

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

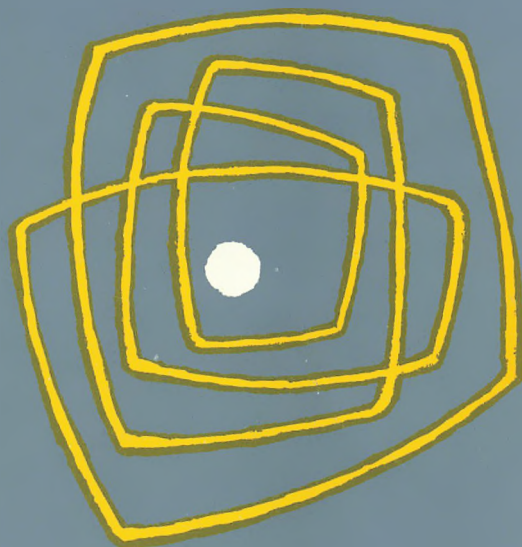
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1985

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
MARTS 1986

DANMARKS
PÆDAGOGISKE
BIBLIOTEK

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1985

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1986

ASKOV
LÆRLINGE

INDHOLD

	Side
<i>Lars Bo Bojesen: Uendelighedslængslen</i>	3
<i>Erik Vagn Jensen: Mellem Maltbæk og Ejderen</i>	21
<i>Finn Riber Jensen: Mulighedernes samfund</i>	38
<i>Hiralal Bose: Vold/ikke vold</i>	45
<i>Bent Haugaard Jeppesen: Den postmodernistiske slugvornhed</i>	58

Uendelighedslængslen

Prolog i naturen

Hvis man går ud af Askov mod nord-vest, kommer man ud på Estrupvej. Det er efter min mening én af de smukkeste veje her omkring Askov, og ganske særlig smuk er den om aftenen efter solnedgang, når man har passeret vejens knæk mod venstre og foran sig ret fremme ved den lille gård har de store kastanjetræer, som vejen løber igennem. Bag træerne og skoven løfter sig aftenhimlen. Man synes vel ikke at man kommer i tæt nok forbindelse med dens skønhed, for efterhånden som man går ud ad vejen, tårner træerne sig højere op og dækker for himlen; havde man afbrudt sin tur ved kastanjetræerne og var vendt om, — ville man så ikke have haft en følelse af at være gået glip af det vigtige? Man fortsætter altså, følger vejen igennem træerne og ud på den anden side, og nu kan blikket vandre frit over markerne, ud til Estrupskoven, og op: hele himlen lader sig nu tilsyne, med alle de spørgsmål, skyerne stiller, og alle de klarsyn til lyset, skyerne tillader.

Blev man så klogere af at være kommet så vidt, af at være kommet forbi træerne? Forstår man mere, når man nu har åbent udsyn til aftenhimlen? Næ, hvad er der her at forstå — vil De måske indvende. Man ser noget smukt, man oplever noget med sine sanser; kan vi så ikke lade det være godt med det, kan vi ikke for en gangs skyld lade hovedet blive hjemme med dets ønske om at forstå; man kan gudhjælpemig da ikke »forstå« en solnedgang.

Hvad skal vor eftertænksumme aftenvandrer nu sige til det? Selvfølgelig *blev* han ikke egentlig klogere af at være nået helt ud til aftenhimlen; for himlen stiller næsten flere spørgsmål end den besvarer, og bedst som man er mest fordybet, bøjes opmærksomheden væk fra himlen og ned til en ting på jorden, enten det er en ko der brøler, eller det

er toget fra Esbjerg der nærmer sig med sine tre lysende øjne. Men toget kører væk mod øst, og himlen er der stadig, trækker stadig i én, vil én noget. Hvorfor brænder det sådan i ens bryst, når man ser ud i det fjerne; hvad er det for en længsel, der bryder op i én?

Hvad jeg her taler om, vil mange afvise som en flygtig romantisk stemning, der er lige så tynd som den luft, den fortaber sig i, og som man ikke kan bruge til noget. Jeg mener de tager kraftigt fejl, og jeg vil gerne fastholde den stemning, jeg lige har skitseret, som en *psykologisk tilstand* – dels fordi jeg tror det er en tilstand, de fleste mennesker kender fra sig selv og kan huske helt fra deres barndom; dels fordi denne tilstand – lad os kalde den for uendelighedslængslen – har været drivkraften i en mængde historiske idédannelser og bevægelser. For man ved jo ikke hvad det er man længes efter; man ved blot at det *ikke* er noget man kender fra den verden der omgiver én. Det er ikke ens kone; det er heller ikke naboens kone; det er formodentlig end ikke alle og samtlige kvinder i hele verden, hvis man kunne få fat i dem. Hvis det endelig var noget med en kvinde, var Jomfru Maria måske en slags billede på det. Men hvem siger det er noget med en kvinde? Længslen gør ikke holdt ved noget bestemt – midlertidigt måske, men ikke for altid; en længsel der gør holdt, er ikke den længsel vi taler om her.

Her vil jeg nu fortælle nogle episoder fra længslens historie.

I

Der har alle dage været mennesker, som tog anledning af længslen til at bryde op fra deres vante liv og ganske konkret begive sig på rejse. På et tidspunkt blev længslen dem for meget, det vante liv for lummert og snærende, og muligheden for at få længslen slukket bag solnedgangens horisont for fristende. I middelalderen kaldte man dette for pilgrimsrejse, og det gør man forresten stadigvæk, for ifølge en fransk statistik fra 1973 har det at tage på pilgrimsrejse aldrig været så udbredt som det er i dag.¹⁾

En af de mærkeligste pilgrimsruter jeg kender, er den der går fra det centrale Europa, ned gennem Frankrig, over Pyrenæerne og ud til det allervestligste hjørne af det nordlige Spanien — til Sankt Jakob af Compostella, eller som det hedder på spansk: Santiago de Compostella. Det er én af de 4 rigtig store pilgrimsveje, man som centraleuropæer kunne vælge imellem i middelalderen; der var så at sige én til hvert verdenshjørne — udover den vestlige til Spanien var der den sydlige til Rom, den østlige til Jerusalem og den nordlige vej til Hellig Olavs grav i Trondhjem. Men den vestligste er næsten den mærkværdigste — hvad i alverden havde folk dog at lede efter derude ved verdens ende, *Finis terræ*, hvor man godt nok sagde at apostlen Jakob var begravet, men hvor der ellers ikke var andre synlige mærkværdigheder at hente end nogle store muslingeskaller, som man så kunne sy på sin taske eller krave som souvenir? Ikke des mindre har folk lige siden 900-tallet vedholdende vandret den enorme vej, enkeltvis eller i flokke, en tur der nemt kunne tage et årstid eller mere, hvis man kom fra et så underligt sted som Danmark. Og det var der vitterligt folk der gjorde.

De behøvede ikke at være *dømt* til at gøre rejsen, sådan som vi ved at det var tilfældet med stakkels *Erik Markvardsen* ude fra Ribe. Han er en af de bodspilgrimme, vi tilfældigvis kender noget konkret til. Den 24. juli 1493 fører biskop Hans Teiste af Bergen til protokols, at Erik Markvardsen har fremvist brev på dansk fra provst Kjeld Iversen i Ribe, der bevidner at Erik i ungdommelig hidsighed og tilskyndet af den Onde har dræbt sin onkel med et spyd; derfor har provsten på Ribebispens vegne pålagt ham denne bod: han skal bære jern om sin hals, sine hænder og sine fødder, han skal drage som pilgrim til Rom, til St. Jakob og til Det hellige Land. Item skal han stille sig nøgen foran kirkedøren i hver af domkirkerne i Danmark, Norge og Sverige for at få prygl! (Dette materiale og meget andet godt kan man finde i Tue og Bodil Gads fortræffelige bog *Rejsen til Jakobsland* (Wormianum 1975).) I opfyldelsen af sin skrækelige dom var Erik nu altså nået til domkirken

i Bergen; men hvadenten han havde været i Santiago eller først siden agtede sig dertil, så har han jo i hvert fald ikke gjort rejsen frivilligt. Det var der derimod andre danskere der gjorde. Den berømteste er nok *Hellig Anders*, sognepræst i Slagelse i 1200-tallet, ham til hvis ære der er rejst et krucifix på vejen mellem Slagelse og Korsør. Foruden at have besøgt Jerusalem og Trondhjem skulle han også have været i Santiago. Nu skrev Anders' hellighed sig fra forskellige mirakler som ikke alle er lige indiysende sandsynlige; bl. a. sagde man om ham, at han var kommet hjem fra Jerusalem til Slagelse på en eneste dag – ved mellemkomst af en ukendt rytter, der havde taget ham op på hesten. På den måde kan man jo sagtens komme til Santiago og hjem igen. Så er der mere soliditet over *Jon fra Sorø*, om hvem en gravstensindskrift fortæller, at han »én gang drog til Sankt Jakob«; og endelig må vi også mindes *Peter Kæller*. I Tyrsted kirke, på toppen af bakken lige syd for Horsens, finder man i våbenhuset en monumental gravplade, vel fra 12–1300-tallet, med tre ord indhugget foroven: *Petrus dictus Kællær*, »Peter med tilnavnet Kæller«. På stensens billede er Peter fremstillet i en folderig dragt, en stor tamp har han været med masser af hår og skæg, og med en stav i venstre hånd og en palmegren i den højre – et tegn på at han havde været i Jerusalem; men foran på pilgrims-tasken er påsyet en ibskal, den muslingeskal som var det autoriserede tegn på at man havde været i Spanien hos Sankt Jakob eller Sankt Ib, som han hed heroppe.

Peter Kæller, Jon fra Sorø, Hellig Anders – sammen med utalte andre har de været med til at gøre pilgrimsvejen til Santiago så navnkundig, at den efterhånden blev pilgrimsvejen frem for nogen anden. Den blev »Stjernevejen«, og som sådan havde selveste kejser Karl den Store erkendt den:

»Da Karolus Magnus med megen møje havde erobret adskillige lande, nemlig England, Gallien, Tyskland, Bayern, Lothringen, Burgund, Italien, Bretagne og andre egne samt utallige byer fra hav til hav og med Guds hjælp og sin egen styrke havde befriet dem fra Saracenernes (vi vil sige: arabernes) magt og lagt dem under det kristne kejserrige, da var han træt af så megen sved og møje og

foresatte sig at standse krigsførelsen og unde sig hvile. Men da så han på himmelen *en vej af stjerner*. Den begyndte ved det Frisiske Hav og løb imellem Tyskland og Italien, mellem Gallien og Aquitanien, ret gennem Gascogne, Baskerland, Navarra og Spanien lige til Galicien, hvor Sankt Jakobs legeme dengang hvilede ukendt. Karl så stjernevejen flere nætter i træk og overvejede ved sig selv, hvad den kunne betyde. — Da fik han i drømme et syn af en usigelig prægtig og skøn ridder, som talte til ham: 'Jeg er apostlen Jakob, Kristi ledsager, Zebedæus' søn, Johannes' broder, som blev udvalgt af Herren til at prædike for folkeslagene, og som blev dræbt med sværd af kong Herodes; nu hviler mit lig ukendt i Galicien, som endnu skændigt undertrykkes af Saracenerne ... Stjernevejen som du så på himmelen betyder: du skal gå ud med en stor hær for at forjage det falske hedningefolk og befri min vej og min jord og besøge min kirke og min sarkofag; og efter dig skal alle folk fra hav til hav vandre dertil som pilgrimme, bedende Herren om nåde for deres synder og forkyndende Herren megen pris og hans styrke. ... Og de skal vandre dertil i din levetid og derefter indtil tidernes ende'.«²⁾

Det lyder jo næsten som om det stod i Bibelen, dette her, og fra Bibelen kender vi også udmærket den slags »ætiologiske legender« som der her er tale om: eftertidens begrundelse for en bestemt underlig skik gennem henvisning til, at sådan gjorde en berømt mand engang. Hvorfor står der en underlig og hellig sten ved Betel i Israel? Jo, det er fordi vores stamfader Jakob engang overnattede dér og brugte stenen som hovedpude, og da han drømte om en stige der gik lige op i himlen, indså han at stedet var helligt og oprejste stenen som en helligstøtte (1. Mos. 28,10–22). Hvorfor rejser man til Santiago i det yderste vesten? Jo, det er fordi kejser Karl engang omkring år 800 havde en drøm der sagde, at det skulle han — og efter ham alle andre mennesker. Sådan forklarede man sig sagen dengang i 1100-tallet, da den krønike blev til, hvis 1. kapitel jeg lige citerede — *Historia Karoli Magni et Rotholandi*. Selvfølgelig dur den forklaring ikke til at fortælle os noget om Karl den Store; for han havde været død i 100 år, da de første pilgrimme rejste på vejen til Santiago; men den dur til at

fortælle os noget om, hvordan 1100-tallets mennesker så på det at være pilgrim. Og hvad var så det for noget?

Dét var noget med at følge en bestemt vej, hvis spor var aftegnet i himlen, en vej af stjerner der løb fra nordøst til sydvest — en Mælkevej, må vi vel godt kalde den, for både på middelalderlatin og på de romanske sprog kaldte man faktisk Mælkevejen for Sankt Jakobs vej, *via Sancti Jacobi*, og derfor kunne Luis Buñuel også kalde sin film fra 1968 om to vagabonders vandring gennem tid og rum mod Compostella for »Mælkevejen«, *La voie lactée*. — Pilgrimmen skulle altså have fulgt stjerners vej under sin vandring til Santiago de Compostella.

Jeg tror der er god grund til at tage dette som en oplysning om en faktisk erfaring, som den der vandrer mod det fjerne mål i sydvest ikke kan undgå at gøre: han bliver på de snoede veje og gennem de skiftende landskaber utroligt afhængig af sin fornemmelse for verdenshjørnerne — som man jo normalt finder frem til ved at give agt på himlen. Ja, denne fornemmelse for hvad der er sydvest og hvad der ikke er det kan sætte sig så dybt i ens sjæl, at man kan mærke den selv når det er overskyet, selv med lukkede øjne. Som trækfuglene! — Dette er en såkaldt esoterisk viden; det vil sige: det er lige så uforståeligt for den der ikke har prøvet det, som det er indlysende for den der har prøvet det. Det står enhver frit for at begive sig på vandring mod sydvest og gøre erfaringen. Jeg har prøvet det, og derfor ved jeg det.

Den, der vandrer på denne måde, får i sin krop en mærkelig fornemmelse af, at han med sin krop så at sige syer himlen sammen med jorden. Med sin krop, gennem dens orientering i rummet, mærker han himlen — direkte og uformidlet; og med sin krop, gennem fødder og ben, mærker han jordens tryk. Med sin gang skanderer hans krop denne dobbelte omgivelse, himmel og jord, så den bliver til en rytme, hvor begge er lige nødvendige. Søren Kierkegaard siger et sted: opgaven for den, der vil realisere sin eksistens, er »*at sætte sammen*« — sætte de modsætninger, man består af, så tæt sammen at de ikke mere falder fra

hinanden, men tilsammen danner personlighedens helhed; f. eks. få ånden med, når man er krop, og få sin krop med i sin åndelighed. Det er denne opgave, pilgrimmen er igang med at realisere, når han går på den her beskrevne måde. For det er ånd at mærke himmelordenen i sit bryst, mens ens krop går på denne jord.

Naturligt nok har man altid set på en sådan pilgrimsrejse som en form for *indvielse* i en dybere verden end dagligdagens. Det gjorde man allerede dengang; men også den moderne religionsvidenskab er udmærket klar over det. Victor og Edith Turner beskriver i deres epokegørende bog 'Image and Pilgrimage in Christian Culture' pilgrimsrejsen som det, man inden for religionssociologien kalder en overgangsrite. For ligesom man blandt naturfolk laver overgangsriter når mennesker skal fra én tilstand til en anden — f. eks. når den unge i puberteten skal fra barndoms- til voksentilstanden — således er vandringstiden også en overgangstilstand mellem at have været i samfundet på en utilpas måde og vende tilbage til det med nye øjne. Den rejsende bryder op — som det hedder om Abraham: fra sit land, fra sin slægt og fra sin faders hus; han bryder med alle de vaner, med hele den sæd-vanlige virkelighed der omgiver ham, med hele sin kendte verden, og begiver sig ud i en ny livsform, der ganske af sig selv er mere opmærksom end vanligt. Man kunne sige: ved bruddet med de beskyttende vaner åbnes den rejsendes sanser eller 'doors of perception', så han nu opfatter såvel sin omverden som dén religiøse billedverden, han møder i kirkerne langs sin rejse, på et langt dybere niveau og mere intenst end ellers. Han præges så uudsletteligt, at han efter sin hjemkomst ikke mere bare er umiddelbart tilstede i sin hjemlige landsby som et sløvt kreatur, men er middelbart og reflekteret tilstede: han *ved af, at han er*, for han er ikke mere umiddelbart identisk med sit miljø. Han har faktisk *udviklet* sig et stykke.

Og det har han gjort *frivilligt*. Dét er forskellen mellem pilgrimsrejsen og de overgangsriter, vi ellers finder. Naturfolket pålægger sine medlemmer overgangsriten som en

tvang, det er umuligt at undslå sig; automatisk lander man før eller siden i overgangsriten. Pilgrimmen bryder op af fri vilje; faktisk var det at begive sig på pilgrimsrejse én af de meget få muligheder, det middelalderlige almuemenneske havde for at demonstrere sin individuelle frihed. Ellers omklamrede samfundet ham på alle sider med traditioner og stavnsbindinger; men her kan han selv vælge, om han vil rejse, hvornår han vil rejse, og ad hvilken rute. I den forstand er pilgrimsinstitutionen et stort skridt fremad i væksten af individuel frihed inden for religionen.

Var det så denne frihedsfølelse, der fik pilgrimmen til at bryde op? Var det drivende motiv til at begive sig på rejse: at komme væk fra alt bøvlet derhjemme, fra kedsomheden, vanen og de snærende bånd? Nej, det tror jeg er for moderne en betragtning – for sekulariseret, for materialistisk nøgtern. Pilgrimmen var på hele sin vandring ude efter noget, han ikke havde. *Længslen* drev ham jo. Men længslen efter hvad? En længsel må jo have et mål – om det så er den mest uendelige længsel i verden. Hvad ledte pilgrimmen efter?

Længslens mål iklæder sig mange billeder. Jeg ser her bort fra de mere banale – såsom mirakuløs helbredelse for alle legemlige skavanker ved kontakten med det hellige sted – og holder mig til dem der har med erkendelse, indsigt, sindelagsændring, kort sagt: ånd at gøre. Målet for vandringen ad Stjernevejen var Santiago de Compostella. Man har givet flere forklaringer på, hvad navnet Compostella egentlig betyder, men middelalderen elskede selv at aflede navnet af *campus stellæ*, stjernens slette eller Stjernesletten. Spurgte man så de tyske pilgrimme, hvad det var for en slags stjerne, man her var nået frem til, gav de et svar der tilsyneladende var ret forvrøvlet; de sagde: fortsæt endnu en dagsrejse mod vest fra Compostella, så kommer du til havet, til det yderste forbjerg mod vest, kap Finisterre. Det betyder jo egentlig Verdens Ende, finis terræ; men tyskerne var klogere og oversatte det ved »Zum finsteren Stern« – den mørke stjerne.

Længere kan vi ikke komme ad den vej; her slutter Stjer-

nevejen — både på den ene og den anden måde — med at slå om i sin modsætning: jord blir til hav, og himmelstjernen har fuldført sin retningsvisende funktion; den formørkes, den blir til den mørke stjerne. Hvad vil det sige, at en stjerne er en *mørk* stjerne? Det vil sige: den er stadigvæk stjerne, men den kan ikke ses på den sædvanlige måde. Man må bruge andre evner for at opfatte den, indre evner.

II

Men der var andre rejsende i de samme egne, som var ude i den samme længsels tjeneste, men som nok vidste mere om at længselens mål i virkeligheden befandt sig i en anden verden end den ydre, at man fandt målet i en indre dimension, og at rejsen til målet derfor også måtte være *en indre rejse*. Jeg tænker på Tempelherrerne og de på en eller anden måde med dem forbundne Gralsriddere.

En af de vigtigste opgaver, som tilfaldt den militære munkeorden Tempelherrerne, var at beskytte pilgrimsvejene, så de rejsende kunne være i fred for røvere. I begyndelsen, lige efter ordenens dannelse i 1118, var det selvfølgelig ruten til Jerusalem, der var vigtigst; men senere koncentrerede man sig om den mere overkommelige opgave at vogte vejen til Santiago og byggede til det formål en række borge, hvis ruiner stadig knejser langs den gamle rute fra Ronceval-passet over Logroño og Burgos til Santiago. Tempelherrerne var altså i området; men det var Gralsridderne også — hvis vi skal tro den gamle tradition, der placerer gralsborgen Monsalvat i området vest for Barcelona (nogle har ligefrem villet identificere den med det store kloster Monserrat). Om der nu er en historisk kerne bag legenderne om gralsborg og gralsriddere, har man diskuteret i en uendelighed; hvis der er en kerne, kommer den nok meget tæt på at hedde Tempelherrerne. Men selve fortællingerne om gralen og om riddernes jagt på den, de er jo i hvert fald — som fortællinger — reelle nok. Dem har man fortalt hinanden lige siden 1200-tallet, de havde samme lidenskabelige underholdningsværdi som for os James Bond

eller Smiley's People, og vi kan være helt sikre på at de har hørt til det faste repertoire af historier, som pilgrimmene opvartede hinanden med på de lange veje eller om aftenen i kroen. — Fortællingerne om ridderne Lancelot, Perceval og Galaad, og om den ikke alt for vakse helts besværlige og farefulde søgen efter den hellige gral, den skål hvori man opbevarede noget af Jesu sande blod fra Golgatha — alt det har altså været mål-forestillinger som har sluttet sig tæt og smukt til pilgrimstanken. Gralen er et godt billede på længslens mål.

Men gralen er jo et symbol. Det vil være dumt at tro, at man kan finde den som en konkret ting i den ydre verden, og så blive lykkelig af det. Det vidste den middelalderlige fortæller udmærket godt. I slutningen af »La Quête du Graal« (som er et afsnit af »Den store Lancelot-cyklus« fra 1200-tallets begyndelse) er helten meget tæt på målet for sin 'quête' eller 'quest', da han på sin vej gennem Gâsteskovten kommer ud for en mærkelig oplevelse, som helt tydeligt skal vise ham noget om gralens væsen. Perceval er sammen med sin søster og Galaad på vej gennem skoven, da de møder *en hvid hjort* ledsaget af fire løver. Dem følger de efter hen til en eremitage, et ensomt skov-kapel. Inde i kapellet finder de en præst — »klædt i Vor Herres rustning«, som der står (man kommer til at tænke på en Tempelherre); han er netop begyndt på Helligåndens messe, og da han kommer til mysteriet, dvs. til nadverelementernes forvandling til Jesu kød og blod, sker der noget som teksten skildrer sådan:

»Da præsten var ved messens hemmelighed, forundrede de tre rejsefæller sig endnu mere; det forekom dem virkelig, som om hjorten forvandlede sig til menneske og satte sig foran alteret på et prægtigt sæde, medens løverne var blevet forvandlet, den ene til menneske, den anden til ørn, den tredje til løve og den fjerde til okse. Alle fire havde vinger og ville have kunnet flyve, hvis det havde behaget Vor Herre. De tog sædet, på hvilket hjorten sad, to ved fødderne, de to andre ved rygstødet, og fjernede sig gennem en rude, som fandtes der, uden hverken at knuse eller skade den. Og da de var ude af syne, steg en røst ned, som sagde til rejsefællerne: 'Det er således, at

Guds Søn er kommet ind i den salige Jomfru Maria, uden at hendes jomfruelighed derved blev brudt'.«³⁾)

Det turde være tydeligt, at hvad det lille rejseselskab her kom ud for, det var ikke en begivenhed i den ydre verden, men i den indre; det var en vision. Helten har rigtignok været på rejse i den ydre verden, for han tror at det er her han skal lede efter sin længsels mål; men da målet åbenbarer sig for ham, sker det faktisk på et andet virkelighedsplan end den ydre verdens. Graftøllingerne vibrerer med denne charmerende tvetydighed mellem det ydre og det indre.

III

I andet bind af »Den lange rejse«, i roman-afsnittet »Katedralen«, fortæller Johs. V. Jensen om en meget stor jæger fra jernalderen. Han har slået sig ned midt inde i de vidtstrakte skove; på en bakke dækket med højstammede træer, hvor finkekvidderet giver genlyd under kronerne, har han sin hytte, sin kvinde og sit barn. Da sker det at jægeren en dag kommer til at forfølge *en hjort* som ikke vil lade sig tage, og som fører ham længere og længere bort, indtil han tilsidst ikke mere ved hvor han er. En ganske mærkelig stærk hjort er det, det er som om den svæver over skovbunden og aldrig bliver træt; men jægeren kender ikke til at give op, og han ligger på sporet af den dag efter dag, ja årstid efter årstid, i komplet selvforglemmelse, indtil de en nat ender ude på en slette dækket med skeletterne af alle døde dyr. Yderst ude ved kanten af afgrunden standser hjorten. En pil kan nå den nu, jægeren skyder — men i det samme svinger hjorten sig op i luften, blir til ild og gnister og sætter sig på himlen som et gammelkendt stjernebillede! Jægeren blir kold, en luftstråle fra evigheden rammer ham i maven, og han vender hjem som en gammel mand. Hjemme er der gået hundrede år; hans hytte og familie er forlængst borte, de træer han kendte er erstattet af andre. Så forstår han, at det mål han jagede afsted efter, lykken, den fuldkomne tilstand, den havde hele tiden været derhjemme — men han havde mistet den ved sin uendelige

jagt. Og han sætter sig ned og skærer et billede i træ af sin tabte lykke: Moderen med Barnet.

Hvad Johs. V. Jensen vil sige med denne fortælling er tydeligt nok. Han bekræfter det ved straks efter at fortælle næsten den samme historie om igen. I det sidste afsnit af »Den lange rejse« lader han Christofer Columbus komme til den samme erkendelse: ikke ved sine evige togter mod sydvest over havet havde han fundet lykken — lykken *havde* han haft, dengang han boede med sin hustru Philippa og deres barn på Porto Santo, den lykkelige ø. Mennesket skal ikke tro — siger Johs. V. Jensen — at det kan få fat i lykken ved at rejse efter den, ved at stræbe efter den. Lykken er til stede på forhånd, i de enkle relationer man faktisk befinder sig i. Hvordan opdager man det? Hvordan kommer man ind til den enkle lykke, der er der på forhånd? Det gør man i øjeblikket, i det enkelte givne øjeblik. Lykken er altid nu, aldrig i fremtiden. Dette har mennesker så svært ved at forstå. For Johs. V. Jensen gik det op, da han fra havet ud for Japan en tidlig morgen så ind på Fusijama's kegle:

»Da jeg saa' Fusijama brast den sidste Drøm om en anden Tilværelse end den der er. Jeg begreb at den højere Verden vi stunder imod kun kan være netop den der *er*, men at vi aldrig i det givne Øjeblik er naet op til den, at vi til daglig er blinde for den. Der lader sig ikke tænke frugtbarere Tanke. Det er i Grunden det eneste et Menneske kan opleve.«⁴⁾

IV

I den myte, jeg her citerede, er Johs. V. Jensen i virkeligheden religiøs; men han ved det ikke, eller han vil ikke vide af det, for han har set sig gal på religionens vrængbilleder af en hinsidig lykketilværelse, som vi kommer til efter døden. Men den indgang til lykken, som han i stedet åbner for os ved at vise os tilbage til det givne øjeblik, det er en indgang som den religiøse mystiker har kendt og brugt til alle tider. Mystikeren ved, at evigheden kommer man ikke til ved at vente til man dør, for så at fortsætte med det evige

liv; for evighed, det er ikke evigt liv, ikke evigt vedvarende tid; evighed, det er fravær af tid. Evigheden kommer man derfor til ved at bremse tiden, ved at få den til at gå i stå: i øjeblikket, i et nu kan man hoppe ind i evigheden — og når man i det næste nu hopper ud af den og tilbage i tiden, så er der »gået« en evighed!

I evigheden er man i en helt specielt klar kontakt med virkeligheden — af hvad art denne virkelighed end måtte være. Forskellen mellem Johs. V. Jensen og en klassisk mystiker er, at mens Jensen kun vil vide af én slags virkelighed, nemlig den ydre, vedkender mystikeren sig både en ydre og en indre side af verden, og i begge disse verdener ser han mange forskellige planer af dybde, klarhed og intensitet. Hvor ved mystikeren det fra? Det ved han, fordi han har mediteret. Modsat Jensen mener han nemlig, at mennesket godt kan gøre noget for at få øjnene op; det kan sætte sin uendelighedslængsel i øjeblikkets tjeneste! I stedet for at følge sin længsel udad og rejse til verdens ende, hvorved både gralen og den hvide hjort vil fortone sig ud i tynd luft, kan man blive på sit sted, samle sit sind og begive sig ud på en indre pilgrimsrejse.

»Dagen nærmede sig, da min moder skulle vandre bort fra dette liv. Du kendte denne dag, men vi kendte den ikke. Så traf det sig — og jeg tror, at det var Dig, som på uudgrundelig vis magede det sådan — at jeg og hun kom til at stå alene ved et vindue, hvorfra vi kunne overse haven, som hørte til det hus, vi beboede i Ostia. Vi var der fjernt fra verdens larm, og efter en lang og besværlig rejse beredte vi os nu til den forestående søfart. Og medens vi stod der alene, førte vi nogle såre skønne samtaler ... Da vi i vor samtale var nået til den slutning, at ingen som helst nydelse gennem sanserne af selv den største jordiske herlighed tålte nogen sammenligning med glæden i det evige liv, ja ikke var så meget som omtale værd, så hævdede vi os i brændende længsel op mod Ham, der er virkelig, og vi vandrede trinvis gennem hele den synlige verden og gennem himmelen selv, hvorfra sol og måne og stjerner lyser ned over jorden. Endnu højere steg vi i vor tanke og tale, idet vi betragtede og beundrede Dit værk. Så kom vi til det land, hvor vore sjæle har hjemme, og selv dem lod vi bag os for at nå til grænsen af hine egne, hvis rig-

dom aldrig får ende, og 'på hvis græsgange Du til evig tid føder Israel med sandheden'. Livet dér er visdommen, ved hvilken alle ting bliver til ... Fortid og fremtid findes ikke dér, men kun en væren i nutid, fordi den er evig. Thi fortid og fremtid er uforenelige med det evige.«⁵)

Den der taler her, er Augustin, oldkirkens store tænker, død i 430 e. Kr.; og den han taler til, er Gud. Teksten er nemlig en passage fra hans Bekendelser, hans selvbiografi, der gennemgående er rettet som én lang bøn til Gud. Augustin var sammen med sin gamle mor kommet til Roms havneby Ostia for at følge hende tilbage til deres hjemstavn Nordafrika; mens de ventede på skibet i Ostia, blev moderen imidlertid syg og døde og blev begravet dér. Og Augustin blev i Italien. Så der blev ikke noget af den sørejse. Men i ventetiden i Ostia, få dage før moderens sygdom og død, begiver de sig i stedet ud på den *indre* pilgrimsrejse, som Augustin giver et klassisk udtryk for her.

V

Jeg tror der må lægges stor vægt på det faktum, at denne indre rejse finder sted umiddelbart forud for døden. Ligesom oplevelsen selv er en slags forudgriben af døden, en slags figurlig død — hvor sjælen forlader legemet og stiger til tidløse højder —, således ser man jo ofte, at dødens nærhed i sig selv gør mennesker åbne og modtagelige for den slags oplevelser. Det er som om døden kalder mennesker ud på en eller anden form for rejser. Vi har sikkert alle hørt om et menneske, der får at vide at det har fået kræft og har så og så lang tid tilbage at leve i, og som straks bryder op fra sit sted og sit job og begiver sig ud på en jordomrejse — »for at nå at se« det ene eller det andet, som det endnu ikke har nået. Det er den udadvendte reaktion på den impuls, jeg taler om. Den indadvendte reaktion på dødens impuls er den indre rejse — sjælens opbrud og passage gennem syner og lyde af mange forskellige slags.

I en vis forstand kan man derfor sige, at målet for alle de rejser, jeg nu har talt om — ydre såvel som indre — er

døden. Den tanke bliver pludselig mærkeligt indlysende, hvis vi gør os bekendt med nærdødsoplevelsens psykologi, sådan som den er beskrevet og dokumenteret inden for det seneste tiår af forskerne Grof og Moody.⁶⁾ Blandt nærdødsoplevelserne finder vi det sidste billede af Rejsen, som det er muligt at konstatere empirisk i et menneskes liv.

I 1975 offentliggjorde lægen og psykologen Raymond A. Moody beretninger fra ca. 200 personer om deres erfaringer under en tilstand af klinisk død, hvorfra de ved lægevidenskabens mellemkomst var kaldt til live igen. Disse beretninger viser sig at indeholde elementer, der går igen fra person til person med meget stor regelmæssighed — så stor, at Moody faktisk var i stand til at konstruere det typiske efterdøds-erfaringsforløb, som det ser ud til at gå igen i let varieret form hos alle mennesker. Et vigtigt led i dette forløb er oplevelsen af — kort efter at den kliniske død er indtrådt — *at bevæge sig eller rejse med ret stor fart igennem en slags rør, tunnel eller tragt, frem mod et strålende lys eller en lysende skikkelse*. Under rejsen bevæger man sig igennem en række forskellige bevidsthedstilstande; men når man møder lys-skikkelsen, fyldes man med en meget dyb emotionel ro. I omegnen af denne skikkelse venter andre åndsvæsener på én, slægtinge og venner der allerede er døde.

Nu har disse konstateringer kun vakt postyr, fordi det er videnskaben der har gjort dem. I sig selv er de jo gammelkendt viden hos de fleste kulturer i verden. At sjælen i forbindelse med døden begiver sig ud på en rejse, har fundet udtryk i de såkaldte Dødebøger (eller *Ars moriendi*, som man kaldte dem — 'Kunsten at dø'), som var meget populære i middelalderen; og to meget berømte eksempler på Dødebøger fra andre kulturer end vores egen er den gammel-ægyptiske, *Pert em hru*, og den tibetanske, *Bardo Thödol*. Meningen med sådanne bøger var at forberede mennesket på døden ved at indøve de tilstande og billeder, som psyken senere — det kan vi sige i dag — rent faktisk vil møde i forbindelse med døden. Med industrialismen gik denne viden i glemmebogen; man opfattede nu 'Himmel'

og 'Helvede', eller hvad man kaldte disse tilstande, som bizarre udspring af et angstfyldt sind, og forstod ikke at de i virkeligheden er uvurderlige kortlægninger af erfarings-tilstande, som enhver af os vil indtræde i på et eller andet tidspunkt i fremtiden.

Min påstand er den: Det billede af Rejsen mod Lyset, som vi møder blandt nærdødsoplevelserne, er selve urbilledet eller arketypen, som ligger bag de forskellige billeder af rejsen, jeg ved denne lejlighed har lagt frem. Det er fordi vi alle i forbindelse med vores død skal møde den erfaring at rejse mod lyset, at vi bliver så umådelig fascineret af ideen om rejsen til verdens ende, zum finsteren Stern, Santiago de Compostella — eller hvilke andre pilgrimsrejser vi kan nævne, ydre såvel som indre. Det er Dødsrejsen, der er den egentlige forklaring på uendelighedslængslen.

Men dødsrejsen kan vi forudgribe. Vi behøver ikke at vente til vor fysiske død med at lære uendeligheden at kende. Sagde ikke Platon, at det er dét, den sande filosof stræber efter, endnu mens han lever: at dø? Uendeligheden ligger ikke ude i fremtiden; den er her og nu, i den fordybede intensitet, det vil sige: i hvert øjeblik. For jo mere intenst vi lever, desto langsommere går tiden, indtil den står stille i evigheden. Mystikeren siger: uendeligheden kommer til mennesket i den fordybede intensitet. Nærdødsforskeren føjer til: Ja men kommer den ikke til mennesket før, så kommer den i dén intensitet som indtræder med døden.

Epilog i kulturen

Ved Askov Højskoles efterårsmøde i 1952 holdt professor P. G. Lindhardt et foredrag, der kom til at vække et vældigt postyr ud over landet. Det var det berømte foredrag om 'Det evige liv'. Om det evige liv handlede foredraget nu netop *ikke*; for det var Lindhardts påstand — som forargede folk i dybet af deres hedenske sjæl — at det evige liv kan vi ikke vide noget om. Håbet om en personlig udødelighed, forventningen om et gensyn med sine kære, troen — kort sagt — på en fremtid ud over døden, alt det kan man finde

vidt og bredt i den græske kultur og i de fleste andre heden-ske; men sat sammen med den kristne forkyndelse om, at menneskets eneste mulighed er at modtage sit liv af Guds hånd dag for dag, dér afslører fremtidsstroen sig som selv-optagethed – som om man havde nogen som helst fremtid at gøre krav på, endelige bekymre sig for.

Hvad var Lindhardts pointe – dengang og siden? Det var, at livet i dets fylde indfinder sig her og nu, i dag, i dette øjeblik – hvis det indfinder sig! Projicerer man sine forventninger til livet ud i fremtiden, så bedrager man sig selv, for dybest set eksisterer fremtiden slet ikke. Den pointe tror jeg sådan set Lindhardt har ret i at gøre til kristen-dommens kerne; jeg har netop ladet mystikeren sige det samme, men jeg kunne også have ladet Jesus tale om lil-jerne på marken og himlens fugle, der ikke bekymrer sig, men er nærværende i øjeblikket.

Men jeg tror, at Lindhardt – og i det hele taget den teo-logi, man kalder den tidehvervske – når til sin pointe ved at forkorte den virkelighed vi faktisk lever i. Det kan ikke nytte noget at overse de fakta, som nærdødsforskningen læg-ger frem. *Vi ved faktisk noget om det evige liv!* Nu vel at mærke: ikke det evige liv forstået som en fremtid, der er vores forsikring i himlen; men det evige liv forstået som en dybde, en intensitet vi kan indtræde i her og nu, og som da viser sig at være en verden med ganske bestemte land-skaber, som vi rejser igennem, og ganske bestemte væsener vi møder.

Kender vi denne verden, bliver vi bedre i stand til at leve et fuldt og meningsfyldt liv, og dø en afklaret død. Det er fordi mennesker ikke kender den verden, at de synes livet er meningsløst; for det er en verden der hører med til det skabte menneskeliv, og ved ikke at kende den lever vi kun halvt.

Lad mig så til slut et kort øjeblik tale teologisk: Fordi det er vigtigt for mennesket at kende den verden, har Gud nedlagt en trang i mennesket til at lære den at kende. Denne trang er uendelighedslængslen. Med denne længsel er vi *skabt*; og det må derfor også være i Skaberens interesse

at vi udfolder den. For det er først ved at udfolde den, at vi overhovedet får øren at høre med, så vi kan mærke når Gud giver os livet – det evige liv – som sin gave. Uendelighedslængslen kan ikke nå sit mål ved egen kraft; forgæves rækker den sine hænder ud mod det fjerne. Men Gud kan ikke undvære de fremstrakte hænder at lægge sin gave i. Hvis der ingen fremstrakte hænder er, går gaven på gulvet med et brag – livet splintres, og ingen hørte dets gigantiske musik.

Det ville Grundtvig også have sagt!

Lars Bo Bojesen.

Noter:

- 1) Ifølge René Laurentin modtog ca. 1000 kristne helligdomme det år besøg af ca. 100.000 pilgrimme. Se V. & E. Turner: *Image and Pilgrimage in Christian Culture*, Oxford 1978, s. 38.
- 2) Tue og Bodil Gad, op. cit. s. 7f.
- 3) Cit. efter Otto Norn: *At se det usynlige*, Kbh. 1982, s. 45f.
- 4) Johs. V. Jensen: *Myter*, Kbh. 1960, bd. I s. 78.
- 5) *Fra Augustins Bekendelser (IX 10)*, cit. efter Aa. Marcus: *Mystik og mystikere*, Kbh. 1962, s. 65f.
- 6) Se især Stanislav Grof & Joan Halifax: *Den indre rejse 2: menneskets møde med døden*, Kbh. 1978; Stanislav & Christina Grof: *Beyond death*, London 1980; og Raymond A. Moody: *Livet efter livet*, Kbh. 1979.

Mellem Maltbæk og Ejderen

Erik Vagn Jensen, forlaget VINDROSE, arbejder i øjeblikket på en bog om mennesker, han har truffet under sit forlagsarbejde på Gyldendal. Vi har fået lov at aftrykke et kapitel af denne bog.

I 1965 fyldte Askov Højskole 100 år. Efter krigen i 1864 var Rødding Højskole kommet til at ligge i Tyskland og måtte følgelig lukke; grænsen fulgte Kongeåen, og lige nord for den og Skibelund Krat indviede man i 1865 den nye højskole. Få kilometer syd for skolen kunne man se over åen og ned til det besatte og tabte nordslesvigske landskab.

Hundredårsjubilæet skulle fejres med en udgivelse, et tobindsværk, hvor første bind blev skrevet af den tidligere forstander på Rødding, historikeren Hans Lund. Hans bind hed »Askov Højskole 1865–1915«. Andet bind blev skrevet af J. Th. Arnfred, Askovs forstander fra 1928 til 1953. Hans bind hed »Askov Højskole i mands minde«.

Arnfred kendte Ole Wivel godt og havde drøftet projektet med ham. Han forstod, at det næppe blev nogen salgssucces, var indforstået med en beskeden honorering og ville bistå med at skaffe tilskud, så værket kunne sælges billigt.

Hans Lund derimod var i besiddelse af sund skepsis over for de københavnske forretningsfolk på Gyldendal. Han var proprietær og havde meget kvæg på sin store Tanderupgård ved Ribe; historikeren var lav af vækst, gik med knortekæp og lignede en marskbonde. Han lo sjældent.

Jeg blev sat til at være redaktør for værket. Jeg havde jo selv lidt af en fortid i højskolen og var historisk interesseret. Og Wivels gode ven på Askov, Richard Andersen, lovede at være mellemmand. Jeg skulle rejse derover med toget, han ville hente mig på Vejen station, så skulle vi tale sammen om praktiske detaljer om eftermiddagen, og de to

gamle forstandere ville så komme til aftensmad og forhandlinger.

Jeg havde nok hørt om Richard Andersen i forvejen, vidste at han var teolog og havde været frimenighedspræst i Ågård ved Kolding. Hans gode navn sås ofte i sammenhænge, jeg sympatiserede med. Men kan var altså teolog først og fremmest, og jeg havde endnu aldrig truffet ham eller hans kone, Sisse.

Han hentede mig og kørte mig til Askov, hurtigt med mange ryk, opbremsninger og gearskift. Sisse tog imod og viste mig mit værelse for natten.

»Vil De have en øl eller en kop te?« spurgte Richard elskværdigt og lidt nervøst. Jeg tøvede og så på evighedsblomsterne og billederne af Havsteen-Mikkelsen og Olivia Holm Møller og tænkte, at jeg nok hellere måtte sige te. Men det gjorde Richard Andersen meget urolig. Han vimsede ud i køkkenet til Sisse og jeg hørte ham spørge: »Har vi te i huset? — Ellers må du løbe til Brugsen!«

Så turde jeg tilstå, at jeg i grunden foretrak en øl! Det havde de i huset.

Den eftermiddag blev begyndelsen til et venskab. Sammen har vi krydset landegrænsen mange gange. Vi har drukket grog i kroen i Rosenkranz, gået på digerne, »syltet« blommer i 50 pct.s rom på et hotelværelse. Vi har besøgt hinanden mange gange, har diskuteret og grinet meget sammen. Jeg har endog boet to dage hos Sisse og Richard under en ølstrejke først i 1970'erne. En af sønnerne kørte over grænsen og købte øl og solgte flaskerne til sin far for stadig højere priser, jo senere det blev! Vore børn troede som små, at Sisse og Richard var nære familiemedlemmer.

Vi fik aftalt en masse den eftermiddag om successiv aflevering af manuskripter, om forkortelser og identificering af lidt utydelige fotografier fra forrige århundrede. Og jeg beroligede Hans Lund og forsikrede ham om, at Gyldendal straks ville udsende et andet oplag, hvis salget gik så stærkt, som han ventede. Det gjorde det ikke. Nok havde Danmarks højskoler haft mange hundredtusinde elever, nok havde

titusinder lyttet til Arnfred og Lund ved efterårsmøder og forsamlingshusaftener, men det er ikke det samme som at ville stikke hånden i lommen efter tegnebogen!

I løbet af foråret og sommeren afleverede de to forfattere sådan som de havde lovet. Richard og jeg læste og kommenterede, og forfatterne tog imod råd. Som ventet var Arnfred den mest samarbejdsvillige. Og i efteråret fejredes jubilæet med stor fest på højskolen, med foredrag, sang, rødvin og stor lystighed.

Ved den lejlighed besøgte min kone og jeg for første gang Magnhild og Jørgen Bukdahl i deres besynderlige træhus. Bjerget. Selv karakteriserede Jørgen Bukdahl bygningsværket som en mellemting mellem Basiliuskatedralen i Moskva. Frue Kirke i København og Øvelseshuset på Vallekilde Højskole. Endnu i 1960ernes midte havde Bukdahlerne en antik kæmpetelefon, som hang på væggen og fik én til at tænke på et sherif-kontor i en gammel Western.

Der var en ejendommelig lugt i huset. Af henkogte grøntsager, af syltetøj, kaffe, titusinder af bøger, fugt — og tilgiv mig — af lidt snavs. Bukdahlerne havde ikke støvsugeren fremme hver måned.

De var bohemer og så, hvad de ønskede at se: det centrale. De havde ret få penge, men de var generøse. De ofrede alt på deres børns uddannelse, var stolte af Else Marie og Jørgen K.s resultater, talte daglig i telefon med dem i lange, dyre perioder. De kunne lave en uforglemmelig fest for tyve kroner. Når gæster indfandt sig, blev der tændt stearinlys og sat kaffe og Mariekiks frem på bordet, der var dækket af islandske aviser. Så sad man i de høje vakkelvorne norske stole og lyttede til profeten, »den hvide elefant«, som han kaldte sig selv. Og siden drak man lidt rødvin af krystalglas og æggebægre.

Men inden man nåede så langt, havde Magnhild gennet os op ad knirkende trapper. Bukdahl er på sit arbejdsvæ-

relse, det er der man skal mødes med ham først. Bordet er ryddet, og Bukdahl kan spille så meget komedie, at han virker overrasket over at få gæster. »Sæt dig ned, din odder. Afbryd mig ikke. Lidt åndsliv skader ikke!« Han lignede en trolld. Han havde tre vækure på skrivebordet, et folkeligt, et kristeligt og et filosofisk-eksistentiaalistisk. De var synkroniserede, gik i takt! Bøger, særtryk, avisdynger og støvede digterbuster på reolerne. Og Bukdahl, der spejdede ned mod Europa på den anden side Kongeåen.

Ti gange har jeg nok besøgt Bjerget, beundret haven, hørt Bukdahl recitere sit digt »Karyatide« – og ærgret mig over at ikke mange flere fik lejlighed til at opleve dette uforglemmelige og gribende kulturmøde bag de fattige, grå brædder.

Jeg havde allerede fået med ham at gøre i 1962, hvor vi udgav »Spejling og realitet«, og det blev siden til syv andre udgivelser. Denne mærkelige skikkelse i dansk åndsliv oplevede i 60erne og 70erne noget af en renæssance efter at have været sat i skammekrogen af københavnske litterater, som alene hæftede sig ved mandens unoder. Bukdahl, der havde skrevet 127 kronikker i Politiken i 20erne og 30erne, var søgt reduceret til en løjerlig senromantiker, som nu fór landet rundt og talte og genfortalte. Han kunne træffes på Fredericia banegård fem gange om ugen.

Først og fremmest Villy Sørensen så, at Bukdahl *også* var en original tænker. En europæer – og slet ikke den hjemmeføding og bakketrolld, han blev gjort til af nogle, der ikke kunne modstå fristelsen til at grine.

I et brev til mig fra oktober 1965 skriver Bukdahl: »Folkelighed og realitet; folkelighedens realitet eller eksistens. Thi også et land har sit indre existensspørgsmål, som altså bl. a. litteraturen spejler. Men hvad ved din medforløste PH om Sydslesvig? Modsat det patriotiske er dette »nationale« altid et radikalt spørgsmål. Det var julirevolutionens bølge, der opløste Wienerkongressens patriotiske grænser. O.s.v.

Det nationale er eksistentielle *kvalitative* bestemmelser. Det patriotiske er dynastisk-statslige-magtpolitiske og *kvanti-*

tative bestemmelser. Således brød de seks nordiske lande igennem *følgerne* af dansk og svensk magtpolitik i århundreder. Den radikale Grundtvig, Hammershaimb, Jón Sigurðsson, Iver Aasen, Snellmann.

Hvis ikke dette er radikalt, hvad er så radikalt? Mere sex? Friheden, der undergraves af frihederne?

Og nu kommer vi til Scherfig. Hans lille uglebog var jo fortræffelig, og jeg læste den med ligeså stor glæde som Stubkjærs erindringer; her er virkelig folk, der ikke gør afslag i absolutterne! Nu kom der jo ret store følger af Stubkjærs absolutter i Vest- og Midtjylland. Vi, der kan vores Max Weber, kender til, at kapitalisme følger af puritanisme — her Indre Mission. Følgen er altså Herning og Damgaardernes manchetskjortefabrikker og højskole-højskole. Scherfig har endnu ikke fået følger af sin indremissionske virksomhed herhjemme. Men jeg er ganske enig i hans bid til bourgeoisiet (der holder »Politiken« og klipper kuponer) og til bourgeoisiets occultisme og Freudisme — med påfølgende udvidelse af Filadelfia og Dianalund. — Men da jeg er humanist, måtte jeg jo tage afstand fra begge — og det tyranni, der ligger i deres absolutter — med en masse underforståelser: partier, klikker, akademier o.s.v. kan også have deres absolutter!!

— Men jeg véd, du kan læse dette lille essay, hvor der sker en hel del mellem linierne. De sidste linier er henvendt til dig som redaktør og opsamler; vi kan aldrig undvære dem, der fremmer — men deres dialektiske værdi hænger også sammen med dem, der hæmmer. Se, det er en humanistisk tanke, der kan have det vanskeligt i små lande.«

Bukdahl skrev nok et par hundrede breve til mig. På side 12 kunne han skrive: »Nå, dette brev skulle jo ikke blive en hel bog (men jeg skriver hellere breve end bøger). Og jeg må nu slutte, netop som jeg har fået begyndt — en 9–10 breve venter på mig — og posten venter *ikke!*« Hans breve sluttede ofte: Nu går posten! Og begyndte: Kære frater taciturnus.

I min tid som forlægger har jeg nok skrevet flere breve

til Bukdahl end til nogen anden forfatter. Men de var ikke indholdsrige og lange nok. Vi diskuterede indholdet i kommende bøger, planlagde kommende møder. (»Jeg skal tale i Hørsholm den 5. november. Kan vi ikke træffes der, og kan du ikke hive Bjørn Poulsen med? Jeg vil tale om danskhedens struktur i modernismens lys. Efter en bid mad og en dram kan vi måske skæmte over bordet – med ordet?«) »Du må dog fly mig et ord! Er I ligeglade med jeres opstaldede kreaturer på Gyldendal, blot de gi'r mælk? Men vil du tage dette brev med hjem og gruble over det?«

»Kære radikale ven og frater taciturnus! Jeg trænger til et stød og en opsang. Og sligt kan du jo. Fanden i nødden! Forlaget må da opmuntre mig!« »Rifbjergs tilløb til hjemstavnsliteratur (En mandag på Amager) kan være godt nok. Men *jeg* har skrevet en bog om Thomas Olesen Løkken (til-egnet min mor) og et essay om fransk lyrik i mellemkrigs-tiden og Paul Valéry!« »Kære ven Vagn. Hvilken taushed. Hvis dette er guld må I være rige! Men træffes må vi og rådslå!« »Kære ven og fadder. Du tier og trøster mig ikke – her sidder jeg spærret inde i det gode forårsvejr, mens du går og ryger cigar i haven!«

»Kære ven og medvider! Jeg har skrevet ganske kort til Wivel, Mogens (som har hørt mig på et studentermøde), Lindgren og Frombjerget. Kan du ikke få manuskriptet hurtigt i sætteriet? Du skal da vide, at jeg ville have skrevet dig et pinsebrev. Pinsebrev – noget med Helligånden er min specialitet.«

I 1970 opdagede jeg, at Bukdahl ikke fik biblioteksafgift. Bohemen havde ikke været opmærksom på, at man skulle tilmelde sig! Nu skrev han blanketten under og fik et pænt beløb næste november. Og så fremdeles hvert år, og Magnhild så længe hun lever. Tænk, hvad staten har sparet!

Bukdahl var godt tilfreds med at han blev genopdaget i 1960erne. At norske og islandske forfattere havde holdt ved i alle årene var godt, og at både Stangerup og Kruuse begreb storheden, varmede. Men at Villy Sørensen, Viggo Mortensen, Ole Wivel, Løgstrup og Ejvind Larsen kunne

bruge den gamle var endnu bedre. Og han fik Brandesprisen!

Så kunne han næsten glemme Kai Friis Møllers ondskabsfulde og meget morsomme essay; det blev oven i købet gengivet i Erling Nielsens antologi »Dansk Skrivekunst«, som udkom i Norge i 1950erne.

Det var næsten for grusomt.

Den 23. november 1970 skrev jeg til Bukdahl:

»Kære gamle ven på Bjerget! Selvfølgelig ved jeg det: Jeg er et skarn, en odder, en frater taciturnus og alt det andet, du har kaldt mig i hundreder af breve. Men det bliver aldrig bedre – det ville være tåbeligt at love bod og bedring, når jeg ved, at jeg ikke *kan* korrespondere med dig. Hvem kan forresten det? tilføjer jeg trøstende. Findes der en brevskrever, der når dig til cykelklemmerne? Det skulle da være på Island.

Hvad du skriver om Københavner-magisteren, kan jeg tilslutte mig. Sådan er det, og sådan var det i forrige århundrede. »De dannede« er ikke så dannede endda! Men det er jo værst for dem selv. Du lider ingen overlast, selv om der er nogen der vil *fnise* lidt.«

Jeg var glad for, at jeg kom til at sammensætte den sidste Bukdahl-antologi, »De to spor«, som blev udsendt i forbindelse med hans 80 års dag. Jeg skrev et forord, der *også* var lidt ironisk, og Bukdahl havde ikke så meget sans for ironi, når det »gik ud over« ham. Men han accepterede mit forord – langt om længe. Begreb, at det var både anerkendende og kærligt – og måske lidt mere uforudsigeligt end alle de flotte ord i festskrifterne.

*

I midten af 1960erne producerede Richard Andersen en række radioudsendelser om Danmark i 1930erne. Folk blev interviewet, der blev læst op, spillet og sunget, Richard forbandt teksterne, og tiden levede i disse montager. Vi mødte Niels Bukh, Oxford-bevægelse, LS-bønder og KUerne. Var til bondetog og nazimøder, hørte Lulu Ziegler og PH, snak-

kede med Spaniens-frivillige og psykoanalytikere, med socialt indstillede læger, der havde været i fængsel, og med andre, der havde været i orgonkassen. »Danmark for folket« vekslede med »Der er ingenting, der maner«, »Thälmannsangen« med »Dit hjerte er i fare, Andresen«!

Det måtte der kunne komme en bog ud af. Vi blev hurtigt enige, og Richard Andersen skrev og fotokopierede, sendte mig udkast til kapitler. Jeg læste og kritiserede, bad om uddybninger. Vi mødtes på forlaget og i vore respektive hjem, og efterhånden fik vi den muntre billedredaktør Ole Kragh med i arbejdet. Han huskede det hele, havde fotografier og blade derhjemme, eller vidste, hvor de kunne skaffes.

Og der blev en dejlig bog ud af det. Richard vidste nok, hvad han ville, men det er ikke sikkert, at det var blevet til noget, hvis ikke han var blevet holdt i ørerne! »Nu må du sende mig det afsnit om Kaj Munk, før vi ses i næste måned!«

I et brev af 1. november 1966 skrev han, inden han besøgte os i Birkerød: »Jeg er blevet moralsk oprustet og ganske og helt gået over til afholdsbevægelsen!« Under vores middag drak han ti skibsoøl.

Det blev en kort gæsteoptræden. Den festlige teolog, der var så flittig om dagen (med at undervise, lave radioudsendelser, skrive bøger, arrangere udflugter, plukke hyben, sylte og vandre rundt på Vestslesvigs diger) måtte have en belønning, når han var sammen med gode venner om aftenen. Det har ikke hæmmet hans arbejdssevner.

Og i 1968 udkom hans store værk om Danmark i 30'erne — og blev genudsendt i flere udgaver siden. Det var samtidig med at Bukdahl var i Rom. »Nu er der to paver i den evige stad,« skrev han hjem. Med selvironi.

*

I foråret 1966 kom jeg til at samarbejde med et meget fascinerende og usædvanligt menneske, Jacob Kronika. Jeg vidste selvfølgelig lidt om ham i forvejen og huskede navnlig, at hans ledende artikler fra tiden som chefredaktør for

Flensborg Avis 1960–64 ofte blev citeret i dansk presse. Deres vurderinger af tysk politik var anderledes end hvad man normalt stødte på i dansk presse. De var helt fri for den forsigtige underdanighed over for »Den store nabo i Syd« — de var skrevet af en kender, en mand der var både tysk og dansk, en slesviger. Og så hed han Kronika! En drøm af et navn for en chefredaktør.

Han skrev breve skiftevis fra sin adresse i Flensborg (Mathieldenstrasse 10) og fra sin store villa nord for Flensborg fjord, i det danske Kollund, og en dag stod han i mit kontor, net i musegrå habit med et brusende pyntelomme-tørklæde i brystlommen. Han var elskværdigheden selv. Hans sønderjyske tone var tydelig, og hans korrekte danske sprog var, helt bevidst, en smule gammeldags. Han sagde *stundom* og *ihvorvel* og brugte (også i skrift) participium-formen *bleven* i stedet for blevet. Hans sprog og væremåde havde en sådan styrke, at også jeg kom til at gøre mig umage — både med artikuleringen og med konversationen i det hele taget. I op til en time efter at Kronika var gået, kunne mine kolleger høre på mig, at han havde været der!

Vi kom til at samarbejde om udgivelsen af hans mærkelige bog »Midt i fjendens lejr. Slesvigske dagbogsblade fra Hitler-krigens Berlin«. Bag en delvis opdigtet historie om en ung sydslesviger og hans tyske ven og deres endeligt som ofre for nazisternes krig står Kronikas egen dagbog fra Berlin gennem store dele af 1941, 1942 og 1943. Kronikas omgangskreds var først og fremmest andre korrespondenter i Berlin, fra nazistiske og fascistiske aviser samt enkelte fra besatte og neutrale lande. Og så desuden en mængde besynderlige spøgelseskikkelser i Rigshovedstaden. I jobbet interesse måtte man pleje omgang med dem, der vidste noget, dem der flød ovenpå i Berlins flotte restauranter: Journalister, officerer, politikere, adelsmænd, ja selv en ekskronprins. Såkaldte aristokrater, der i deres stille sind foragtede korporalen Hitler, men alligevel pudsede monoklen og nød deres gode Mosel-vin i Adlons restaurant. De var kyniske og vittige, men ville ikke drømme om at gå til modstand

mod barbariet sammen med antinazister fra »de lavere klasser«. Andre dele af omgangskredsen var Oxford-folk, der nok i begyndelsen havde været fascineret af den nazistiske »omskabelse af det tyske menneske«, men efterhånden var blevet lidt mere forskrækkede. Og folk fra bekendelseskirken, som samtalede dæmpet og inderligt om det »dæmoniske« i nazismen; de mest åbenhjertige af dem, f. eks. pastor Martin Niemöller, sad allerede i koncentrationslejre.

Kronika var som gammel slesviger på talefod med dem alle og kunne orientere danske og svenske kontakter om, hvad man talte om i de snævrere kredse. Og han kunne mildne vilkårene for det danske mindretal ved pragmatisk og tilsyneladende venskabelig tale med højtstående politikere med naziemblemet i guld på reversen. Dannede herrer.

En af mine sydslesvigske venner sagde engang: Kronika var salonfähig! Han var den eneste i det danske mindretal, der modtog indbydelser og aflagde visitter. Den eneste der færdedes hjemmevant i salon og sal.

På en eller anden måde repræsenterede Kronika de aller sidste rester af en gammel dansk-tysk fælleskultur, der kun havde lidet eller intet at gøre med folkene. Den kultur havde sine kulisser på slottene, de store herregårde og hos Kongen i København. Omkring Chr. VIII møblerne og den vestindiske rom. Man talte før 1864 om den »hertugelige« del og den »kongerigske« del af riget, og da halvdelen af den første del tillige var medlem af Det tyske Forbund, kunne det somme tider være svært at finde ud af, hvor loyaliteten skulle placeres. Denne dansk-tyske fælleskultur satte pris på kraftige måltider under prismekronerne. Ved de udsøgte herremiddage mødtes præster, officerer og landråder. Megen dulgt tale på begge tungemål og rimelige muligheder for forræderiaftaler. Men også dannelse. Man kunne sin Baggesen.

En særlig »kongerigsk« gren af denne kultur blev i 1940 den såkaldte Højgaard-kreds af stærke mænd fra erhvervsliv og det store hartkorn, som i loyalitet mod Kongen ville

redde fædrelandet. Kronika havde også snæver forbindelse til dem. De talte et sprog, Christian X satte pris på, og der var ingen tvivl om at de mente det alvorligt. Herrerne ville redde, hvad der reddes kunne, undgå et dansk Quisling-styre med Frits Clausen i spidsen.

Ligegyldig hvor fascinerende, hvor interessante Kronikas optegnelser fra krigens Berlin er, så er de også forbløffende. De virker utroligt »gammeldags«, ja herremiddagsagtige. Jeg tror, at Frank Buchmans Oxford-bevægelse og mellemkrigsårenes forskrækkelse for »den gudløse kommunisme« er en del af forklaringen på, at herrerne kunne reducere nazismen til dæmoni og satanisme. At nazisterne havde forfulgt kommunister og socialdemokrater helt fra 1933 havde ikke medført søvnløse nætter hos store dele af borgerskabet. Det var andre af nazismens ugerninger, der fik øjnene op. Kronika kendte nazisterne og anvendte sin indflydelse for at mildne forholdene for klemte, først og fremmest de danske syd for grænsen. Men bevægelsens klassekarakter, dens alliance med storkapitalen forstod han ikke.

Jacob Kronikas sidste år levede han i Gothersgade i København, og meget må have forskrækket ham i 1960ernes og 1970ernes politiske og folkelige udvikling. Den fremragende journalist kom jævnligt i Publicistklubben. Der sås vi af og til og talte sammen, venligt og belevent, om Slesvigs og Danmarks historie. 'Des' var vi naturligvis.

*

Gennem Richard Andersen lærte jeg Niels Bøgh Andersen fra Jaruplund ved Flensborg at kende. Ham havde jeg selvfølgelig også hørt om i forvejen, højskoleforstanderen på den danske folkehøjskole syd for grænsen, den navnkundige fortæller og samler af antikviteter, tvunget soldat i Hitlers hær, forbindelsesmand til modstandsbevægelsen, i London i krigens sidste måneder – og siden borgmester i Harreslev, Flensborgs arbejderkvarter. Det var der, hvor nazisterne hånligt sagde, at dér boede bare danske og kom-

munister! Men de løj som sædvanlig, for der var mange flere socialdemokrater end kommunister!

Ligesom Jacob Kronika har Bøgh udrettet en masse for danske sydslesvigere, for sin hjemstavn. Men han er hans diametrale modsætning. Han er ikke salonfæhig, men folkelig. Han forskrækker »de fine« ved at sige sandheder. Selv om han er en belæst mand, lærd på en hel del områder, er han også fiskersøn, kan bruge hænderne, gennemskue præk og opstyltet snak. Selv om han har sat sig i respekt hos »landråder« og kredsagsmænd, marskgrever, ja selv prinser, så har han trivedes bedst blandt småkårsfolk.

Richard Andersen fortalte mig, at han havde produceret nogle radioudsendelser med Bøgh. Samtaler kunne man vel ikke kalde dem, men et spørgsmål eller to havde fået Bøgh til at fortælle løs om barndommen i Aventoft lige syd for grænsen ved Rudbøl. Om sproget — eller rettere sprogene: det jyske, det frisiske og det tyske embedsmandssprog. Om sindelaget, om overtro, om klasseforskelle og tyskthed og danskhed. Det er noget helt enestående, sagde Richard. Der burde komme en bog ud af det. Kom over og hør nogle båndoptagelser.

Det gjorde jeg så nogle uger efter, i slutningen af 1972 eller begyndelsen af 1973. Det var helt besættende. Bøghs jyske tone, det indtrængende og lidt messende i sproget — og den enestående rigdom på erindrede detaljer, sansen for det væsentlige. Det måtte der kunne komme en fantastisk erindringsbog ud af! Og det kom der, takket være Bøghs stof og fortælleglæde — og takket være Richard Andersens redaktionelle arbejde. Det blev oven i købet til tre erindringsbind, »Fiskersøn fra Aventoft« (1974), »Feltdegn fra Harreslev« (1975) og »Forstander på Jaruplund« (1978). Bøgerne blev trykt op adskillige gange, en stor folkelig succes. Uden på de tre bøger ses Bøgh i farvefoto, taget af mig fotodilettant, henholdsvis uden for døren til hans hjem, Jaruplundgård, ved Flensborg fjord og ved Danevirke. Straks efter aflytningen hjemme hos Richard opsøgte han og jeg nemlig Bøgh i hans hjem — og overbeviste ham ved

ihærdig argumentation om, at nu skulle han til at samarbejde med os om at skrive erindringsbøger! Det gjorde vi så. Kladder, gennemskrivninger, kritik, mange lange samtaler, finpudsninger og billedvalg.

Det blev til et nært venskab, også med hans kone Ingrid. Hun kom fra Hjørring, var bibliotekar, men gik straks efter indgåelse af ægteskab lige før krigsudbruddet ind i sin nye hjemegn, blev sydslesviger og påtog sig et fantastisk hårdt – og rigt – arbejde for landsdelens danske, mens Bøgh var ved fronten. Hun måtte endog læse hans nekrolog i Flensborg Avis, men tvivlede – og genså ham kort tid efter.

Vores venskab førte til mange festlige sammenkomster og besøg – hos os, på Askov, men navnlig hos dem i Sydslesvig.

Jeg skulle selvfølgelig opleve den egn, som Bøgh skrev om med så megen kærlighed. Både byerne med borgerhuse, kirke og eksercerplads – og digerne, hvor kik-bønderne kan holde øje med kvæget fra deres plads ved kroens bord. Og jeg skulle smage ål, sådan som de virkelig skal være. Stegte ål skal i henhold til gamle Aventoft-regler ikke flås, men skræbes indtil skindet bliver lyseblåt. En flået ål er barbari, siger Bøgh, det ville svare til en flået gås!

Vi kom sammen til at gennemkrydse Noldes egne omkring Nibøl, og Bøgh fortalte om den mærkelige maler, som blev »forbudt« af nazisterne, men som selv havde en ganske stor rem af huden. Da nazisterne smed ham ud af Det tyske kunstkammer, sagde hans kone: Det er jødernes skyld! Klik!

Nolde malede Bøghs far, fiskeren fra Vidåen, mange gange, og Bøghs far flettede sivmætter til kunstmaleren. Engang i slutningen af 30'erne tog han ud til Nolde for at hente betaling for nogle leverede mætter, men maleren var ret fattig efterhånden, da han ikke kunne udstille og dermed nå sit publikum. Nolde mødte Bøghs far med ordene: Nå Theodor, vil du ha jit af min' billeder?

Svaret lød: Næh, det vil æ int, æ har bruck for æ skillinger! Sådan går det altid for fattigfolk.

Sammen har vi været i barndomshjemmet i Aventoft, i stue, stald og have, og vi har set ind i et gammelt rødstenshus, hvor der havde boet – eller måske stadig boede en heks. Bøgh har fortalt om al den sære overtro, der levede langt ind i dette århundrede, og måske i virkeligheden kan spores endnu. I Aventoft har vi sammen besøgt folk, der snakkede gammelt dansk folkemål, så uforfalsket, at man var flere minutter om at stille om. Først lidt efter lidt begreb man, at det *var* dansk, de talte. Forhåbentlig er det optaget på bånd af sprogforskere! Bøgh skiftede ubesværet sprog fra rigsdansk med jysk tone til Aventoft-mål, som ikke er sønderjysk, men snarere jysk, vestjysk. Forbindelsen har været langs vestkysten af Jylland, kvægets vej. Oppe fra det fattige Jylland, hvor der var lyng, hugorme og træsko – og ned til de store studemarkeder i Husum og længere ned. Hvor der var rigdom; kniplinger, kakler og kobberpotter. I det lille Aventoft-hus hang der gamle gudelige trøstens ord i glas og ramme på soveværelset. På tysk, begribeligvis, det »fine« sprog, som taltes af præst, lærer og øvrighed – ja for resten også af »de overnaturlige«, kirkegrimen og fandens udsendte dér på egnen! På dragkisten stod der fotografier af de faldne sønner i Hitler-hærens grønne uniform.

At komme til Jaruplundgård og besøge Bøgh og Ingrid er en god oplevelse, bl. a. fordi man kommer til et dansk, sønderjysk, slesvigsk miljø, helt fri for sentimentalitet, som den træffes hos visse nationalt og sønderjysk interesserede kredse her til lands.

Hernede leves og arbejdes under de gældende vilkår. Engang traf jeg i stuen en gammel kvinde, Meta, som jeg tror, jeg vil huske altid. Hun besøgte Bøgh og Ingrid trofast med jævne mellemrum, sad med et håndarbejde, spurgte nyt og fortalte om børn og naboer, før hun tog bussen hjem til aftægtsboligen nede mod Slesvig. Der havde de haft en ejendom, og trods fattigdom og tryk fra naboer og myndigheder under nazitiden og særlig under krigen, holdt de fast ved det danske og sendte børnene 15–16 kilometer til dansk skole oppe hos Ingrid. Nu gik alting bedre, og en af

sønnerne havde en af de flotteste besætninger af rødt malkekælvæg i Slesvig amt.

Bag den store have ligger den danske skole i Jaruplund. Når man er i haven, hører man en gang imellem, at det ringer til frikvarter. Ungerne vælter ud, ler og leger og taler dansk – og tysk ind imellem. Og ude foran er der børnehave og vuggestue – og kirkesal om søndagen. Forældrene kommer og afleverer eller henter børn og udveksler småbemærkninger med Ingrid eller Bøgh, som de kender fra skole, højskole eller foreningsliv; her skal de nok vare sig for at snakke tysk, selv om det danske sprog er stærkt på tilbagetog.

Ingrid og Bøgh er på farten de fleste af ugens aftener. Hun kører bil, støtter, snakker med lokale folk om stort og småt, og Bøgh »holder foredrag« – eller fortæller. Har man sådan en aften været med dem ude i en gymnastiksal eller et forsamlingshus og hørt Bøgh fortælle om oplevelser og erfaringer fra krigen i Rusland, så har man oplevet noget usædvanligt.

Almuedrengen, der kom på højskole og seminarium og egentlig var en ret from ung mand, der ville tjene sine landsmænd i den nu tyske hjemstavn, blev stadig mere radikal. Oplevelserne i den tyske hær, nazisternes barbariske fremfærd over for jøder og partisaner, mødet med jævne russiske bønder, som slet ikke var primitive, som hans højt civiliserede tyske befalingsmænd havde brølet, men varme – og snart blev venner med ham; alt dette gjorde ham anti-autoritær og på vagt over for alt for enkle inddelinger af verden. Han har advaret mod EF, integration og magtkoncentration. Og han taler mod oprustningsgalskaben og for samkvem og forståelse.

Når man sent om aftenen kører hjem fra foredrag tredive kilometer borte ad lave våde veje, hvor vildkaninerne springer i lygtelyset, så gør det godt at få en »fari-sæer« inde i Jaruplundgårds skønne stuer, før man går til ro. En fari-sæer er en stor kop varm kaffe med god og rigelig rom i bunden og flødeskum på toppen. Lune marskbønder præ-

vede i de gode, gamle dage at narre en sognepræst ved at fortælle, at de bare drak kaffe. Men præsten blev mistroisk, for han syntes, de grinede så umanerligt voldsomt ved dette uskyldige kaffebord. Så nippede han til en af de store porcelænskopper – og sagde forarget til værten: Din farisæer!

De første tre–fire gange, jeg kom på Jaruplundgård, levede Bøghs far, den gamle Vidå-fisker, Theodor endnu. Han blev 97 år gammel og læste næsten til det sidste bøger, selv om det gik meget langsomt. Han fandt, at »Orm og Tyr« var noget så *glant* en bog. Nu sad han inde i sin egen stue med en kop kaffe og Flensborg Avis. Han var en mild, smilende mand, der havde været soldat i kejsertiden og hundset med i Hitler-tiden. Han hørte ikke så godt længere, så Bøgh måtte råbe højt, da han præsenterede mig: Det er ham der trøgger min' bøcher! Så nikkede den gamle, kønne mand og smilede hjerteligt til mig.

Ingrid og Bøgh rejser hvert år til fremmede lande. Til Ægypten, Jugoslavien, Frankrig, Norge – og gang på gang til Tjerne egne i Sovjetunionen. Til Sibirien, Kaukasus eller de sejler ned ad Dnepr. Efter denne sidste vellykkede flodrejse er de i fuld gang med at planlægge to nye flodrejser i de kommende somre. En Volga-tur og en ned ad Mississippi.

Den nysgerrige Bøgh falder i snak med folk overalt. Han vil vide, hvorfor vinduerne sidder sådan, hvilken stenart der er anvendt til fundament. Han vil høre, hvad de spiste i gamle dage her i byen – og om ikke der skulle findes et sted, hvor man kan få det endnu. Han vil høre om deres erfaringer fra krigens tid, om deres drømme om fremtiden. Og i de tidlige morgentimer sætter han sig ud med skitseblokken og tegner landskaber og huse.

Det er en gammel last. Allerede under krigen tegnede han i sine dagbøger, på brevene hjem eller på tilfældigt pap fra pakker hjemmefra. Franske katedraler og floder, russiske birkeskove og landsbyhuse. I hans krigsdagbog, som udkom i 1981, fik et større publikum lejlighed til at glæde sig over hans poetiske streg.

Han skrev heldigvis dagbog, i bittesmå lommebøger, med fluebensskrift, selv om der i håndbogen for soldater stod: Keine Tagebücher in vorderer Linie!

Det var godt, at han også fik sin plads i dansk litteratur. Hvis ikke Richard Andersen havde været vågen og parat til at overtale, råde og arbejde med, var det nok aldrig blevet til noget.

*

Da vi skulle fejre afslutningen af bind tre, mødtes vi hos kroværten Niels Nicolaisen på Hovborg kro. Stedet havde Richard valgt. Han har en aktie i Hovborg Plantage, vistnok på 50 kroner. Men det førte jo til, at han samlede bær og svampe i »sin« skov; han blev kendt med omegnen og mærkværdigvis også med kroen. Han og værten havde samme form for humor, de elskede at narre folk, forskrække dem med glemte kregninger etc. Sammen lavede de løjer med folk fra nær og fjern, og da både Richard og den desværre nu afdøde vært havde en særlig teologisk interesse, gik deres drillebreve særlig ud over præster og lignende godtfolk – inklusive den daværende kirkeminister Arne Fog Pedersen. Han var en større humorist end han så ud til, og svarede meget underholdende på ministeriets brevpapir.

Vi fik ørreder og vildsvin – og historiefortælling. Alle havde noget på hjerte, men Bøgh havde nok ordet i hovedparten af tiden. Det gik over stok og sten, om prins Knud og kong Haakon, om Churchill og Christmas Møller. Om tilbagetoget, flugten mod vest over de russiske floder. Om skuffelsen efter krigen over at hjemstavnen ikke blev forenet med Danmark igen. Og om tilfredsstillelsen ved at arbejde videre med humør og vedholdenhed dér, hvor man nu bor og virker.

Erik Vagn Jensen.

Mulighedernes samfund

»Bogen er ikke en autoriseret fremstilling af firkløverregeringens ideer,« hedder det i forordet til »Mulighedernes Samfund«, der har tre forfattere, nemlig Bertel Haarder, Tom Høyem og Per Stig Møller. Når de er ivrige efter at understrege det, skyldes det, »at der ikke er nogen repræsentant for Kristeligt Folkeparti blandt forfatterne«, og det skyldes igen, at de tre's samarbejde begyndte allerede i 1979 under SV-regeringen og var af personlig, ikke partipolitisk art. Så er der gjort den nødvendige reverens over for det mindste og udeladte regeringsparti, men læseren gør nok alligevel ikke forkert i at betragte denne bog som et forsøg på at tegne både firkløverregeringens fundament og profil. Det er også naturligt at gøre et sådant forsøg, for spørgsmålet er, om denne regeringsdannelse blot er en kort parentes i dansk politik, eller om den har mulighed for at blive af længere varighed. Det afhænger naturligvis både af regeringens fundament, dens grundliggende holdninger og af de linjer, den har mulighed for at stikke ud for den fremtidige politik på lidt længere sigt. Det er forfatterne om at gøre at sige »Ja« til denne regeringskonstellation som et blivende fænomen, og derfor rummer bogen både forfatternes ideologiske (eller som de selv foretrækker det: holdningsmæssige) synspunkter og en række bud på, hvordan de kommende års politik skal formes, så den »ikke uden videre kan ændres af socialdemokraterne, den dag de måtte komme igen« (Per Stig Møller).

Den erfarings-baggrund, som træder frem på alle bogens sider, er fire-delt, består af fire negative erfaringer.

For det første drejer det sig om den socialdemokratiske models sammenbrud. Økonomisk var vi kommet hen til den berygtede afgrund, fordi de offentlige udgifter var svulmet op og tilsyneladende ikke var til at standse, man var til sidst nået til, at de offentlige kasser beslaglagde 60 pct. af bruttonationalproduktet mod kun 26 pct. i 1960.

Den stærke centralisme med megen styring ovenfra gav samfundet en stivhed, som gjorde det vanskeligt med omstillinger i erhvervsliv og uddannelser (U 90), og endelig havde institutionerne og organisationerne efterhånden fået en sådan udbredelse og magtstilling, at den enkeltes valgmuligheder var blevet stærkt begrænsede, f. eks. når det drejede sig om børnepasning, deltidsarbejde, nye virksomheder o. lign. Modellen var efter forfatterne for dyr, for styrende og for institutionaliserende.

Bertel Haarder har som bekendt i tidligere bøger advaret mod denne samfundsmodel og påvist dens indbyggede tendens til det, han kalder »økonomisk griseri og uansvarlighed«.

Forfatterne (især Per Stig Møller) henviser – naturligvis – med forkærlighed til den tidligere socialdemokratiske socialminister Bent Rold Andersens bog fra 1984 »Kan vi bevare velfærdsstaten?«, hvori han fremlægger tal, der viser, at fordelingspolitikken delvis har slået fejl, idet bundgruppen har fået en forbavsende lav andel af de offentlige ydelser, mens det er randgruppen og især mellemgruppen, der er den store forbruger af offentlig service.

Den anden erfaringsbaggrund er VKR-regeringens fallit i perioden 1968–71. Selv om den havde et absolut flertal bag sig i folketinget, blev den den store skuffelse i det såkaldte borgerlige Danmark, kun en parentes. Denne fiasko, som skyldtes uenighed mellem partierne, dårlig forberedelse og mangel på dristighed i retning af alternative løsningsmodeller, var dengang med til at cementere den ofte citerede opfattelse: der kan ikke regeres uden om socialdemokratiet. Tom Høyem tager VKR-nederlaget som udgangspunkt for sine overvejelser over de udfordringer, firkløverregeringen står overfor og inddrager desuden erfaringerne fra det tilsvarende forsøg på borgerligt regeringssamarbejde i Sverige, der også fik en krank skæbne, selv om Gösta Bohmann (kons.) i 1976 skrev til Tom Høyem: »jeg kan garantere Dem, at hvis vi får en svensk borgerlig regering, vil vi ikke gentage danskernes fejl, vi vil kunne enes.«

Den tredje erfaringsoplevelse er det forsøg, der i 1979 blev gjort med den meget brede regering, SV-regeringen, som også hurtigt strandede. Det er vel på en måde det mest spændende forsøg i nyere tid på utraditionel regeringsdannelse. Vi var vist mange, der dengang håbede på, at her var fornyelsen, nedbrydningen af gamle skel og en samling af de sociale og liberale kræfter i Danmark. Per Stig Møller siger åbent, at han havde megen sympati for dette forsøg på et bredt samarbejde (»men jeg blev dog ikke socialdemokrat af den grund,« føjer han til. Venstre var åbenbart ikke en mulighed!). Haarder var dengang også særdeles positiv (som langt de fleste af Venstres folk) og en af de aktive arkitekter, men her i bogen tager han — lidt bagklog — afstand fra denne brede løsning. Den har, siger han, altid været »centristernes« drøm, især det radikale venstres. »Det kunne måske være meget godt, dengang partierne var overlegne i forhold til organisationerne. Men i dag kan man frygte, at det vil føre til den totale magtkoncentration og ubevægelighed. SV-regeringen, der i realiteten var en flertalsregering, kunne intet. Firkløverregeringen, der er en mindretalsregering, kan tilsyneladende langt mere, hvis den vil, fordi den ikke giver den socialdemokratiske koncern mulighed for at blokere.« Denne slutbemærkning henleder til, at det til sidst var LOs modstand, der fældede SV-regeringen. Jeg tror, det overraskede politikerne, at modstanden fra den side blev så hård, og det har utvivlsomt været en bitter erfaring, i alle tilfælde i Venstre, at denne særdeles vel forberedte regeringsdannelse fik så kort en levetid, også kun blev en parentes, når man tænker på, at da den blev til, blev den nærmest betragtet som den sidste mulighed for at komme ud af et politisk kaos.

Det fjerde og sidste erfaringsstof, de tre forfattere skriver ud fra, er ungdomsoprøret i 1968, som de alle tre var på meget nært hold af, men stod særdeles kritiske overfor. De oplevede det som et marxisme-herredømme, der ville spænde hele tilværelsen ind i politiske termer, og på universitetet oplevede de studenternes kamp for at få indflydelse både i

styrelsen og undervisningen. Vurderingen heraf er udelukkende negativ, hårdest hos Haarder, men det skyldes måske hans bramfri udtryksmåde. Per Stig Møller, der oplevede oprøret på et af arnestederne, nemlig i Paris, forstod dog også ungdommens berettigede anliggende. Han så selv, hvordan gadekampene blev optrappet af politiet, og hvordan gaullisterne ville knuse oprøret med den traditionelle centralisme. Han fik dengang bekræftet sin tro på, at en midterlinjepolitik er den rigtige, og han skrev en advarsel til det konservative parti, som hele tiden havde været hans hjemsted: hvis konservatismen ikke har noget at sige ungdomsoprøret, har den ingen gyldighed i morgen.

På baggrund af disse erfaringer af væsentlig negativ art er det klart, at de tre forfattere er ivrige efter, at firkløverregeringen skal styre uden om tidligere tiders fejltagelser, så den kan blive den nye mulighed i dansk politik. Den var jo undervejs et par gange midt i 70'erne, men blev forhindret bl. a. af fremskridtspartiet. Det var heller ikke i alle de fire partiers ledelse man var udelt begejstret for denne konstruktion, men i alle tilfælde CDs Erhard Jakobsen og Venstres Henning Christophersen var talsmænd for den, og det var nok — da forsøget skulle gøres — de to, der var fødselshjælpere.

Men nu går i alle tilfælde denne bogs tre forfattere, hvoraf to er med i regeringen, mens en er i den konservative folketingsgruppe, med brask og bram ind for denne regerings-firkant.

Hvad er det så, der får dem til at tro, at den har fremtiden for sig? Tom Høyem lægger vægt på den nye samarbejdsstil: fuldstændig loyalitet mellem ministrene, ingen partidiskussioner i regeringen, statsministerens tilbageholdenhed med at benytte medierne, det store partis afkald på et større antal ministerposter, ministrenes vilje til at rydde op i bureaukratiet og lægge en ny kurs.

Men ellers er det »problemformuleringens privilegium«, der skal udnyttes. Man vil ikke bare overtage den socialdemokratiske model og rette den lidt til, man vil ikke kun

være et rengøringselskab, der skaber lidt mere orden i huset. Det var denne for beskedne og for frygtssomme måde at stille opgaven på, der blev de tidligere liberale og borgerlige forsøgs fallit. Der skal tænkes nyt om forholdet mellem individ og samfund, om de folkelige kræfter. Det stive og styrede samfund skal afløses af et åbent samfund, hvor de selvregulerende kræfter kommer mere til deres ret.

Det er naturligvis ikke noget »partiprogram«, der opstilles, men der er dog en række konkrete tanker og forslag. Forskellen i temperament kommer her tydeligt frem. Høyem og Stig Møller ser godt, at den stillede opgave har problemer, Haarder synes kun at se mulighederne, fyldt som han er af en ukuelig optimisme. Vanskeligheden er naturligvis, at velfærdsstatens lighedsfilosofi og styringsmekanismer og økonomiske hjælpetilbud er gået os så meget i blodet og har formet både arbejdsliv og familieliv og fritidsliv, så at man ikke uden videre kan ændre mønstret. Men Haarders vision om et friere, rigere og rimeligere samfund er ukuelig. Han vil bryde organisationernes magt ved at afløse 40-timers tyranniet af øget frihed til selv at bestemme arbejdstidens længde og ved den enkeltes indflydelse på lønnens fastsættelse. Der skal være større balance mellem partier og organisationer, og der skal ansættes en ombudsmand, som kan påtale overgreb fra organisationer mod enkeltpersoner. Det private sociale netværk skal styrkes med øget reel valgmulighed, når det gælder børneopdragelse og ældrepleje. Uddannelserne skal ændres betydeligt ud fra det synspunkt, at først skal de unge gøre praktiske erfaringer, så skal de lære fagligt, og derefter er de modne til at tage imod de almene kulturelle fag (det er den omvendte rækkefølge af i dag, men forslaget lyder overbevisende). EDB-eksplosionen betragter forfatterne som den store løftestang for det mulighedsnes samfund, de ser for sig. Informationsteknologien giver mulighed for de små virksomheder i et decentraliseret samfund og gør den enkelte uafhængig af fag- og gruppepres. Der er tanker og ideer nok til adskillige års politiske arbejdsprogrammer.

Visionerne bygger naturligvis på nogle grundholdninger til mennesket og samfundet. Det er værdifuldt, at de tre hver især trækker disse principielle synspunkter op, og at de knytter dem til en kort skildring af deres egen baggrund og udvikling (her breder Tom Høyem sig dog langt ud over hvad der har med sagen at gøre). Tom Høyem understreger sit kristne, ikke kun almen-religiøse, udgangspunkt, men det er ikke helt klart, hvor længe og stærkt han holder fast i det, når han når frem til at bekende sig til CD som den moderne politiske form for den »humaniserede kapitalisme«, Per Stig Møller er her mere klar, han vil som sit politiske fundament »nøjes« med det humanistiske menneskesyn. »Ansvar og skyld hænger sammen. Men de må også kunne hænge sammen uden en snæver forbindelse til religionen. Det er godt med, men det må være muligt uden, ellers er der ikke meget ved vores trosfrihed og tolerance.« Haarder er renlivet liberal og grundtvigianer, men han ved godt, at dansk liberalisme er noget helt specielt, der har helt særlige historiske rødder, som vi skal tage vare på, og når han lægger den kristne skabelsestanke til grund for en forpligtelse til at udvikle de menneskelige talenter, »så mener jeg med det kristne naturligvis den kristne anskuelse, som ikke nødvendigvis hører sammen med troen«.

Det er bestemt ikke noget uvæsentligt bidrag til den aktuelle politiske debat, denne bog yder. De tre forfattere tegner kun sig selv, men de repræsenterer nok meget godt de synspunkter, der er fremherskende i de fire regeringspartier i dag.

Man undgår dog ikke det indtryk, at iveren efter at stå sammen om den fælles sag har gjort, at problemerne stort set har fået lov til at blive liggende, eller i alle tilfælde er de kun antydet, ikke behandlet. Hvordan klarer vi balancen mellem lighed og frihed? — hvordan får vi det private sociale netværk til at fungere, når boliger og arbejdspladser slet ikke er indrettet på det? — hvordan bliver der plads til den menneskelige dimension i EDB-tidsalderen og i forhold til kapitalens krav om effektivitet? — Kan de selvregule-

rende kræfter bringes til at virke i den blandingsøkonomi, som vi vel ikke ønsker at undvære?

Det udenrigspolitiske berøres ikke meget i bogen. På baggrund af den aktuelle danske EF-debat er det fristende at citere et par linjer af Haarders visioner: »Den danske EF-debat kommer ind i et nyt spor, hvor danskerne forlanger visioner om, hvad EF kan gøre for Danmark og verden i stedet for den helt perspektivløse kævlen om, hvad EF ikke må gøre, som i 25 år har udelukket visionerne.« Problemerne lader sig jo imidlertid ikke afskaffe ved ikke at blive nævnt, og naturligvis rejser de unionstanker, der rumsterer rundt omkring i Europa, problemer i Danmark om, hvad vi må forlange af EF for at national selvstændighed og international forpligtelse kan gå hånd i hånd. Det er selvfølgelig heller ikke fremmed for Haarder, hvis han dukker lidt ned under overfladen. Det gør han, hvor han taler om dansk liberalismes egenart og siger »man kan købe skjorter i udlandet, ikke partiprogrammer«.

Får forfatterne mon deres ønske opfyldt, at firkløverregeringen bliver af længere varighed og får held til væsentligt at ændre samfundsstrukturen i Danmark? Det vil måske til syvende og sidst ikke komme til at afhænge af de fire partier selv og deres visioner, men derimod af det for tiden dybt kriseramte socialdemokrati. Den socialdemokratiske model led jo et alvorligt nederlag, deri har forfatterne ret, det har ført til stærke indre spændinger i Danmarks største parti. Disse spændinger er forøget og nået helt til bristepunktet i EF-debatten, så det må forudses, at socialdemokratiet ikke er regeringsdygtigt i en længere årrække. Det bliver måske firkløverregeringens chance for at blive mere end en parentes.

Finn Riber Jensen.

Bertel Haarder, Tom Høyem, Per Stig Møller:
Mulighedernes Samfund. 170 s. (Gyldendal 1985).
Finn Riber Jensen, provst, Holsted.

Vold/ikke-vold

Jeg tror, at ikke-voldsmetoder sikkert kan spille en vigtig rolle ved løsningen af mange samfundsproblemer, f. eks. krænkelse af menneskerettigheder og ytringsfrihed, undertrykkelse af minoritetsgrupper, forskellige former for fordomme, ulige fordeling af økonomiske midler imellem borgerne, strid mellem individer og grupper. Bevægelser med ikke-voldsmetoder imod fremmed herredømme kunne måske også til en vis grad føre til succes, afhængigt af omstændighederne.

Men kan ikke-voldsmetoder modvirke voldelige situationer, f. eks. et militært angreb, et væbnet oprør eller voldelig kriminalitet?

Jeg tror, at spørgsmålet om vold eller ikke-vold har eksisteret helt fra begyndelsen af menneskehedens historie. Nogle religioner siger, at ikke-voldsmetoder er de eneste metoder, man må bruge til at løse problemer, uanset problemernes karakter. De samme religioner siger endvidere, at de, der bruger vold, selv vil blive voldens ofre.

Der er også en anden holdning som siger, at opnåelsen af målet er det vigtigste, uanset hvordan man gør det, og man har lov til at bruge vold til at udføre denne opgave, uden hensyn til konsekvensen. Sådanne tanker, tror jeg, vil blive forkastet af alle gode mennesker, dog beklageligvis er denne voldspolitik stadig blevet gennemført mange steder i verden i dag.

Indiens syn på vold/ikke-voldsproblemet stammer fra Hinduismen. Sanskritordet for ikke-vold er Ahimsa, som i dets oprindelige betydning næsten er et synonym for total guddommelighed, et symbol på den højeste sjælelige udviklingstilstand, man kan tænke sig.

I det faktiske liv indebærer det, at man ikke må forvolde andre fysisk eller psykisk skade/smerte og at man skal have medfølelse og kærlighed ikke kun for andre mennesker, men også for alle levende væsener. Det påstås, at en sådan iden-

tificering vil hjælpe mennesket til at frigøre sig fra sin egoisme og opleve perfekt harmoni og fred med sig selv og omverdenen. På den måde kan man nå en fuldkommen tilstand og opleve den dybeste sjælelige lykke.

Men der er en klausul i det indiske Ahimsa-princip. Den siger, at livets sjælelige fundament er fuldstændig harmonisk og hverken indeholder vold eller andre konflikter og at livets ideal og endelige mål også er fuldendt fred og harmoni. Men den måde livet udfolder sig på, rummer både negative og positive, dvs. voldelige og ikke-voldelige elementer og derfor kan vold ikke helt udelukkes fra samfundet.

Efter indisk tankegang er ikke-voldsholdning en følge af styrke – og ikke svaghed, dvs. at man er stærk nok til at modstå en evt. voldsaktion men man ved at anvende selvbeherskelse skal først bruge alle de mulige fredelige metoder, som er til disposition. Hvis de bliver ineffektive, er der beklageligvis intet andet alternativ end brugen af den vold, som er nødvendig for at redde situationen. I praksis betyder det: brug mindst mulig vold for at undgå større konflikter senere og således sikre freden på bedste måde.

Jeg tror, at man generelt vil være enig om, at vold altid ender i sorg og ødelæggelse, og at ikke-voldsmetoder derfor er det bedste. Men spørgsmålet er, hvis fredelige metoder ikke kan magte situationen, hvad så?

Man kan tage nogle eksempler fra nutidshistorien med henblik på at forstå vold/ikke-voldsspørgsmålet nærmere. Det er måske forståeligt, at der som en reaktion på 1. verdenskrig opstod en temmelig omfattende ikke-volds – eller mere præcist sagt – en pacifistisk bevægelse efter den krig. Pacifisterne går kun ind for ikke-voldsmetoder. Dvs. ingen former for vold må bruges i nogen situation. Selv ved et militært angreb, til trods for at man hermed kan spare menneskeliv og andre værdier, vil pacifisterne ikke forsvare sig med voldsmetoder. Denne fredsbevægelse havde betydelig indflydelse på offentlige meninger i de demokratiske lande, som var impliceret i krigen, og derved på deres regeringer. Således var disse stater, p.g.a. deres pacifistiske holdning,

ude af stand til at tage effektive skridt imod Nazi-Tyskland og Fascist-Italien for deres brud på internationale traktater i 20'erne og 30'erne og bremse deres forberedelser til krig. Denne passivitet blev betalt med ufattelige tal af menneskelig og andre værdier under 2. verdenskrig.

I de sidste år har adskillige pacifistiske og andre ikke-voldsorganisationer været aktive i, hvad de kalder deres kamp for fred. Man kan ikke andet end have sympati for deres hovedmål, dvs. at gøre verden fri for vold og etablere fred. Men jeg tror ikke, at deres nuværende aktiviteter kan bidrage meget til at nå dette mål. Tværtimod. De gør sagen mere kompliceret og vender opmærksomheden væk fra hovedproblemet.

Disse fredsaktiviteter bliver udnyttet af de autoritære lande med henblik på at underminere de demokratiske landes vilje og styrke. Jeg tror, at disse fredsbevægelser kan gøre en langt større indsats for freden, hvis de koncentrerer sig om folkeoplysningsarbejde på en objektiv måde. De kan samle pålidelige oplysninger om våbenproduktion, dens nedskæring, nedrustning o.s.v. og behandle oplysningerne sagligt og kritisk og bekendtgøre deres analyse. I deres skriftlige materiale, debatter og diskussioner kan de særligt understrege de frygtelige konsekvenser af vor tids krig og hvor vigtigt det er at gøre alt, hvad der er muligt, for at undgå krig.

Terrorbalancen, som den rigtigt kaldes, er ikke nogen betryggelse i almindelighed. Men den har sikret fred i Europa i de sidste 40 år og man må være taknemmelig for det.

Hovedspørgsmålet i dag er måske, hvordan freden i Europa og freden i verden kan fortsætte og styrkes, til trods for mindre krige andre steder. Det turde være unødvendigt at understrege vigtigheden af, at stormagterne genoptager deres fredsforhandlinger og at forhandlingerne fører til konkrete resultater i forskellige områder, især nedrustning og nedskæring af våbenproduktionen.

Desuden synes jeg, at noget mere skulle gøres. Jeg tror, at almindelige mennesker i alle lande gerne ville have fred

og ro, ikke voldelige aktioner, krig og uro. Det er lederne, der ofte prøver at vildlede og manipulere almindelige mennesker og gøre dem til ofre for vold og krig. Det er lettere at vildlede og manipulere befolkningen under et autoritært system, som nægter dem menneskerettigheder og ytringsfrihed og bruger vold til at gennemføre den interne politik. Jeg tror ikke, at et lands fredspolitik kan blive virkelig effektiv uden fuld støtte fra dets borgere. Jeg tror, at risikoen for en uventet voldsaktion mod andre lande er størst fra autoritære landes side, fordi deres ledere ikke er ansvarlige over for befolkningen.

Derfor synes jeg, at en af de vigtigste opgaver må være at gøre en særlig indsats med henblik på at borgere i de autoritære lande kan få menneskerettigheder og ytringsfrihed, så de kan udtrykke deres meninger om krigs- og fredsspørgsmål, ligesom om andre områder af livet. En af de metoder, som kunne bruges til dette formål, er at påvirke verdensopinionen ved omfattende oplysningsarbejde. Her må der tages initiativer både af regeringer og af private organisationer i de demokratiske lande.

I denne opgave kan de tidligere nævnte fredsbevægelser også hjælpe. De kan tage aktiv del i kampen for menneskerettigheder og ytringsfrihed i de autoritære lande. Den mest effektive måde at gøre det på er, at udføre dette arbejde i disse lande selv. Men det er usandsynligt, at repræsentanter af sådanne organisationer og andre implicerede vil få indrejsetilladelse. Det næstbedste, de kan gøre, er at demonstrere lejlighedsvis foran disse landes ambassader og videregive relevant materiale. Det er især et godt aktionsprogram, når disse landes ledere besøger demokratiske lande.

Konsekvensen af en krig med brug af atom- og brintbomber er almindelig kendt. Men man tænker måske ikke meget på, at sådan en krig kan delvis eller fuldstændig udslutte mennesket, afhængig af udstrækningen af krigen og brugen af disse våben. Måske er det ikke nemt for fantasien at fatte, at sådan noget kan ske, og at menneskets eksistens på kloden kan høre op.

Hvad kan man gøre ved det? Svaret må være: tilintetgøre

eksisterende kernevåben af alle arter, — bomber, missiler, raketter o.s.v. — som nogle lande er i besiddelse af, og totalt forbud mod kernevåbenproduktion i alle lande. Fordi faren er af en sådan art, at den må fjernes fuldstændig. En delvis løsning af problemet dur ikke.

Forhandlingerne mellem stormagterne om kernevåbenspørgsmålet har hidtil ført til nogle resultater, som dog ikke er tilstrækkelige. Så her er en sag, hvor der må vises særlige bestræbelser på en lang række områder for at vække verdensopinionen og gøre den gældende over for stormagterne. I særdeleshed må parlamenter, politiske partier og andre institutioner/organisationer, såsom fagforeninger, universiteter, seminarier, voksenundervisningsinstitutioner, ungdomsorganisationer i alle lande debattere sagen. Der bør vedtages forslag om tilintetgørelse af eksisterende kernevåben og totalt forbud mod deres fortsatte produktion.

Det er klart, at autoritære stater ikke vil tillade sådan et oplysningsarbejde i deres lande. Men hvis demokratiske landes aktiviteter i denne henseende er tilstrækkelig omfattende og intensive, så er det sandsynligt, at de efterhånden vil påvirke de autoritære landes politik.

Særlig opmærksomhed må også henledes på spørgsmålet om brug af våben i rummet. Konsekvensen kan nemlig blive yderst farlig for al form for liv på jordkloden. Det er helt nødvendigt, at stormagterne bliver enige om at afskaffe brugen af alle våben i rummet. Alle former for våben.

Medens det er væsentligt at nedskære de eksisterende våbenlagre og våbenproduktioner, vil det være urealistisk at tænke sig, at man kan nå frem til en fuldstændig afrustning. Så længe livsforholdene er, som de nu engang er, vil der altid være behov for våben, f. eks. til at bekæmpe voldelig kriminalitet eller bevæbnet oprør samt til forsvar mod angreb udefra.

Samtidig må man indrømme, at så længe et land er i besiddelse af den mængde våben, som er nødvendig til internt brug, er der en risiko for, at dette land kan fristes til at bruge dem til at angribe et andet land.

Sådanne risici kunne måske undgås og freden styrkes,

hvis alle lande ville underskrive en international ikke-volds-traktat, dvs. de vil prøve at løse problemer med fredelige metoder og ikke bruge voldsaktioner. Hvis de implicerede parter ikke kan blive enige om noget, så må de acceptere en dom eller voldgift fra et organ som den Internationale Domstol. De Forenede Nationer kunne gives myndigheden til at kontrollere og sikre, at alle lande overholder traktaten og samtidig straffe de lande som bryder den.

Det er forståeligt, at nogle lande vil have en fælles forsvarsmekanisme, såsom militærpagter til at forsvare sig mod et fjendtligt angreb. Normalt kommer sådanne angreb først fra autoritære stater, som på deres side danner lignende militærpagter. Men disse pagter forårsager spænding og nervøsitet, og således forøges risikoen for krig. Man må håbe, at fremskridt i nedrustning og arbejde med våbenkontrol vil gøre sådanne militærpagter unødvendige.

Mindre krige, der blusser op i forskellige dele af verden, må straks behandles af FN, som bør klarlægge konfliktens årsag og — om nødvendigt — ordne sagen ved en voldgift gennem den Internationale Domstol. Alle former for våbenleverancer til de implicerede lande må standses og bestræbelser må hurtigt sættes i gang for at vække verdensopinionen mod krigen.

Våbensalg i almindelighed bør også begrænses. Dvs. der skulle være en international traktat under FN's område, som sikrer, at ingen krigsvåben må sælges til et land, som er i et spændt forhold til andre lande.

Dårlige økonomiske og sociale forhold forårsager ofte vold i samfundet. I særdeleshed bruger mange underudviklede lande de tilgængelige midler, herunder lån fra udlandet, til at købe våben eller bygge prestigeprojekter, i stedet for at bruge pengene til at udvikle landets ressourcer. Resultatet er, at en stor del af befolkningen lever på et eksistensminimum, nogle sulter og et stigende antal bliver arbejdsløse. Sådant et forhold fører ofte til voldelige røverier og anden kriminalitet. Magthaverne bruger også vold til at knuse de bevægelser, som er kritisk over for systemet.

Jeg tror, at de demokratiske industrilande kan hjælpe meget til at forbedre situationen. I stedet for at give lån til sådanne u-lande, der misbruger pengene til at købe våben, så kunne i-landene yde hjælp til at udvikle deres økonomi. Midlerne må bruges til projekter, som kan hjælpe med til at dække befolkningens grundbehov, såsom drikkevand, mad, tøj, bolig, medicin, folkeskoler, vejnet og elektricitet i landsbyerne. Disse aktiviteter og andre udviklingsprogrammer vil give beskæftigelse til mange af de arbejdsløse i disse lande. De vil også forøge u-landenes købekraft til at købe bl. a. varer af de industrielle lande. En sådan mindske af salg og køb af våben vil også hjælpe til at mindske spændinger mellem landene i området.

Der bliver sagt at fattige lande bliver fattigere og rige lande bliver rigere. Hvis det problem ikke kan løses på en passende måde, kan der ske en ny form for spænding i verden, som kan føre til voldelige oprør eller andre voldsaktioner.

Det er en god ting, at FN er aktivt engageret i sagen, og under denne organisations ledelse er, hvad der kaldes, en Nord-Syd dialog i gang. Man håber, den vil føre til gode resultater.

Med den undskyldning, at deres sikkerhed eller andre interesser er i fare, sender stormagter sommetider tropper til mindre lande. Det sker oftest i store autoritære lande, som vedbliver at stationere tropper i mindre lande og tvinger dem til at følge en politik som man ikke ved, om befolkningen ønsker. Denne proces ender med et vasalstatsforhold for de mindre lande.

Sådanne voldelige handlinger vil måske ikke betragtes som en militær aggression i almindelig forstand. Men konsekvensen er ikke mindre skadelig. I nogle henseender kan den være endnu værre.

Denne vold må fordømmes hårdt og bekæmpes på alle områder, herunder med vækkelse af verdensopinionen og handelssanktioner imod de skyldige stater på FN's initiativ, indtil de trækker tropperne tilbage fra de andre lande.

Der er en form for vold, der kunne kaldes »myndigheds-

vold«, som ofte forekommer i mange lande. Denne vold kommer til udtryk f. eks. ved politiangreb på fredelige demonstranter eller ved tortur af værgeløse fanger. Sommetider bliver nogen lemlæstet og andre dør. Sådanne volds-handlinger mod hjælpeløse mennesker, herunder tortur, er et ganske almindeligt fænomen i lande med et autoritært styre, som ikke er ansvarligt over for nogen, og hvor landets domstol giver efter for magthavernes ønsker og ikke dømmes efter objektive kriterier. Voldsofrene er normalt modstandere af systemet.

Det er meget svært at gøre noget mod sådan intern vold, fordi myndighederne i de implicerede lande nægter, at der foregår voldelige handlinger og ikke tillader noget individ eller nogen organisation udefra at komme ind i landet og undersøge sagen. Bestræbelserne for at standse sådan vold må stadigvæk fortsætte. I særdeleshed må al mulig støtte og konkret hjælp ydes til de enkelte personer og organisationer, som beskæftiger sig med dette vigtige arbejde.

Såfremt et større antal lande har et autoritært styre og bruger vold/tortur mod deres borgere, er det usandsynligt, at der vil være flertal for at fordømme disse lande i FN. Men stadigvæk synes jeg, at menneskerettighedskommissionen skulle aflevere en årlig rapport til FN, som også burde debattere sagen hvert år. Debatten kunne efterhånden påvirke verdensopinionen og dermed udøve pression mod de autoritære lande.

Hvis de demokratiske lande kan blive enige om at gennemføre handelsboykot mod lande, hvor der forekommer grov vold og tortur, så vil de skyldige landes vigtigere interesser blive berørt, og resultatet kan blive en mere menneskelig behandling af de pågældende landes borgere.

Der findes andre former for vold på internationalt og nationalt niveau, f. eks. flykapring og attentat på transportmidler og ejendom. Ofte medfører disse voldsaktioner tab af uskyldige menneskers liv. Sådanne voldsaktioner sker ofte på initiativ af minoritetsgrupper boende i eller udenfor det land, hvis legale myndighed de ligger i strid med. Det sker også, at private borgere i lande, som ligger i kon-

flikt, angriber hinandens fly, busser og ejendom. Dette resulterer i gengældelsesaktioner, sommetider med endnu mere vold. Det mest foruroligende aspekt i disse sager er, at nogle regeringer yder aktiv støtte til de grupper, som udløver sådanne angreb.

Det vigtigste er, at sådanne voldsaktioner må bekæmpes med alle til rådighed stående midler.

Under FN's ledelse må der sættes energiske bestræbelser i gang for at vække verdensopinionen mod denne vold og undersøge dens årsag. Med henblik på at fjerne voldsårsagerne må de implicerede stater selvfølgelig inddrages ved behandlingen af konflikter, og om nødvendigt må sagen indankes for den Internationale Domstol eller til et andet relevant organ under FN.

I de sidste år er der sket en stigning i volden på personligt niveau. Det er mere almindeligt i dag at angribe et offer med kniv eller pistol og at bruge disse våben til andre former for kriminalitet, herunder røveri. For at bekæmpe denne vold må politiarbejdet strammes. Det må undersøges, om der er mulighed for et nærmere samarbejde mellem politi og borgere på dette område og om elektroniske alarm-systemer kan forhindre voldsforsøg og lette pågribelsen af gerningsmændene. F. eks. kunne et tryk på en knap under et voldeligt angreb alarmere naboerne, som så kunne telefonere til politiet.

Der er også en stigning i vold i privatlivet, f. eks. vold i familien, ved fester og på sportspladser. Jeg tror, at en hovedårsag til en sådan stigning i vold i det private liv og på generelt personligt niveau er, at der er et forfald i samfundets moralske/etiske standard, som naturligvis påvirker individer. Derfor lever mange mennesker i dag på psykisk tomhed eller på tilsyneladende attraktive men falske forudsætninger. De er ofte påvirket af frustration, usikkerhed og nervøsitet. Nogle af dem bliver egoistiske og aggressive og reagerer voldeligt.

Der må foretages særlige bestræbelser for at hjælpe sådanne mennesker til at indse, at livet har et åndeligt grundlag, og selv lære at dyrke ånden, som er fuldstændig fri for

vold. Det kunne måske hjælpe dem til at være mere harmoniske og stabile og udvikle en højere moralsk standard og medfølelse for andre mennesker. Således kunne de måske mindske deres egoisme, aggressivitet og voldelige tendenser.

Jeg tror, at forebyggende folkeoplysningsarbejde på det moralske/etiske område også kunne hjælpe til at reducere sådan vold på personligt niveau.

For at beskytte individer, især børn og unge, imod voldelig indflydelse, må tekster og billeder, som kan have en voldelig indvirkning på menneskepsyken, ikke få plads i bøger, tidsskrifter og massemedier, såsom film, fjernsyn, radio og aviser. På dette område må der indføres en lovgivning, der effektivt håndhæves.

Der bliver sagt, at det er i menneskesindet, voldens og krigens sæd ligger. Så må man gøre alt, hvad der er muligt, for at fjerne denne sæd inden den begynder at spire og vokse op. Bestræbelserne må foretages i forskellige områder af livet.

En af de vigtigste ting i den henseende er, at man ikke kun skal tolerere andre mennesker og deres kultur, men også prøve at forstå dem, især de mennesker og kulturer, som er meget forskellige fra ens egen. Det kan være svært i begyndelsen, men hvis man har velvilje og tålmodighed, så vil det ikke være så svært. Tværtimod. Man vil opdage, at det er interessant at lære et andet samfund at kende, hvilket også kan være nyttigt.

Langt flere mennesker rejser i dag i forskellige dele af verden og der er nærmere kontakt mellem landene, både på officielt og privat niveau. Dette skulle hjælpe i indbyrdes forståelse mellem nationerne og deres folk.

Heldigvis findes der i dag bøger, billeder, film osv. om forskellige lande, som generelt skulle hjælpe til at opnå kendskab til dem. Men beklageligvis sker det ofte, at disse materialer ikke er gode, dvs. de er ensidige eller indeholder forkerte oplysninger. En international upartisk organisation som UNESCO kunne måske hjælpe til at lave materialer, som afspejler et lands ægte forhold og traditioner.

Dette forståelsesarbejde kunne bedst begynde i folkesko-

len. Der bør være bestemte fag om andre lande, deres geografi, historie, religion, sprog, litteratur, økonomiske, politiske og sociale forhold. Børn må undervises på en måde, som vil vække deres interesse og sympati for andre lande og deres folk. I særdeleshed må børn hjælpes til at forstå, at det er naturens orden, at mennesker har forskellige etniske oprindelser, at der i tidens løb har udviklet sig forskellige sprog, religioner og levetraditioner, og at disse forskelligheder ikke betyder, at der er forskel på menneskers intelligens eller andre medfødte egenskaber. Det må forklares, at alle mennesker har nogle potentielle evner. Forskellighederne opstår hovedsagelig fordi mennesker i mange lande ikke har tilstrækkelig mulighed for at udvikle deres potentielle evner. Økonomisk og social tilbagestående i nogle lande kan ændres med det nødvendige udviklingsarbejde, så de kan have lige så gode levevilkår som andre lande. På den måde, håber man, vil børnene lære at respektere andre folk og deres kultur og blive fordomsfrie, når de vokser op.

Et sådant studium af andre lande kunne fortsættes på gymnasier, universiteter og andre højere uddannelsesinstitutioner, som også skulle have faciliteter til forskning i forskellige aspekter af disse landes liv og kultur.

Det vil være en udmærket ting, hvis der er faciliteter for de studerende/forskerne, så de kan få studieophold i hinandens lande og derved få direkte kendskab til de lande og folk, som de beskæftiger sig med. Gæstelærere må også inviteres til at undervise i relevante fag i hinandens lande.

For øvrigt, ved undervisning af historie, især nutidshistorie, må forskellige sider af hændelserne fremlægges med en saglig analyse; og i dette lys må konsekvenserne af forskellige landes tidligere politik om krigs- og fredsspørgsmål analyseres. Man bør også prøve at forklare mulige konsekvenser af den aktuelle politik i disse lande.

Folkeoplysningsarbejde om andre landes liv og kultur må fremmes, især i voksenundervisningsinstitutioner, radio, fjernsyn, aviser og tidsskrifter. Sommetider kunne der organiseres seminarer, konferencer osv. om liv og kultur i andre lande, og deres rapport kunne offentliggøres, helst i

bogform. Disse rapporter kunne så bruges som supplerende materiale til undervisnings- og folkeoplysningsarbejde.

Kulturelt samarbejde mellem nationer på andre områder må også gennemføres og eksisterende programmer udvikles, f. eks. ved organisering af udstillinger af maler- og billedhuggerkunst, forestillinger af teater, musik og dans fra et land i et andet land.

Det er klart, at staten vil have en væsentlig rolle at spille i hele programmet. Den kan tage initiativ til at fastlægge dets hovedlinier, yde økonomisk hjælp og tilbyde andre faciliteter, samt at gennemføre bilaterale og multilaterale aftaler med andre lande, bl. a. om studiemateriale og studieophold.

I disse opgaver skulle der være temmelig store samarbejdsmuligheder mellem forskellige landes regeringer og private organisationer.

Nogle steder bliver der startet en bevægelse for, hvad der kaldes fredsundervisning i skoler og andre uddannelsesinstitutioner. Man bør være varsom med sådanne ideer. Dette skyldes, at disse fredsforkæmpers tolkning af emnet og deres program om fredsundervisning efterlader det indtryk, at sagen vil blive behandlet ganske ensidigt. Med andre ord kan sådanne undervisningsprogrammer udvikle sig til en ny form for indoktrinering, som næppe kan hjælpe til at sikre freden.

Desuden synes jeg, det tidligere foreslåede undervisnings- og folkeoplysningsarbejde vil gøre den såkaldte fredsundervisning unødvendig.

I dag er kontakter mellem folk i autoritære lande og resten af verden meget begrænset. Derfor synes jeg, det tidligere foreslåede udvekslingsarbejde i undervisningen, folkeoplysnings- og kulturelle områder mellem de to grupper af lande, har meget stor betydning. Men det er ikke en nem opgave. Det er på grund af, at de autoritære stater i deres eget land ikke tillader ideer, oplysninger og kunst, som ikke er i overensstemmelse med deres egen ideologi. Fordi, som de siger, det fordærver deres folk! Men bestræbelserne må fortsættes og verdensopinionen må øve pres på disse stater

med det håb, at de efterhånden vil blive mindre strenge i tanke og handling i denne henseende.

Man må håbe, at sådanne arbejder og udvekslingsprogrammer inden for undervisnings-, folkeoplysnings- og kulturelle områder vil hjælpe til at forøge forståelsen mellem mennesker i forskellige dele af verden og derved mindske uvidenhed om hinandens liv og kultur, som er en hovedårsag til fordomme. Disse fordomme danner ofte problemer og sommetider fører de til spænding og vold.

Det er helt naturligt og rigtigt, at man først skal være loyal over for sit eget land og prøve at tjene fædrelandets interesse. I dag kan intet land imidlertid leve i isolation. Faktisk bliver de fleste lande mere afhængige af hinanden for bare at klare tilværelsen.

Hvis man skulle undgå vold og krig, så må man have også en overordnet loyalitet, dvs. loyalitet over for hele menneskeheden. Det skulle ikke komme i konflikt med ens loyalitet over for sit eget land. Tværtimod. En sådan livsholdning vil udvide ens egen horisont og vil også tjene fædrelandets interesse.

Hvis man kan lære at forstå, at mennesket, åndeligt set, er en total enhed, som finder udtryk på mange måder, så vil det ikke være så svært at udvikle medfølelse for mennesker i andre lande. Man vil opdage, at de fælles interesseområder er temmelig store, og at samarbejde og venskab, ikke spænding og konflikter, er det naturlige og rigtige forhold mellem nationer og deres beboere.

Freden er målet. Men for at nå dette mål må det sommetider være nødvendigt at bruge vold. Dvs. så længe livet rummer vold og så længe ikke-voldsmetoder er ude af stand til at modvirke voldelige situationer, er der beklageligvis intet andet alternativ end brugen af vold til at redde situationen og sikre fred og frihed. Ellers kan menneskelige samfund risikere total ødelæggelse eller et tyrannisk herredømme, som vil gøre spørgsmålet om vold/ikke-vold irrelevant.

Den postmodernistiske slugvornhed

Der har været tider i åndslivet, hvor en egen hektisk opstemt forslugenhed i forhold til fænomener i de aktuelle omgivelser gjorde sig gældende, lidet eksklusive tider, men netop principielt inklusive — perioder, hvor man lagde vægt på *accepten* af det til enhver tid værende, og hvor det nyeste og mest moderne under larm og tillidsfulde bifaldsbrøl blev budt indenfor i varmen. Der har været flere sådanne støjende epoker i litteraturen, kunsten og åndslivet som helhed, men lad os koncentrere os om hjemlige forhold og vort eget århundrede.

I 1901 udsendte Johannes V. Jensen en samling manifestagtige artikler under den mærkelige, let svimle titel »Den gotiske Renaissance«. Bogen handlede om alt muligt, dog ikke om en eller anden form for postmodernistisk stilblanding i arkitekturen, hvad titlen nemt kunne forlede en til at tro. »Den gotiske Renaissance« drejede sig væsentligst — og på meget drabelig måde — om en allerede iværksat energisk genfødsel af den nordeuropæisk-nordamerikanske ånd i kraft af den voksende industrialisering, urbanisering og centralisering i de vestlige lande, hele den moderne tekniske tordnende civilisation med dens ekspansive kapitalisme og verdensomspændende imperialisme. Maskinerne og deres forvaltere, teknikerne, ingeniørerne, lovpristes i en moderne, nervøst klaprende, sensitivt registrerende stil af prosalyrisk henrevet karakter.

De omkostninger, der måtte være forbundet med dette *boom*, lad os i al stilfærdighed minde om fænomener som udbytning, proletarisering og kolonialistisk undertrykkelse, kommer overhovedet ikke i betragtning i »Den gotiske Renaissance« og tilsvarende skrifter, som Johannes V. Jen-

sen udsendte i de følgende år. Der er tale om en lettere euforisk, løbskkørende og totalt accepterende præ-futurisme.

Nogle år senere, midt i den »rigtige« futuristiske periode, skrev en af Johannes V. Jensens mange elever et digt, som i al sin slugvorne, altædende, fremtidsberusede naivitet ikke er til at stå for. Det er Emil Bønnelyckes rablende »Århundredet«, der er blevet en slags klassiker i kraft af digtets store symptomatiske værdi, dets katalog over alle tænkelige attråværdige vidunderligheder i modernitetens stormagasin, det opulente forbrugerdigt *par excellence*, et æstetisk udsalgssflip. Digtet, der såmænd er blevet til i 1918 — mens første verdenskrig endnu rasede på det blodigste — er alenlangt, men et par uddrag bør bringes:

»Jeg elsker en Sporvognsskinne for dens blanke, blaa Jern. En Jernbaneskinne, et klaprende, præcist virkende, engelsk Sporskifte. Jeg elsker Masser af Signalmaster, Broer, Vialdukter, Banegaardshaller, Tunneller. Den elektriske Centralaflaasning er mindst ligesaa betydeligt et Digt som »Romeo og Julie« ...

Er Sporvognene, Bilerne, Cyklerne, Kioskerne, Butikkerne, Reklamerne, Aviserne ikke en ny, frodig Side i Menneskeaaenden? Er Telegraferne, Telefonerne, Buelamperne, Elevatorerne, Kranerne, Togene, Aeroplanerne ikke en Blomstring, som pludselig finder Sted i Verdenshistorien efter Aartusinders monotont Mørke? O, du unge Jord, du er som et Barn, der begynder at kunne gaa, begynder at kunne tale.«

Den imponerede digter slutter med nogle linier, som afslører en helt postmodernistisk, fragmenteret og helhedsfornægtende bevidsthed, hvor forskellene og de uhjælpelige modsigelser i moderne tid tilsyneladende får lov til at stå ved magt:

- »Jeg elsker dig, du lykkelige Ulykkestid.
- Jeg elsker dig, du selvfølgelige Rædselstid.
- Jeg elsker dig, du fornuftige Vanvidstid.
- Jeg elsker dig, du kaotiske Systemtid.
- Jeg elsker dig, Mørkets Tid, Opstandelsestid,
- Epokernes store Selvmodsigelsestid.«

Der levnes ikke syntesen eller sammentænkningen ret mange muligheder i *det* digt. Men der er ikke noget at være ked af. Lad os tage det hele til os efter et flygtigt — meget flygtigt — blik på hyldernes bugnende udbud.

I de følgende årtier var man i dansk åndsliv jævnt hen mere forknyt. Ud fra højst forskellige vurderingskriterier blev man vragende i sit valg mellem tilbudene, mindre købelysten og inklusiv. Det blev knaphedstider i mere end én forstand. I litteraturen rådede stort set eksklusivitet og finkulturelle fornemmelser, selv om det naturligvis var muligt at se forskel på en lyriker af Paul la Cours eller senere Bjørnvijs type, en revyvisedigter som Poul Henningsen og en socialrealist af den Hans Kirk'ske skole.

Rummet var ganske stort, men åbenbart ikke stort nok i det velfærds-Danmark, som boomede op i slutningen af 50erne og fortsatte 60erne igennem. Det næste store forbrugsflip i åndslivet forkyndtes i 1967 af de såkaldte attituderelativister omkring tidsskriftet *Ta'*, et navn af en egen symptomatisk slagkraft, velstandsklingende og rundhåndet. *Ta'* for jer af varerne, betød det, hele den moderne verdens vidunderlige mangfoldighed af kulturelle og kunstneriske tilbud. Og nu måtte det være slut med eksklusiviteten og de fimsede finkulturelle, fortidsfikserede fornemmelser.

Den kunstneriske modernisme, den såkaldt aristokrat-modernistiske fløj af den, Rifbjerg-generationen ikke mindst, forkastedes, fordi den på trods af alle tegn i sol og måne på modernitetens splintrede himmel fastholdt en individualistisk forestilling om mennesket som et autonomt subjekt, et væsen, der trods alle erkendte splittelser, fremmedgørelser og disharmonier havde muligheden i sig for helbredelse og heling af spaltningen og rummede en urørlig personlighedskerne.

Attituderelativisternes afgjort mest veltalende og bedst begavede fortalere var forfatteren og kritikeren Hans-Jørgen Nielsen. I en berømt artikel, der som en art programerklæring stod i første nummer af *Ta'*, og som siden har været optrykt flere gange, forkyndte Nielsen det glade budskab, at fremmedgørelsens tid var forbi, fordi man havde gjort

den mageløse oplagelse, at mennesket overhovedet ikke har noget at være fremmedgjort fra. Jeg'et har ingen kerne, ingen entydig identitet. Jeg'et er noget multiplicérbart, et simpelt rollespektrum, og individualismen afløses således af en attituderelativisme, hvor mennesket forholder sig forskelligt så at sige fra kvarter til kvarter, fra situation til situation døgnet igennem. Jeg'et er en serie vekslende legitime behov, som i modernitetens univers kan tilfredstilles når som helst og hvor som helst, ikke mindst takket være de elektroniske medier: *alt* simpelthen kan du få, fra pop til klassisk, fra Stockhausen til Elvis Presley. Grap til dig!

Den nævnte artikel, »Hr. Godot formoder jeg«, af Hans-Jørgen Nielsen er naturligvis ikke sprunget ud af den blå luft. Den er, hvad der da også udtrykkeligt gøres opmærksom på, blevet til under indtryk af samtidige udenlandske strømninger, *Pop Art* og dermed beslægtede fænomener. Det afspejles ikke mindst i indledningen.

I opposition til den forkastede »traditionelle« modernisme opregnes her, hvad der nu bør lægges vægt på:

»Afpersonalisering, anonymitet, mekanik, materialefremmede spilleregler, formskabeloner, fladhed, monotoni, sideordning i stedet for over- og underordning.«

Og senere hedder det med et stærkt postmodernistisk klingende slagord: »Totalt felt, mangfoldighed uden brændpunkt« — en accept kort sagt af alt, hvad der *er* hele horisonten rundt, inklusive popverdenen, moden, reklamen, det syntetiske, evigt roterende mediemæssige billedbombardement. Tiden var inde for sorgløse eksperimenter og hybride modeller.

Hans-Jørgen Niensens og de øvrige attituderelativisters opgør blev foretaget med megen oplagthed og virkede ganske forfriskende selv blandt os, der med større eller mindre ildhu »holdt med« de »gammel«modernistiske. Budskabet dengang minder jo i mange henseender om det aktuelle postmodernistiske, og hvordan i alverden kan det så gå til, at opbruddet i dag virker nærmest deprimerende og lettere migrænefremkaldende på én eller — mere præcist udtrykt — på *mig*. Det kan vel ikke udelukkende skyldes, at man med

årene er blevet yderligere Jeronimus-agtig stiv og ubevægelig. Det vil man grumme nødig tro, og efter nøjere overvejelse er jeg da lykkeligt nok også kommet til et andet resultat. En forklaring på de modstridende receptioner ligger lige for, en forklaring af historisk-psykologisk karakter.

Attituderelativismens budskab blev til i en *opgangstid* og uskyldig overskudstid, i en naivt optimistisk periode, hvor de fleste i ramme alvor troede, at fra nu af gik det fremad på den ene eller den anden måde — så at sige i al fremtid. Begreber som økonomisk krise og svigtende vækst var for flertallet i 60ernes vestlige slaraffenlande ikke for meget mere at regne end en god vits. Derfor kunne attitude-relativismens forslugne åndelige forbrugerideologi heller ikke virke nævneværdig forargelig.

Dertil kommer, at attituderelativisterne på ingen måde — sådan som det ses blandt visse postmodernister i dag — opgav enhver form for politik og alternativ utopisk tænkning til fordel for en politisk totalopgivelse og pragmativering af fladeste principløse karakter — noget i retning af centrumdemokraterne, som Carsten Jensen vittigt har sagt. Hans-Jørgen Nielsen og mange meningsfæller med ham var tværtimod politisk yderst aktive i åbenbare venstrefløjspositioner ud fra en erkendelse af, at attituderelativismen og den dermed forbundne værdirelativisme ikke måtte degenerere til en vulgær værdinihilisme. Det var måske ikke altsammen lige konsekvent gennemtænkt, men vægringen ved ganske uden videre at opgive det politisk-sociale ævred var i hvert fald i mine hildede øjne et yderst sympatisk træk.

Den postmodernistiske strømning her i 80erne er så at sige pr. definition uhyre diffus og mindst 117 forskellige ting. Visse overordnede træk lader sig dog fastslå. Postmodernismen er principielt inklusiv, alle »værdier« og »sandheder« er lige gyldige — eller lige forkerte. De store metafysiske helhedsskabende sammentænkningers tid er forbi, synteserne, systemerne, mytologierne og ideologierne er alle til hobe døde som sild i tønder. Verden er fragmentarisk

og uoverskuelig, forskellene og modsigelserne er afgørende og uflyttelige.

Det indtil nu opregnede minder jo ikke så lidt om en almindelig »gammel«modernistisk beskrivelse af tilstandene, men pointen i hvert fald inden for en meget fremtalende fløj af den danske postmodernisme er, at der ikke er en pind at stille op med misèren, og at vi skal være *glade* for det. Historien og alt det dér mas, vi har haft med den, er bragt til ende, tiden er slut. Tilbage er kun et *rum*, hvor vi attituderelativistisk og æstetisk kan boltre os frit, planløst og ophøjet ironisk blande elementerne i kunst og tænkning fra en hvilken som helst stilperiode, åndsretning eller filosofi. Hybrid og pastiche er rummets relevante udtryk.

Det er sat lidt på spidsen, dette her, men ikke ret meget. En af postmodernismens mest spændende og velformulerede fortalere, franskmænd Jean-François Lyotard, konstaterer, at Hegels »store fortælling«, som det hedder, om åndens dialektik og Marx's »store fortælling« om fornuftens, subjektets og arbejderklassens frigørelse nu er afsluttede kapitler. Straks konkluderer mindre nuancerede eftersnakere, at bøgerne, der indeholder fortællingerne, kan stilles på hylden. Til gengæld rummer den postmoderne erkendelse en overordentlig grad af befriende mangfoldighed, lover man os. Enhver kan nu frit sammenstykke sit eget univers og skifte det ud i morgen med et endnu mere fritstende. Udbudet i postmodernitetens kulturelle varehus er uudtømmeligt, man er leveringsdygtig i alle ting fra fortid, nutid og langt ind i den fremtid, der allerede er begyndt. — »Hvad siger De, hr.? Er De arkitekt? Så vil jeg anbefale Dem at gå op i fortidsafdelingen. Der kan De få en græsk søjle. Vi har netop nogle stykker på nedsættelse til 99,50.«

Nogle betragter den postmodernistiske tænkning som en uhyre dristig, uforfærdet, illusionsløs erkendelse af de aktuelle tilstande i verden. Man kan som en slags »gammel«modernist have sine tvivl med hensyn lige præcis til *dristigheden* af al denne indifferens, principielle troløshed og totalopgivelse på menneskehedens vegne. Det udfordrende er til at overskue. Hvilke kræfter må føle sig vældig trygge

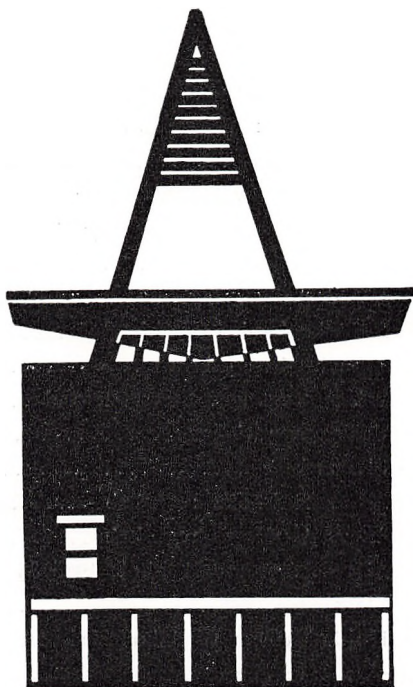
og godt tilpas ved de her skitserede tankegange, kunne man lige ud af posen have lyst at spørge. Det skulle da vel ikke være de bevarende?

Jeg vil ikke gå så vidt som til patetisk at affyre det velkendte slagord »intellektuelt forræderi« om det postmodernistiske fænomen, men indtil andet lægges frem, vil jeg vove at påstå, at postmodernismen i den form, vi til i dag kender den herhjemme, er i dyb og inderlig pagt med alle gode nykonservative tendenser i dette land, næsten demonstrativt ufarlig for det, der *er* – »kendsgerningen«, som Johannes V. Jensen sagde. Men er det ikke netop i reaktionære perioder som nu, at fordringen gælder om ikke bare modstandsløst at lade sig glide med ned ad den blankpolerede, mondæne slidsk?

Det er fra postmodernistisk side blevet hævdet, at menneskeheden er på vej til at udvikle sig til kulturelle nomader på lystig vandring gennem tomrummet fra *blændværk* til *blændværk*. Det er ment som et positivt(!) billede af vilkårene og situationen i dag, men kan man egentlig forestille sig noget mere skræmmende? Det er gudskelov heller ikke sikkert, det kommer til at gå helt så galt. Det er vi trods alt allesammen med til at tage bestemmelse om.

Bent Haugaard Jeppesen.

NYT FRA

ASKOV HØJSKOLE

INDHOLD

	Side
Askov Højskole 1984/85	3
Generalforsamlingen i Askov Lærlinge 1985	6
Beretning om Askov Lærlinge 1984/85	8
Et tilbageblik	10
Elev på Askov Højskole i vinteren 1944–45	13
Fabel med tegninger af Inger Marie la Cour	18
Sommermødet 1985	20
Billeder af en dagbog	21
En Askovkreds i din hjemby?	27
Askovkredsen i Århus	30
Askov Lærlinges Elevstøttefond	31
Vedtægtsændringer	32
Elevstatistik	33
Askov Højskoles regnskab	35
Askov Lærlinges regnskab	38
Elever på Askov Højskole 1985/86	39
Elevmøder 1986	omslaget
Højskolekurser på Askov Højskole i 1986	omslaget

Omstående forside er udført af Inger Marie la Cour

Askov Højskole 1984/85

Med vinterskolen 1984–85 gennemførtes forsøgsvis nogle ændringer i den daglige rytme på skolen, idet foredragstimerne blev flyttet til sidst på formiddagen, umiddelbart før middagsmaden, og midt på formiddagen fra kvart i 10 til kvart over 10 blev der indlagt en kaffepause, hvor vi alle samles i Gule Hus og har mulighed for at tale med hinanden på kryds og tværs, elever og lærere – og deltagerne på de kortere kurser, der efterhånden også hører med i højskolebilledet. Forsøget faldt heldigt ud, mener vi – og vistnok også gamle elever, der har haft lejlighed til at se den nye ordening i funktion.

Foredragene ligger stadig de tre første dage i ugen, og foredragsemnerne var på vinter- og sommerskolen: Højskolen i dag, Det skabende menneske; Grundtvig, menneskesyn, poesi, højskoletanke, mytologi; Nietzsche (Hans Henningsen). – Erik Scavenius i dansk politik; Lange linier i dansk politik fra 1920 til 1947 med udgangspunkt i Christmas Møllers dramatiske politiske skæbne; Dansk politisk historie tilbage til parlamentarismens gennembrud i 1901 (Richard Andersen). – Rejsen om Jorden, Odysseen, Columbus, Johannes V. Jensen (Jes Jessen). – Den unge Henrik Pontoppidan; Den unge Johannes V. Jensen; Johannes V. Jensen og den hvide mands byrde (Bent Haugaard Jeppesen). – Poul la Cour, grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser; Informationssamfundet (H. C. Hansen). – Menneskets voldsomhed (Lars Bo Bojesen). – Livslyst og lysæder, af Selma Lagerlöfs: Gösta Berlings saga (Hanna Rydal). – Islændingesagaer (Ellen Grønlund). – Danmark og Norden i 1600-tallet (Povl Bendix Knudsen). – Fjodor Dostojevskij (Knud Hansen). – Fotografi, er det kunst? (Finn Thrane). – Folkekunstens billeder (Karen Holst).

Studieholdsemnerne var på vinterskolen: Vævning; Plantefarvning (Inge Bjørn). – Verdens magtcentre; Tænkning og livsopfattelse i det gamle Kina og Indien (Hans Møller Christensen). – Menneske og miljø; Datalære; Miljølære; Matematik; Astronomi og kosmologi (H. C. Hansen). – Gruppe- og socialpsykologi; USA i valgåret 1984; Almen psykologi; Pædagogik; opdragelse - undervisning - uddannelse (Vagn Hansen). – Musikorientering (Mogens Melbye). – Film og samfund: Det fotografiske billede (Finn Thrane). – Personlighedspsykologi; Religionspsykologi (Lars Bo Bojesen). – Socialpolitiske udfordringer i 80'erne; Økonomi og samfund (Thormod Christensen). – Keramik; Korsang; Tegning (Inger Marie la Cour). – Dansk kulturdebat i mellemkrigstiden; Kulturen som byrde – naturen som frelse?; Dansk kulturdebat fra 1940 til i dag; Eksistentialisme i litteratur og politik (Bent Haugaard Jeppesen). – Yoga-filosofi (Hiralal Bose). –

Roman og eksistens (Hanne Rydal). — Livsmønster og arkitektur; Nyere billedkunst og skulptur (Karen Holst). — Retshistorie/Kriminalpolitik; Mediekundskab/Journalistik (Povl Bendix Knudsen). — Billedvævning (Rineke Hansen). — Folkeeventyr og H. C. Andersen (Ellen Grønlund). — Etik og livsanskuelse (Hans Henningsen). — Dramatiske hovedværker (Jes Jessen). — Fortiden omkring os (Richard Andersen).

På sommerskolen var der følgende studieholdsemner: Det fotografiske billede; Film og TV. Analyse og praksis (Finn Thrane). — Mediekundskab/Journalistik; Retshistorie/Kriminalpolitik (Povl Bendix Knudsen). — Kulturen som byrde — naturen som frelse?; Eksistentia-lisme i litteratur og politik (Bent Haugaard Jeppesen). — Yoga-Filosofi (Hiralal Bose). — Voldens psykologi; Forelskelsens psykologi (Lars Bo Bojesen). — Vævning; Plantefarvning (Inge Bjørn). — Roman og eksistens (Hanne Rydal). — Dramatiske hovedværker (Jes Jessen). — Moderne billedkunst (Karen Holst). — Keramik; Tegning (Inger Marie la Cour). — Tænkning og livsopfattelse i det gamle Kina og Indien: Verdens magtcentre (Hans Møller Christensen). — Musikoriering (Mogens Melbye). — Almen psykologi (Vagn Hansen).

10. november talte Jens Bech i de ugentlige tematimer lørdag formiddag om »De små samfunds overlevelse«. Foredraget blev fulgt op ugen efter med et besøg på Årø i et forrygende stormvejr. Gårdejer Knud Brummer førte os rundt på øen. — 21. november talte Marianne Juhl om Karen Blixen. — Den 12. december holdt Mogens Krustrup foredrag om le Corbusier. Umiddelbart efter juleferien havde vi besøg af The Royal Scottish Academy of Music and Drama med Holbergs Maskerade. Dette arrangement kom i stand i samarbejde med Det danske Selskab. — Den 22. januar talte Frands Jørgen Fiil om Bali, den 23. Oluf Danielsen om informationsteknologi og den 30. januar Johannes Møllehave om humor. — 13. februar holdt Jens Glebe Møller foredrag om nyreligøstet og den 20. februar fortalte Else Mogensen om »Askov — en by i Minnesota«. — Den 20. marts talte Ole Pedersen og Peder Lykke Olsen om Evald Tang Kristensen — en generobrer af dansk fortælletradition.

En række arrangementer i foråret 1985 havde relation til begivenhederne i forårsmånederne 40 år tilbage frem til befrielsen den 5. maj. Det første af disse arrangementer fandt sted den 21. marts, hvor den daværende tyske kommandant i Vejen, Eberhard Steim, fortalte om begivenhederne dengang. Det var Steim, der fik til opgave at gennemføre beslaglæggelsen af Askov Højskole til lazaret i foråret 1945. Han blev få år efter elev på det 3-måneders lærerkursus og har siden vedligeholdt kontakten med Danmark. De, der har kendt Eberhard Steim fra krigens tid, kender baggrunden for også at indbyde ham i denne sammenhæng. Den 16. april fortalte Søren Vestergaard, Niels Fenger og Svend Nielsen om de dramatiske begivenheder 16. april 1945, der kostede to kammerater, Peter Cornelius Madsen og Hans Thorkild Hansen, livet. Ved den særprægede gravplads i Vejen skov samledes

om eftermiddagen kammeraterne fra dengang, som det er sket regelmæssigt siden; der blev lagt blomster på gravene og også en krans fra skolen. Den 4. maj om aftenen talte Jørgen Bøgh på højskolen og prædikede den 5. maj i Askov kirke.

Af andre arrangementer på vinterskolen kan der være særlig grund til at nævne elevopførelsen den 30. marts. Det var i år Sandro Key Aberg's »Hædersgæsterne«. Den 24. marts var der klaverkoncert med Jürgen Uhde, der gennem årene har været en hyppig gæst på skolen. Denne gang var koncerten arrangeret til ære for Kamma Laursen, hvis kunstkurser på Askovhus gennem mange år havde Jürgen Uhde som fast medvirkende. Den 27. april holdt Inge Bjørn sin 60-årsdag på Askov Højskole bistået af venner og bekendte.

8. maj var der foredrag af Thorkild Bjørnvig: »Hvad regner vi for virkelighed?« Den 26. juni talte Johannes Møllehave om H. C. Andersen og den 3. juli Mogens Stryhn om »Kulturimperialisme«. Endvidere skal nævnes en kirkekoncert 10. juli med Michael Goldstein fra Hamburg og Mogens Melbye samt endnu en koncert 13. juli med Michael Uhde og Sanja Uhde Mitrović.

Sommerelevmødet fandt sted i dagene 21.–23. juni med foredrag af Leo Tandrup »Den savnede kærlighed – om vore kærlighedsforhold, der mislykkes, ikke fordi vi er onde, men fordi vi ikke ved, hvad kærlighed er« og Hanne Rydal: »Og jeg alene undslap – Moby Dick – genlæst«. Søndag formiddag gudstjeneste ved Agner Frandsen.

Ved efterårsmødet 4.–6. oktober var der følgende foredrag: Adjunkt Jørgen Bæk Simonsen: Den islamiske fundamentalisme, Richard Andersen: På opdagelsesrejse i Holsten, Inge Bjørn: Brevet til Stéphanette, journalist Samuel Rachlin: Russiske indtryk, landet og folket oplevet af en vestlig korrespondent, Lars Bø Bojesen: Uendelighedslængslen, Hans Henningsen: Er ateismens tid forbi? Og endelig tale af Helge Lorentzen fra TV-Syd om de nye medier. Søndag aften var der koncert i festsalen med professor Michael Goldstein, violin, og Mogens Melbye, klaver.

Med udgangen af 1984 tog skolens gartner gennem mange år Johannes Ryberg sin afsked. Ryberg kom til Askov Højskole i 1957 i forbindelse med den store ombygning og arbejdede med at anlægge den nye park. Ryberg har sat en ære i at videreføre linien fra dengang, når der gennem årene blev bygget nyt rundt omkring på området. Det er i høj grad ham, der har skabt og plejet de smukke grønne rammer omkring skolen. Ryberg blev fejret ved en reception i Gule Hus den 21. december, hvor også mange fra byen var mødt op. Det glæder os, at Ryberg stadig har sin gang på skolen, som hidtil altid parat, hvis der er noget, han kan være til hjælp med.

Den 13. september 1985 forsvarede H. C. Hansen på Århus universitet sin afhandling: »Poul la Cour, grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser« for den naturvidenskabelige doktorgrad.

Hans Henningsen.

Generalforsamlingen i Askov Lærlinge 1985

Trods det, at efterårsmødet 1985 blev et af de mest velbesøgte i flere år, så kunne der igen konstateres et fald i tilslutningen til generalforsamlingen. Knap 50 deltagere fyldte ikke meget i foredragssalen, men trods svingningen hen mod slutningen af mødet lykkedes det dirigenten, Jan Glenstrup, at få det hele afviklet i god ro og orden.

Formanden, Annette Brandi, og Grete Rivad aflagde bestyrelsens beretning, trykt andetsteds i årsskriftet. Beretningen blev godkendt.

Thormod Christensen aflagde som kasserer regnskabet, der også findes trykt i årsskriftet. Indtægterne var blevet ca. 3000 kr. mindre end budgetterede p. g. a. faldende medlemstal. Til gengæld lå udgifterne under de budgetterede. Regnskabsåret sluttede med en kassebeholdning på knap 500 kr. Af hensyn til den dårlige økonomi vedtog generalforsamlingen enstemmigt at forhøje kontingentet til 65 kr. årligt.

I sin beretning om højskolen omtalte Hans Henningsen en del udskiftninger i lærerkredsen. Der arbejdes på at skabe en kundekreds for højskolen i USA, blandt andet i forbindelse med, at flere højskoler skal deles om et stort set uændret antal elever i Danmark. Han nævnte forskellige udgivelser fra det nye Askov Højskoles Forlag.

Fra salen blev det foreslået, at skolen sætter en tavle op med billeder af lærerne til orientering for besøgende. Henningsen lovede at overveje forslaget.

Annette Brandi berettede om Askovgården, at der faktisk ingen kontakt har været mellem foreningen og settlementet, men af Askovgårdens årsskrift fremgår det, at det trods nedskæringer er lykkedes at fortsætte et godt og spændende arbejde. Endvidere fortalte Jørgen Schou Pedersen om Askovkredsen i Århus.

Nøglepenge fra sommer- og efterårsmøder samt salg af tøj har givet godt til Elevstøttefonden, fortalte Annette Brandi. Hun oplyste, at fonden ligger klar til godkendelse i Statsskattedirektoratet så snart formuen når 50.000 kr. Pr. 1. september var der 21.431 kr., oplyste Thormod. Det er 7000 kr. mere end sidste år.

Ribe Amtsråd er nu anmodet om at udpege offentlighedens repræsentant i bestyrelsen, der desuden består af en lærer fra Askov Højskole samt et medlem af Askov Læringes bestyrelse.

Stemmetællerne, Annette Naumann og Jens Bang, kom på en let opgave, da forslaget om udmeldelse af Landsforeningen af Højskoleelever blev stillet til afstemning. Af 46 afgivne stemmer var to blanke, resten ja-stemmer. Som følge heraf lyder vedtægternes § 2, stk. 1: »Foreningen er repræsenteret med to af dens bestyrelsesmedlemmer i Styrel-

sen for den selvejende institution Askov Højskole samt med et medlem i bestyrelsen for Askov Lærlinges Elevstøttefond.

Forslaget om udmeldelse af LaH blev i overensstemmelse med vedtægterne stillet ved generalforsamlingen i 1984. I det mellemliggende år har LaH besluttet at opløse sig selv med udgangen af 1985. Udmeldelsen har derfor ingen praktisk betydning ud over den afledte revision af vedtægterne.

Ved valget til bestyrelsen blev Sofie Petersen, Ulla Kamp og Niels-Erik Jørgensen genvalgt, mens Dorte Schmidt og Mette Eriksen ikke opnåede genvalg. De blev nyvalgt som suppleanter sammen med Niels Dengsø Jensen.

Jan Glenstrup blev genvalgt som revisor, hvilket gav anledning til et par vittige bemærkninger, da bifaldet fra salen forhindrede ham i som dirigent at spørge efter flere kandidater.

Generalforsamlingen sluttede med en debat om lærlingenes arbejde i almindelighed. Udgangspunktet var et oplæg, hvor der blev rejst tvivl om, hvorvidt foreningen opfylder et behov i dag. Debatten udmøntede sig i forslag om flytning af generalforsamlingen, da lørdag aften næsten er det dårligst tænkelige. Der blev opfordret til oprettelse af flere lokale kredse, og der kom forslag om nyhedsbreve som supplement til årsskriftet samt meddelelser fra skolen om forskellige arrangementer. Endelig fandt flere, at Askov Lærlinge har sin store berettigelse i repræsentationen i skolens styrelse samt arbejdet med Elevstøttefonden.

Fra flere sider blev det beklaget, at der ikke var den fornødne tid til debatten som viseren på uret nærmede sig tidspunktet for lærerlæsningen.

Konstitueringen efter generalforsamlingen betød et formandsskifte i Askov Lærlinges bestyrelse, idet Annette Brandi gik af efter eget ønske.

Bestyrelsen har herefter følgende sammensætning:

Niels-Erik Jørgensen, formand og styrelsesrepræsentant (09 - 24 11 17).

Ulla M. Kamp, næstformand og sommermødeudvalget.

Uffe Tønning, sekretær.

Kirsten Milthers, styrelsesrepræsentant og elevstøttefonden.

Anders Pertou, årsskriftudvalget.

Anne Luise Huggler, elevstøttefonden.

Annette Brandi, elevstøttefonden.

Anette Thune, sommermødeudvalget.

Birger Hansen, årsskriftudvalget og sommermødeudvalget.

Grete Rivad, sommermødeudvalget.

Kirsten Vibeke Bomholt, elevstøttefonden.

Sofie Petersen.

Una Elise Arnbjørn Berg.

Ref. Uffe Tønning.

Beretning om Askov Lærlinge 1984/85

I bestyrelsen har der været afholdt 4 bestyrelsesmøder, deraf et hel-dagsmøde. Foreningen tæller i øjeblikket 1320 medlemmer, som for-deler sig med 706 Askov Lærlinge-medlemmer og 614 Dansk Udsyn-medlemmer. Medlemstilbagegangen på i alt 112 medlemmer har i be-styrelsen affødt en del overvejelser, hvorfor vi i det forløbne år har udarbejdet en medlemsstatistik og nu er i gang med en spørgeskema-undersøgelse over årsager til tilbagegangen.

Medlemsstatistikken er udarbejdet af Uffe Tønning i marts 1985. Medlemstallet var på dette tidspunkt 734 AL-medlemmer samt 591 medlemmer som abonnerede på Dansk Udsyn. Statistikken viser, at ca. halvdelen af ALs medlemmer har været med i mere end 14 år. Mindst 22 pct. har været med i mere end 25 år, mens det også kan konstateres, at 30 pct. af medlemmerne er kommet til i 80erne. Efter 4—5 års medlemskab af foreningen sker der mange udmeldelser. På indmeldelserne de pågældende år kan der også ses ret kraftige udsving, men det kan vel siges at være iøjnefaldende, at under halvdelen af et vinterhold melder sig ind i Askov Lærlinge. Ca. 10 pct. af ALs medlemmer er be-gyndt som abonnenter af Dansk Udsyn. DU-medlemstallet omfatter også abonnenter, som ikke har været elever, og dermed formodes at være uden egentlig interesse i Askov Lærlinge.

Statistikken affødte overvejelser, der mandede ud i beslutningen om iværksættelse af en spørgeskemaundersøgelse, som nu er i gang, men endnu ikke afsluttet. Der er i alt udsendt 300 spørgeskemaer, 100 til elever fra sidste års sommerskole og vinterskole, der ikke har tegnet medlemskab af foreningen, samt 200 skemaer, som er sendt til medlemmer, der ikke har fornyet medlemskab af foreningen. Formålet med denne undersøgelse er at få en klarlægning af de nærmere årsager til udmeldelser, for dermed at kunne iværksætte mere målrettede aktivi-teter. Vi har bl. a. overvejet muligheden af at oprette eller støtte op-rettelsen af lokale Askovkredse, som Askovkredsen i Århus, eller måske under andre former, ved at der kunne tilbydes medlemmerne en form for samvær eller andet.

Medlemshvervningen foregår som vanligt ved slutningen af såvel sommerskole som vinterskole. Til stadighed tager vi måden op til vur-dering, og vi må nok indse, at orienteringen for sommerskolen må flyttes til et andet og mere roligt tidspunkt, end i forbindelse med sommermødet.

Årsskriftet har de seneste år været genstand for visse redaktionelle stramninger, og 1984-udgaven synes vi indholdsmæssigt kan stå mål med vore ønsker. Årsskriftudvalget arbejder nu på det nye nummer, hvor fristen for indlæg er den 1. december 1985.

Askov Lærlinge har været repræsenteret ved Kirsten Milthers og Niels-Erik Jørgensen i højskolens styrelse, hvor arbejdet har koncentreret sig om godkendelse af regnskab og budget.

LaH. Vi har meddelt Landsforeningen af Højskoleelever, at vi agtede at melde os ud af landsforeningen i lighed med enkelte andre elevforeninger. Ved LaH's repræsentantskabsmøde på Brogården i foråret besluttedes det at bringe foreningen til ophør hurtigst muligt. Den overskydende kapital tilgår i følge vedtægterne Højskolernes Sekretariat.

Ved sidste års generalforsamling stillede forslag om, at Askov Lærlinge arbejdede på oprettelsen af en kunstfond for yderligere udsmykning på skolen. Da vi vælger fortsat at koncentrere os om Elevstøttefonden, har vi haft en drøftelse med skolen derom. Skolen arbejder på at få kunstudsmykninger og skulle bl. a. være lovet midler fra Statens Kunstfond til udsmykning af Avisstuen.

Askovgården. Af Askovgårdens årsskrift fremgår det, at institutionen har været genstand for en del besparelser, specielt inden for de aktiviteter, der tilbydes børn og unge, men alligevel er Askovgården fortsat i stand til at være et levende og aktivt sted med et rigt udvalg af tilbud til beboere på Nørrebro i København.

To bestyrelsesmedlemmer, Una Berg og Grete Rivad, har i efteråret besøgt Askovgården. De blev vist rundt og fik fortalt om de mange aktiviteter på settlementet. I foråret skal de to fortælle om at være elev på Askov Højskole. Vi har hermed villet prøve at bibeholde kontakten til stedet.

Til sidst skal en tak gælde skolens personale for velvillighed og godt samarbejde i årets løb. Desuden tak til foreningens kasserer og revisorer samt bestyrelsesmedlemmer for deres indsats.

På bestyrelsens vegne

Annette Brask Brandt.

Et tilbageblik ...

Et tilbageblik på vinterskolen i Askov et år efter, vi begyndte opholdet, giver nok ikke det samme indtryk, som da vi stod midt i det. Vi har ræsonneret en del siden, og måske har vi mere idealisme nu, når vi mindes livsformen, end mens skolen gav os de daglige skuffelser og glæder. En ting er sikker: Vi udviklede os utroligt meget igennem denne periode — ikke kun i forhold til vore medmennesker, men også i forhold til vores historie. Denne blev mere nærværende og »virkelig« end den nogensinde ville have været, hvis vi ikke havde befundet os på en af landets traditionelle højskoler.

De fag og arrangementer, som vi kunne deltage i sidste vinter på Askov Højskole, lå nok i forlængelse af tankerne fra højskolernes første tid: Vi hørte om de politiske partier og deres baggrund, vi snakkede om historiske begivenheder, vi fik prøvet de kreative evner, og vi diskuterede forskellige livsopfattelser og mulighederne i fremtiden, og for os viste det, at højskolerne uden tvivl har deres store berettigelse i disse år, hvor så mange mennesker er præget af rodløshed og forvirring. Mennesker har brug for at kunne udvikle sig og for at kende nogle muligheder, men på samme tid har man også brug for at kende sig selv og kende sine rødder.

Der sker så mange nye ting omkring os, og udviklingen i samfundet går så hurtigt, at mange vælger at være passive og ligegyldige. Nogle vil krampagtigt holde på fortidens moral og tankesæt, andre vil køre deres eget narcissistiske og materialistiske løb. Andre igen bruger tiden til at bekæmpe grupper, der er mere sårbare end dem selv eller til at forbande samfundet langt væk; men vi bliver nødt til at være med i en levende debat omkring de nye strømninger i tiden. Der sker så meget, vi føler os usikre overfor, — derfor bliver vi nødt til at høre andres meninger og søge oplysninger og viden, så vi kan diskutere uden for mange fordomme og finde et standpunkt, som kan gøre fremtiden til vores. — Alt dette kan man finde på en højskole, og det fandt vi i rigelig grad på Askov.

På højskolen mærkede vi, at lærdom opstår ud fra en vekselvirkning mellem lærer og elev og mellem elev og elev, ligesom vi så, at »det levende ord« og engagementet er det vigtigste i undervisningen. I vinter fik vi lov til at stifte bekendtskab med tanker og forhold, vi ikke kendte til; således åbnede Jess, Bendix og Møller en helt ny verden af blandt andet Ibsen, Shakespeare, aviserne og de politiske partiers historie, en helt ny verden, som man kunne og kan rejse rundt i for bagefter at føle sig rigere i sindet.

Det engagement og den medleven lærerne lagde for dagen på skolen, kender vi ikke fra andre skoleformer, men det var sandelig inspirerende. — For eksempel oplevede vi engang Jess hoppe op på bordet for at illustrere en scene af Shakespeare; hvem kunne undgå at lade sig rive med? — Selv om Shakespeare syntes at være for slærde folk«, blev Macbeth lyslevende foran os. Den bedste måde at give viden videre på er, når læreren er forelsket i stoffet — den kærlighed smitter!

Askov Højskole er en skole med rødder, men nogle af disse rødder er måske blevet for gamle og knudrede. Organisationsplanen virkede indviklet og mange gange føltes det, som om der var for lidt samspil mellem ledelsen og eleverne. Det kunne være svært for eleverne at sætte noget nyt igang, især hvis det involverede brug af skolens faciliteter eller ændringer af skolens udseende. Vi synes ikke, at skolen gav os de bedste muligheder for at præge den — til tider kunne man endda få indtryk af mere at være af økonomisk end af åndelig betydning for skolen.

Det kan tit virke uoverskueligt, når man har sit hjem på så stor en skole som Askov, og det burde nok være en udfordring for ledelsen at mindske denne følelse — i samråd med eleverne. For eksempel virkede det ikke så heldigt at dele spisesalen op i kursister, elever og ledelse. Havde man blandet alle, kunne der være opstået et varmere miljø, og måske havde lærerne/ledelsen for en gangs skyld sat sig ved siden af eleverne og »stukket en finger i jorden«.

Heldigvis havde vi husvært-ordningen, hvor der blev skabt en mere direkte kommunikation med lærerne, og hvor man kunne knytte sine problemer til en bestemt lærer. Bedre samspil mellem lærerne kunne måske også have hjulpet på mange ting, i hvert fald følte vi ikke altid, at den ene lærer vidste, hvad den anden tænkte og oplevede i forhold til eleverne, og sommetider følte vi, at der var en tendens til at kigge den anden vej, hvis nogle elever havde problemer; men måske manglede lærerne simpelthen overskud til også at engagere sig i det.

Højskolen kunne til tider fornemmes som et kloster eller et lille lukket samfund uden megen forbindelse med omverdenen. Alt det, der foregik på skolen, gjorde på en måde, at vi følte, at vi var os selv nok, så måske ville vi have haft gavn af i større udstrækning at møde egnens beboere. I det hele taget skulle lærere og elever måske gøre mere ud af at gøre højskolen til et sted, hvor de, som er beskæftigede med højskolen »på fuld tid«, kunne mødes med mennesker »udefra«, som også er interesserede i højskolens tanker og muligheder. For os at se bør det være en selvfølge, at både »gamle« elever og folk, som lever i nærheden af højskolen til daglig, skal være med til at bidrage til skolens liv, sådan at det kan blive til gensidig inspiration.

For gamle elever er det spændende at vende tilbage til »the scene

of the crime« og gense eller genopleve noget, som er blevet en del af ens udvikling. — Det er skønt at komme tilbage og hilse på alle de lærere, der inspirerede én, og at sidde i avisstuen igen og huske, hvor meget man lærte ved at bo side om side med så mange forskellige mennesker.

Minder er der jo mauge af: Vi havde elevunderholdning, juleklip, lærerunderholdning, gåture i omegnen, spændende diskussioner efter foredragene, sangaftener, koncerter og meget, meget mere. Skolen blev hele ens liv for nogle måneder, og man deltog interesseret i de forskellige tilbud: selv den mindste diskussion havde sin mening for helheden. Det er svært nu at huske hver enkelthed og alle de små episoder, men spændende var det, og pludselig skulle man bare hjem, og opholdet var slut.

Mange brugte chancen til at finde et nyt arbejde eller bosted, og med de positive erfaringer fra Askovtiden, som man mere eller mindre bevidst havde samlet, så var der nok også overskud til at begynde sit »almindelige« liv igen.

Tak til hele højskolen for et dejligt og varmt miljø, god undervisning og skønne omgivelser. Vi er sikre på, at alle høstede mange forskellige erfaringer, som bidrager til minder, personlige forbindelser og en masse appetit på fremtiden.

*Tove Andersen, Gunhild Poulsen og Iben Jensen,
vinter- og forårsskolen 1984/85.*

Gruppediskussion i Tårnsalen. Vinterskolen 1984/85.

(Foto: Thrane.)

Elev på Askov Højskole i vinteren 1944-45

I den lille lund mellem Askov og Vejen ligger to frihedskæmpere begravet. De dræbtes begge den 16. april 1945 under en sabotageaktion. 40 år senere mødtes flere gamle elever, som også havde været med i den skæbnsvangre aktion. De berettede for skolens vinter elever om tiden og begivenheden. En af dem var Søren Vestergaard: hans erindring om tiden på skolen bringes her ...

I efteråret 1944 var jeg så stærkt indblandet i illegalt arbejde bl. a. i Viborg, at jeg mente, det af sikkerhedsmæssige grunde var bedst at skifte adresse. Jeg søgte som elev på Askov Højskole, men fik afslag, alt var optaget. Imidlertid gik det galt i Viborg, en del af mine nærmeste medarbejdere i det illegale blev hentet af tyskerne en morgen midt i oktober 1944. Jeg måtte »gå under jorden«. Jeg fik kontakt med Dons Christensen, Askov. Sammen gik vi til Arnfred – det var den dag, Århus Universitet blev bombet af engelske fly. Arnfred sagde på sin stillfærdige facon, at jeg jo kunne komme, når skolen begyndte til november, men at det nok var bedst, at det blev under et andet navn. Således gik det til, at Søren Vestergaard den 7. november 1944 mødte op på højskolen som Aksel Jacobsen – senere almindeligvis kaldet »Jacob«. Når jeg ikke kom den 3. november, men først den 7. november, var det, fordi jeg frygtede, at Gestapo kendte mine planer om at tage til Askov. Under reorganiseringen af det illegale arbejde i Viborg havde jeg boet hos en brugs-uddeler, der en aften, medens jeg var borte, blev arresteret. Han var kendt med mine planer. Efter krigen erfarede jeg, at Gestapo havde vidst, at jeg ville tage til Askov, men netop bombardementet af universitetet havde reddet mig.

Egentlig var det en lettelse at skifte identitet. Kun var der problemer, når andre elever spurgte mig ud om min fortid. Jeg udgav mig for at have været kontorist hos forsikringsselskabet Baltica. Aldrig før eller siden har jeg mødt så stor interesse for forsikringer. Min vanske-

lighed lå i, at jeg ikke anede et kuk om erstatning, præmier og andet, der havde med forsikringer at gøre.

Det var også – i første omgang – en lettelse at slippe for det illegale arbejde. Men som dagene gik, meldte den dårlige samvittighed sig. Da der var gået ca. en måned, gik jeg til Dons og betroede ham, at jeg måtte rejse – jeg kunne ikke holde passiviteten ud. Mens vi sad og drøftede det, dukkede en mystisk udseende mand op og bad om sjælesorg. Det lød højtideligt, så jeg fortrak. Jeg gik rundt om dammen og spekulerede videre på mit problem. Men ikke længe efter kom Dons sammen med den, der skulle have sjælesorg. Sjælesorgen gik ud på, at han manglede folk til illegalt arbejde, bl. a. jernbanesabotage. På den måde kom jeg i kontakt med Niels Fenger.

Jeg var som elev blevet installeret i Fengers Hus. Mit værelse havde ikke været beboet i de sidste mange år, så det krævede knofedt at gøre det i stand og rense ud i krogene. Efterhånden havde jeg opdaget, at de øvrige 10–15 stykker, der var henvist til Fengers Hus, var mere eller mindre illegale. En del betjente, der var under jorden, havde fundet hinanden, de kendte hinanden på travet – helt bogstaveligt. Den karakteristiske »patruljegang« afsløredes hurtigt af et kenderblik. De havde dannet en gruppe, der også havde kontakt til Niels Fenger. Nu blev der så også dannet en »civil« gruppe. De to grupper smeltede dog hurtigt sammen, alt efter den opgave, der skulle løses.

Diskussionerne gik højt på skolen den vinter. Vi var som nævnt en del illegale elever, men ellers var elevflokkens traditionelt i disse år stærkt præget af pacifismen. Jeg vil tro, at ca. halvdelen af de mandlige elever gik med »Aldrig mere krig«s knækkede gevær som emblem i knaphullet. Nazister var der ingen af, men nok nogle stykker, der sympatiserede med det nært beslægtede LS. Vi var dog bange for stikkere, men nok uden grund. Vi fik på et tidspunkt besked om, at der kunne ventes razzia, og især skulle to personer passe på, nemlig Niels Christian og Niels Christiansen. Vi fandt hurtigt ud af, at det kun var en en samme person – Niels Chr. Niels Christiansen, nu mangeårig medarbejder ved sporten i Danmarks Radio. Vi sendte ham et anonymt brev med advarsel, og han forduftede omgående.

Vi var en del elever, der måtte blive på højskolen i juleferien det år. Den tids strenge ordensregler – skrevne og uskrevne – blev suspenderet – og vi havde det dejligt. Det var irriterende, da de andre vendte tilbage.

Efter jul blev der valgt en ny »fornøjelse« (elevråd). Den 13. januar efter formiddagsforedraget meddelte den nye formand, at der efter aftenforedraget ville stå nogle ved udgangen og samle penge ind til illegalt arbejde. Der blev nærmest oprør på skolen. Klokkeren kaldte forgæves til time. Lærerne var alene i klasserne – alle elever diskuterede på gange, plænen, værelserne – over det hele. En deputation blev

sendt til Arnfred, der stillfærdigt bemærkede, at det ikke var særligt illegalt at foretage en legal indsamling, men at problemet jo også kunne løses på en mindre opsigtsvækkende måde. Formanden for forløjelsen og 2–3 stk. mere fra Fengers Hus forduftede samme aften; hvem de var, er jeg aldrig blevet klar over. Vi var nogle, der foranstaltede en mere stillfærdig indsamling rundt i husene. Resultatet blev, så vidt jeg husker, 1.600 kr., et stort beløb i 1945. De største beløb kom fra huse, hvor pigerne boede, og jeg tror egentlig ikke, de havde bedst råd. Beløbet blev delt mellem Frit Danmark, Dansk Samling og Information.

Men den 13. januar blev skelsættende for debatten. Pacifismen kom på tilbagetog. Senere, inden skolen blev overtaget af tyskerne til lazaret og flygtninge i marts måned, blev det min opgave at spørge elever, jeg havde tillid til, om de ville med i illegalt arbejde, der hvor de nu flyttede hen. Alle, jeg spurgte, sagde ja, og flere føjede til, at de tidligere havde haft muligheden, men havde afslået, da det var imod deres overbevisning. Derfor var de glade for at få muligheden igen.

Som nævnt var den 13. januar en bevæget dag. For mig var der dog den opmuntring, at jeg samme eftermiddag og aften var med til at rengøre nedkastede våben til brug for vore sabotageaktioner.

Det vanskelige for en ivrig debattør var, at man fik skudt i skoene: Hvorfor går du her og driver, når du mener, at kamp imod tyskerne er så nødvendig? Jeg måtte jo blive svar skyldig. Det var ikke muligt at henvise til bombebragene nede fra jernbanen, som i de frostklare vinternætter kunne høres langt omkring, men samvittigheden var i orden.

Som elevflokket var delt i opfattelse, var lærerkollegiet det også. De unge — f. eks. Dons Christensen, Jørgen Bøgh og Jens Kruuse — var mere eller mindre involveret. Jens Kruuse deltog aktivt i sabotagehandlingerne. Det skete, han kom væk fra os andre, og i disse tilfælde oplevede han store ting, som han lykkeligt hjemkommen skildrede levende og dramatisk. Han var også idérig. Vi var i en vis »konkurrence« med Rosendals gruppe i Rødding. Så det de fandt på, skulle vi også i gang med — eller han fik ideer ved at lytte til den engelske radio om begivenheder i andre lande. Det var nu ikke alt, vi kunne leve op til.

Jeg skal ikke trætte med vore »bedrifter«. Kun kort nævne: I den gamle hovedbygning i den lille foredragssal var der opstillet en radio, hvor eleverne kunne høre den danske udsendelse fra London. På særmeldingen »Hilsen til Langelænderen« (senere Hanne og/eller Trine) skulle vi sabotere banen mindst een gang inden for de næste tre døgn.

Vi øvede os i skydning med maskinpistol i skoven ved Sønderskov Mølle ved højlys dag. Ca. et par hundrede meter derfra, var der en

tysk forlægnings. Så både danske og tyske gik ud fra, at det var tyske soldater, der skød — hvem havde ellers våben?

Da Rødding-gruppen havde sprængt jernbanebroen ved Farris, og alle tog skulle vestover til Bramminge, sprængte vi viadukten ved Ladelund. 70 kg sprængstof i et gammelt svinetrug. Det var et ordentligt brag. Vi var to, der som andre forbrydere søgte til gerningsstedet dagen efter. Vi var ved at blive anholdt af tyske soldater, da vi nærmede os stedet, men vi talte så meget og så godt for os, at vi ikke alene undgik arrestation, men vi fik lov til at overskride afspærringen og i selskab med en tysk officer fik vi lov til at bese resultatet. Vi var nogenlunde tilfredse.

Vi lagde bomber ved skoler, hvor der var indkvarteret danske, der arbejdede for tyskerne, og på arbejdspladserne. Derved fik vi standset arbejdet på en stort anlagt plan om en fæstningslinie umiddelbart nord for Kongeåen.

Men da vi fik ordre til også at skyde heste, der var stillet til tyskerens rådighed, sagde vi nej, efter at vi første gang havde set de søde og skikkelige dyr i øjnene.

Vi manglede dæk til vore uundværlige cykler. Da vi fik at vide, at der stod flere uafhængte cykler i Holsted arrest, tog vi dertil. Holdt arrestforvarerens kone op, som det hed. Skrællede de bedste dæk, og da vi gik, blev vi budt på kaffe af arrestforvarerens kone. Da jeg efter krigen fik at vide, at hendes mand lånte hende, fordi det nok var nogle gemene forbrydere, hun havde haft besøg af, sendte jeg hende en buket blomster med tak for kaffe — og cykeldæk.

Da højskolen måtte lukke sidst i marts, fik vi tilbud om at blive fordelt til opgaver rundt i det syd- og sønderjyske. Men vi foretrak at blive i Askov og fortsætte arbejdet som hidtil — med øget effekt. En uges tid efter vi var flyttet ud til forskellige i byen, var der en af skolens mere forsigtige lærere, der gjorde os opmærksom på, at man lagde mærke til, at vi ikke var helt den samme type elever, som plejede at blive i Askov efter vinterhalvåret. Dette sammen med, at vi følte en vis interesse for Askov fra nogle ukendte besøgende, gjorde, at vi spredte os noget mere, hvad bopæl angik. Det gav nok mere sikkerhed, men kommunikationen mellem os blev vanskeligere. Desværre gik der kun kort tid, inden det alligevel gik galt. (Den begivenhed, som kostede de to livet, som ligger begravet i lunden mellem Askov og Vejen, *red.*)

I dag kan alt dette lyde, som om vi ikke var loydlige borgere. Men vi var i et besat land, så det var nødvendigt at tage loven i egen hånd. Ingen har givet bedre udtryk for disse bevæggrunde end Halfdan Rasmussen i digtet »Den hvis hånd blev brugt«:

Vi var så unge. Og vort valg
stod mellem død og vold.
Vi havde ingen tro til salg
og intet krav om sold.

Vor tro var ren. Vi *måtte* slås
om verden skulle stå.
Der var eet liv. Det angik os
og alt vi leved på.

Der var eet liv. Og *det* var alt.
Vor fremtid – eller død.
Vi valgte kampen da det gjaldt.
Vi kom da *livet* bød.

Fra den 16. april 1985.

Fra venstre mod højre: Svend Nielsen, Håkon Pedersen, Viggo Steensbjerg, Vagn Knudsen, Johannes Nielsen, Knud Mogensen, Niels Fenger, Søren Vestergård.

Fabel

»Engang samlede Ananse, Den Store Edderkop, alverdens visdom i en kalabas. Han kravlede op for at gemme den i toppen af et træ, men fik vanskeligheder, før han var nået halvvejen, thi han havde bundet kalabassen om livet, og den hæmmede ham i at kravle. Hans søn, Ntikuma, som jagttog ham, sagde da: Fader, hvis du virkelig havde al verdens visdom med dig, ville du have været klog nok til at binde kalabassen på ryggen. Faderen indså sandheden i dette og smed i hidsighed kalabassen fra sig. Den gik itu, og al den visdom, som var i den, blev spredt. Og menneskene kom og tog, hvad hver især kunne bære bort.«

(Fabel fra »Ashanti Proverbs,«
Oxford Universitet Press. 1916.)

1916. 20. 11.

M. van der Meer 85

Sommermødet 1985

Ved planlægningen af et sommermøde dukker ideer op, som af forskellige grunde må forkastes — ofte fordi det er vanskeligt at få fat i foredragsholdere, der passer til det ønskede tema — og det selv om man er i god tid. Sommermødeudvalget måtte på et sent tidspunkt ændre planer, og temaet blev derefter »Fortælling og forvandling«. Sommermødet afholdtes med deltagelse af nuværende og tidligere elever. Et stort antal pensionister, på kursus, tog del i nogle af arrangementerne.

Filmen fredag aften »Kun den ene synger« fortalte om to søstres liv. Efter morgensang med Mogens Melbye holdt Leo Tandrup, historiker og universitetslektor, foredrag med temaet: »Den savnede kærlighed«, om vore kærlighedsforhold, der mislykkes, ikke fordi vi er onde, men fordi vi ikke ved, hvad kærlighed er. Leo Tandrup lagde ud med, at det der med kærligheden kunne hverken vi eller han finde ud af! Han hævdede bl. a., at vi tager på højskole for at finde seksualpartnere! Efter hans mening bør man vælge partner af sin egen modsætning, bl. a. i meningsholdninger; derved bliver man nødt til at arbejde med sig selv — og samlivet bliver rigere og mere spændende. Han foreslog ligeledes, at man vælger partner, der er klogere end én selv (hvad så med den anden part?). Det blev et provokerende foredrag, som ruskede op i os, og satte diskussionerne i gang. Om Leo Tandrup ved at *fortælle* har *forvandlet* os, må stå usagt!

Efter orienteringen om Askov Lærlinge samt salg af plakater og trøjer lykkedes det — til stort spillemandsorkester — at få første del af folkedansen afviklet udendørs, men da regnen ikke *kunne* holde sig væk, blev det bl. a. på grund af de følsomme instrumenter nødvendigt at trække indendørs. — Efter lærerlæsningen, Strindbergs »Paria«, afholdtes et godt bal til 2 orkestre: »Naturjazz Syd« og »G.J. Blues Band«. Indimellem, traditionen tro, Sct. Hans bål — og Nat-cafeen i Fengers Hus sluttede en god fest.

Søndag morgen holdtes gudstjeneste ved Agner Frandsen. Højskolelærer Hanne Rydals foredrag blev forvandlet til en genfortælling. Hanne genfortalte på smukkeste måde Moby Dick under titlen: »Og jeg alene undslap«.

Sommermødet blev afviklet som planlagt og i fint samarbejde med eleverne fra sommerskolen 1985. Tak til dem og til skolens personale.

På sommermødeudvalgets vegne

Grete Rivad.

Billeder af en dagbog

Birkerød, april 1985.

Portugisiske Sardinier i olie på Hansens Hotel i Vejen, — nå ja og så en porter og en snaps, og et par stykker at gå hjem på til mit ensomme værelse på Askov Højskole.

Det hed Charlottenborg.

Jeg kendte ingen.

Jo Arnfred som jeg skulle male et portræt af, og så fru Arnfred. Jeg havde ganske vist truffet dem begge på Lysebu, men kun periferisk, og vi havde gensidigt ikke gjort større indtryk på hinanden.

Det kom.

Så i min ensomhed den første tid var det meget let at lade sig for-else i Arnfreds yndige unge sekretær. Det var jo hende der kunne holde mig ajour med den knebne tid Arnfred havde at stille til rådighed.

Yndig var hun. Koket. Genert. Nysgerrig og lunefuld.

En sen aften, mæt af sardiner og andet godt fra Hansens Hotel, havde hun tændt et stearinlys i sit vindue, som aftalt tegn på at hun ventede mig.

Men hvilken afbrænder — og jeg havde endda børstet tænder.

Hun lukkede ikke op — turde ikke.

Jeg tror hun anede mine hensigter.

Og de var da ellers så åbenlyse og enkle.

Jeg listede tilbage ad den knirkende og uendelige lange gang og kunne høre Arnfreds nynnen »Alt hvad som fuglevi-inger fik« inde fra hans »hule« overfor mit værelse.

Stearinlys er nu nok også bedst ved juletid — og så i flok.

Men omsider kom vi igang med billedet.

Når man maler et andet menneske opstår der en dialog i et sprog uden ord, og Arnfred og jeg fik en kontakt med hinanden, som steg i varme og med en humor, som mange af hans utallige beundrere næppe så, eller lagde vægt på i deres søgen efter hans uudgrundelige visdom.

Nå, jeg havde nok i min egen. Og var mig selv, og han var sig.

Så det tog vi et par stive whisky på, og tog så fat igen på billedet. Forøvrigt drak Arnfred ikke whisky — men det kunne jeg jo ikke vide.

Billedet lykkedes, og skulle så ses, eller rettere kritiseres af lærerkreds

og familie, og det var hårdt, — for på Askov har man meninger, — tak skal I have hvor har man meninger.

Det var dog utroligt.

Ingen af dem havde jeg brug for.

Og sagde det.

Så blev der stille.

Indtil Tage Hind i baggrunden fremmumlede »Jeg synes nu det er godt!« — Så vendte bøtten, og meninger for meningers skyld tumlede frem igen men positive.

Det hænger nu i Brugsens hovedbestyrelse i Njalsgade.

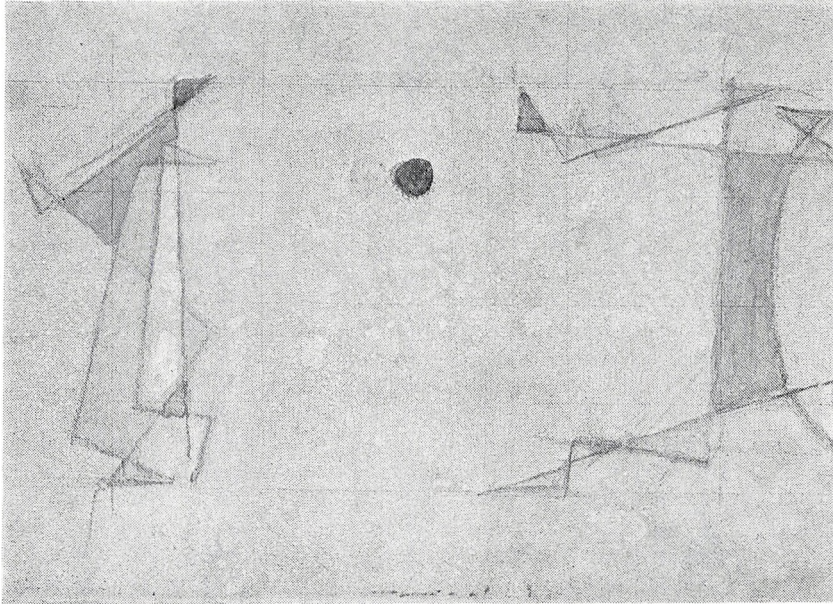
— Og et godt billede.

Men det vidste jeg.

Det er bare noget inde i een, som er mere værd en meninger, og kun tilsyneladende arrogant, — nærmere en angst der stopper.

Arnfred spurgte mig om jeg kunne tænke mig at male hans samlede lærerkreds i eet stort billede. — Hvor pengene skulle komme fra vidste han ikke.

Men jeg sagde ja, og gik i gang.

17 mennesker, 17 elskelige mennesker. Fru Arnfred og Arnfred selv, Tage Hind. Ole Wivel. Kamma, Wulf og hans kone. Hasseriis. Dons, Agnete, Hagen, Dres, o.s.v. Else Bartholdy, Kjær.

Ca. 2 × 2 meter.

Det var stort at stå med, dels i mit hjem og dels på Askov på værelset Charlottenborg, hvor nu ensomheden var slut.

Det blev et levende mylder af mennesker, der skyndte sig op når tid var.

Og tid tog det. Figurskitser, portrætskitser, helhedsskitser også om og om igen, det store billede, som nu hænger i biblioteksopgangen.

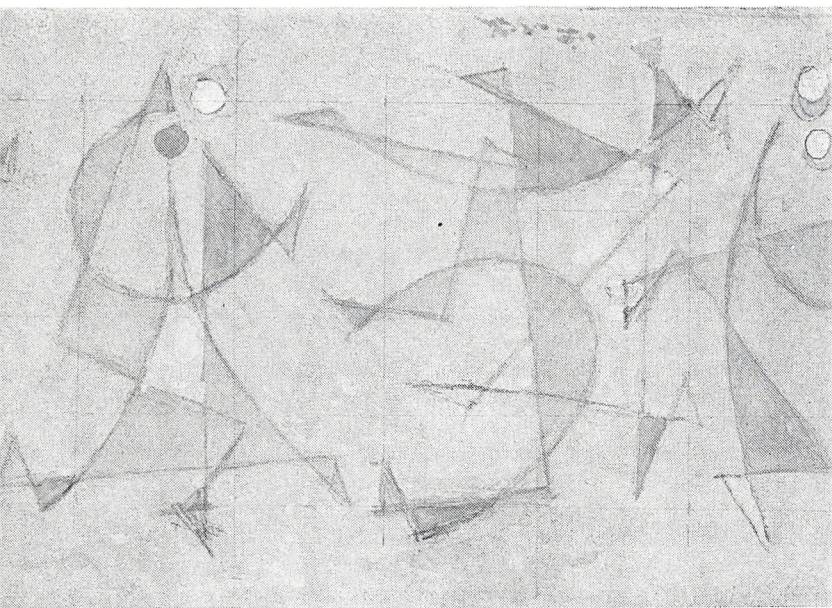
Og siges omsider at have sin værdi.

3000 kr. fik jeg dog 10 år efter. Billedet er fra 1953.

Eet er at male 17 mennesker, med lighed. Noget andet er den næsten voldsomme eller overvældende dialog os alle imellem.

Man ventede at jeg ville gå til hver enkelt foredrag for at danne mig grundlæggende meninger.

Men det går ikke an. Mine meninger – min ensomme respekt for dem – er mine billeder uvedkommende.

Sagt på en anden måde — som floskel.

Meninger er tidsbestemte.

Billeder har tidsansvar.

Det siges at jeg i toneart og komposition har ramt noget ind bag ved af de interne vanskeligheder højskolen dengang havde.

Jeg anede intet.

Arnfred sagde til mig, at han havde foretrukket at farveholdningen havde været dagligstuens, og ikke Skærsildens.

Men Askov Højskole er vel mer end en kaffeklub, svarede jeg.

Og det blev den, også for mig.

Kamma Laursen holdt et »Kunst kursus« og var så rørende at invitere mig over at høre på sådan et.

Jeg tog afsted og kunne bo hos min gode ven Tage Hind og hans kone Ingrid.

De havde selskab den aften jeg kom.

Jeg gik raden rundt og præsenterede mig for dem een for een, undtagen for en yndig ung pige, som jeg blot sagde til »Nå dig kender jeg«, og gik så videre til den næste.

Kendte hende gjorde jeg ikke, — men gift blev vi — og er. Jeg synes lykkeligt, hvad det så egentligt er.

Om Karen er?

Lykke, — det slidte emne, er klogest at huse i en skuffe.

Vækst sammen — er noget rigere, med al sin væde og sol, og sine ukendte dimensioner.

Sølvbryllup holdt vi med madpakke i en skov med vore børn, Mette Marie og Katrine, og så vores to gode venner Annette og Henning Blauenfeldt. Også med tilknytning eller med Askov som udgangspunkt.

Senere var jeg i 4 år i træk foredragsholder i mit fag på Kammas Kunstkurser. Nogle gange tog Arnfred og jeg for eksempel til Atte Bjerge, hvor vi over for deltagerne belyste et landskab, set med en malers øjne, og Arnfred i sin store alsidighed talte om afgrøde, cumulus skyer, arkæologi og stedets egnshistorie.

Det havde vi megen glæde af, Arnfred og jeg.

Askov har en egen tiltrækningskraft, vist for de fleste.

Kan minde om et skib hvorfra man i læ bag rælingen kan overhøre alle dagligdagens dønninger, og i intense grupper slibe sine meninger så selv et komma bliver værd at tage op til alvorlig debat.

Ordet er — eller var — Askovs.

Jeg mærkede det tydeligt, nok netop som maler.

Måske er det generelt for mit fag, at vi ikke helt alvorligt kan tage ordet så alvorligt. Så spændende i sin omskiftelighed det end kan være. Billedet har noget andet. Noget ukendt andet. Noget som ens hænder nikker genkendende til, — og ens forstand studser over.

Tyge Arnfred og Viggo Møller Jensen bad mig »gøre noget« ved den lange væg og gang op mod festsalen.

Det blev til »Dansefrisen« og den blev indviet 1960.

For to år siden bad Hans Henningsen mig om at komme over at reparere enkelte skrammer på den, for nu ville man have projektører på.

Det kan siges at være lidt sent — 23 år efter. Men nok så fortællende om billeders verden.

— Nå ja, og så heldigt at det gik den vej, og man ikke var blevet træt af den.

Men selve billedprocessen vil jeg godt lige sige nogle bemærkninger om. Ikke kun for Dansefrisen men næsten generelt for så mange billeder, hvor ens egne meninger druknes af billedet selv —. Dør og genopstår — så frigjort for synspunkter.

Jeg havde lavet en skitse i mål 1 : 10. Og den blev godkendt med megen ros.

Så hvad var der andet end at gå i gang.

Og det gjorde jeg.

Tegninger op i fuld størrelse.

Den lange væg alene er 25 m, og dertil kommer så trappeopgang til Tårnværelset.

Samtlige vægge beklædte eller tapetserede jeg med bredt gazeagtig mølledug. Derefter blev væggene sandspartlede og efterpudsede, og så undermalt inden selve udsmykningen tog form — nøje følgende skitsen.

Det tog dage og nætter, mest nætter, for 300 menneskers nok så velmente kommentarer er opslidende at svare venligt på.

Og meninger er en del af Askovs undervisningsmateriale, og synes at være indbefattet i den pris, det koster at gå på højskolen.

Færdigt blev det, og stod så der.

Men mine hænder — mine håndværkshænder — havde været i så mange »kærtegn« med rum og billedflader, at det blev en urolig søvn, — den nat.

Da alle var gået i seng, gik jeg ned og malede det hele over, og rev samtlige skitser itu. Og gik lettet ud i støvregnen mod Brørup.

Der er ca. 6 km til Brørup, men det blev til tre ture, før der var balance mellem mit kogende sind og min krop.

Så drak jeg mig en brandert til, i indre tåreløs gråd.

Vågnede op med et sæt, vækket af mine billednerver, og direkte igang med det der nu er.

Men synspunkter for eller imod?

Nå, ja, dem!

Synspunkter er noget snurrikt noget.

Jeg er 1,73 høj, og synes at sådan ser verden altså ud.

En dag på Askov bad den forsamling jeg holdt foredrag for, mig gentage et eller andet, de fandt netop så væsentligt.

Det gjorde jeg så.

Man bad dem alle stå op på bordene, mens jeg lå nede på gulvet og gentog dette så væsentlige.

Og de grinede.

Det er en stor hjælp for præster at have en prædikestol.

Meget kan få et skær af dybsindighed i den højde.

Der skrives så meget om Askov.

Og hver har sin højde at tale om Askov Højskole fra.

Jeg har min.

Een meter og treoghalvfjerds centimeter.

Hadde jeg gået med indlagte såler, havde den nok set anderledes ud.

Hans Christian Høier.

Ved åbningen af udstillingen »Undervejs« i anledning af Inge Bjørns 60 års fødselsdag. April 1985.

(Foto: Thrane.)

En Askovkreds i din hjemby?

Sker det, at du savner atmosfæren fra højskolen? Føler du, at det kan være vanskeligt at snakke med andre om emner, du blev optaget af på højskolen? Kunne du tænke dig at være sammen med andre gamle Askov-elever ud over ved efterårs- og sommermøder? Hvorfor så ikke få kontakt med andre i din by, så I kan lave noget der?

Bestyrelsen for Askov Lærlinge har ved flere lejligheder i det forløbne år drøftet foreningens arbejde. Udgangspunktet har været ønsket om at kunne tilbyde medlemmerne noget mere, fx i form af lokalt arbejde. Det er ubestrideligt, at Askov Lærlinge har en meget bred medlemsskare med vidt forskellige interesser. Nogle er tilfredse med at modtage årsskriftet og indbydelser til møderne på Askov Højskole, andre vil gerne deltage i flere aktiviteter. Modellen med lokalforeninger som det kendes fra fx partier og fagforeninger er altså ikke lige sagen.

Derfor opfordrer bestyrelsen alle interesserede til at finde sammen i lokale Askovkredse efter model fra Århus uden nødvendigvis at være kopier. Alle mulige aktiviteter kan tages op, her skal blot nævnes et par muligheder: Foredrag, film og teater, debataftener, udflugter, sang- og danseaftener.

Bestyrelsen vil bakke de lokale initiativer op med rådgivning, ideer og adresselister på andre medlemmer i dit område.

Det er nok også væsentligt at understrege, at bestyrelsens opfordring ikke sigter til dannelse af lukkede Askov-menigheder, hvor gamle elever sammen kan glæde sig over gamle dage. Der skulle gerne være et fremad- og udadrettet islæt også.

I skrivende stund, november 1985, arbejdes der med oprettelse af en Askovkreds på Fyn, ligesom der har været tanker fremme om at genoplive Askovkredsen i København.

Er du interesseret, så ring og få en snak med en fra Askov Lærlinges kontaktudvalg: Uffe Tønning (09 - 62 37 54) eller Ulla Kamp (06 - 15 30 08).

Birgit og Jørgen Schou Pedersen (06 - 25 77 02) fra Askovkredsen i Århus er også behjælpelige med gode råd om, hvordan sagen kan gribes an.

Uffe Tønning.

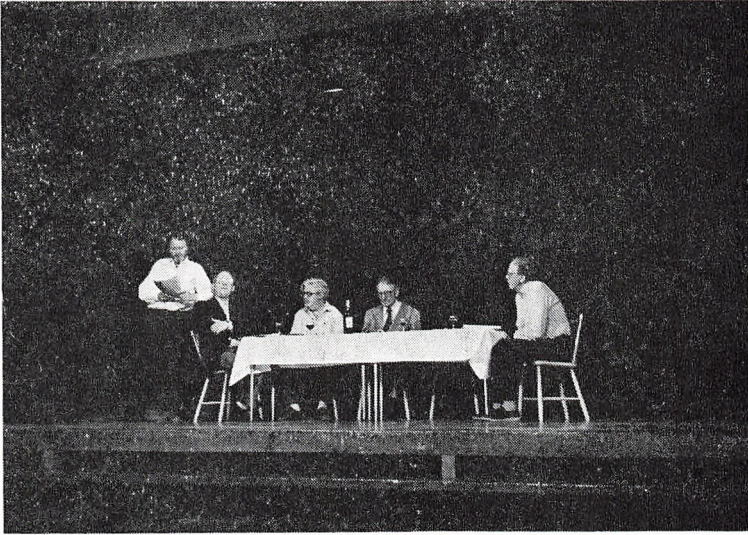
Temalørdag: Ekskursion til Arø. December 1984.

(Foto: Thrane.)

*Temalørdag: Else Alfelt og Carl Henning.
Pedersens Museum, Herning.*

(Foto: Thrane.)

Lærrelæsning: »Ophold på Vejen«. Maj 1985.

(Foto: Thrane.)

Temalørdag: Ekskursion til brunkulslejerne i Søby.

(Foto: Thrane.)

Askovkredsen i Århus

Askovkredsen i Århus er et tilbud til alle interesserede om aktuelle foredrag og hyggeligt samvær. Vi holder møde ca. en gang om måneden i vinterhalvåret. Arrangementerne finansieres ved kontingentbetaling, for 1985/86 50 kr. pr. medlem. Gæstekort til enkeltarrangementer koster 15 kr.

I forbindelse med møderne serveres kaffe og brød for 10 kr.

Af arrangementer i indeværende sæson kan nævnes: September: sangaften ved Mogens Melbye, oktober: foredrag ved lektor Leo Tandrup, november: foredrag ved adjunkterne Jens Peter Touborg, Claus Jensen og Ole Jørgensen »40-året efter Hiroshima«, december: fotograf Poul Pedersen: lysbilledforedrag om »Basilisker, frimurere og skaktavler« (romanske stenarbejder).

Januar–marts 1986 er emnerne følgende: 13. januar kl. 20.00: forfatteren Knud Sørensen: »Landbrug og livsform«. 10. februar kl. 16.00: fastelavnsmøde om ungdomsarbejdsløshed. Indlæg ved forstander Hans Henningsen og formand for Håndværksrådet Klaus Bonde Larsen. 10. marts, kl. 20.00: Blicheraften ved adjunkterne Claus Jensen, Åge Jørgensen og Poul Åge Foghde.

Alle møder holdes på Åbyhøj Bibliotek, Feilbergsvej, Åbyhøj. – Datoerne skulle ligge helt fast, men der kan forekomme ændringer med hensyn til enkelte foredrag.

Vi håber at se mange nye medlemmer og gæster!

Med venlig hilsen

Bestyrelsen: Solveig Arnishøj og Villum Hansen, tlf. 26 28 53
Nina og Morten Eriksen, tlf. 24 16 50
Lis og Jens Peter Touborg, tlf. 26 05 65
Sine Dalsgaard Kristensen, tlf. 16 00 83
Jytte og Frode Nielsen, tlf. 22 04 68
Birgit og Jørgen Schou Pedersen, tlf. 25 77 02

Askov Lærlinges Elevstøttefond

Oprettelsen af elevstøttefonden har stået på en rum tid. Vi er dog kommet så vidt, at Amtsskatteinspektoratet har sagt god for fundatsen og viderebragt sagen til Statsskattedirektoratet. Herfra skal den endelige godkendelse af fonden som selvstændigt skattesubjekt med fradragsret for bidragydere komme. Imidlertid har vi nu fra Direktoratet fået at vide, at sagen først kan færdigbehandles, når fonden har en grundkapital på 50.000 kr.

I den forløbne tid har vi lavet indsamlinger i forbindelse med sommer- og efterårsmøder, vi har solgt trøjer, plakater osv., og dette har i alt indbragt os ca. 20.000 kr. Men der er et stykke vej endnu!

Elevstøttefondens formål er at yde økonomisk støtte til elever på Askov Højskole. Støtten skal ydes til nedbringelse af den månedlige elevbetaling. Fondens midler anbringes efter reglerne for anbringelse af umyndiges midler. Bestyrelsen består af 1 medlem udpeget af Askov Lærlinges bestyrelse, 1 medlem udpeget af skolens lærerforsamling og 1 medlem udpeget af Ribe Amtsråd.

I disse besparelestider, hvor tilskud efter tilskud skæres bort, vil f. eks. en delvis friplads have betydning for såvel den, den måtte tilfalde, som skolen. Har man selv haft gavn og glæde af den tid, man har tilbragt på Askov Højskole, må det være helt naturligt også at være med til at give andre mulighed for en sådan oplevelse. Derfor vil vi, skønt vi ved, at en del allerede har støttet fonden, tillade os at opfordre *alle* til at bidrage med et beløb, at vi kan få Elevstøttefonden godkendt og dens formål virkeliggjort!

Bidrag kan indbetales på gironummer: 6 40 56 73 mærket »Askov Lærlinges Elevstøttefond«.

P. b. v.

Anna Luise Huggler.

Forslag til vedtægtsændringer

Bestyrelsen for Askov Lærlinge fremsætter hermed forslag til vedtægtsændringer:

§ 6 stk. 2: Bestyrelsen vælger på et konstituerende møde umiddelbart efter generalforsamlingen af sin midte formand, næstformand og sekretær. Bestyrelsen vælger på samme møde af sin midte tillige en repræsentant til Askov Højskoles Styrelse for en toårig periode, samt en repræsentant til Landsforeningen af Højskoleelever.

– foreslås ændret til: Bestyrelsen vælger på et konstituerende møde umiddelbart efter generalforsamlingen af sin midte formand, næstformand og sekretær. Bestyrelsen vælger på samme møde af sin midte tillige en repræsentant til Askov Højskoles Styrelsen for en toårig periode.

§ 7 stk. 2: Udgifter til årsskriftet og til foreningens arbejde i øvrigt, herunder også kontingent til Landsforeningen af Højskoleelever, udredes af foreningens kasse.

– foreslås ændret til: Udgifter til årsskriftet og til foreningens arbejde i øvrigt udredes af foreningens kasse.

Der er tale om formelle ændringer af vedtægterne, foranlediget af vor udmeldelse af Landsforeningen. Vedtægtsændringerne fremsættes til vedtagelse på generalforsamlingen 1986.

Bestyrelsen.

Danske og polske højskolelærere på udvekslingsbesøg. Juni 1985.

Elevstatistik

Der er nedenfor anført en kortfattet elevstatistik over 2 af højskolens senest afsluttede lange kurser: Vinterskolen 1984–85 og sommerskolen 1985. Statistikken belyser aldersforhold, erhvervsbaggrund og skolemæssig baggrund udtrykt i procent.

Der var som sædvanlig nogle udlændinge blandt eleverne. På vinterskolen var der 6, medens der på sommerskolen var 19, heriblandt 15 flygtninge fra Iran. De øvrige kom fra Chile, England, Schweiz, Tyrkiet, USA, Vesttyskland og Vietnam.

Elevernes fordeling på aldersgrupper fremgår af tabel 1. Selv om alderen varierer fra ca. 20 til ca. 70 år, er hovedparten mellem 20 og 30 år, men der er også en del mellem 30 og 40 år. Nogle få elever, som ved kursets start ikke var fyldt 20 år, blev optaget på dispensation.

Elevernes erhvervsfordeling er anført i tabel 2.

Tabel 1.

ELEVERNES PROCENTUELLE ALDERSGRUPPERING OG DERES GENNEMSNITSALDER

	mænd		kvinder		i alt	
	vinter	sommer	vinter	sommer	vinter	sommer
Under 20 år	10	3	2	11	5	7
20–24 -	19	36	48	34	36	35
25–29 -	31	26	23	15	26	20
30–39 -	26	26	16	21	20	24
40–49 -	7	3	3	13	5	8
50–59 -	5	3	3	6	4	5
60 og mere	2	3	5	—	4	1
I alt	100	100	100	100	100	100
Gennemsnitsalder, år:	30	29	28	32	29	31

Tabel 2.

ELEVERNES ERHVERVSFORDELING
i procent

	vinter	sommer
Landbrug	5	—
Søfart	—	1
Faglærte arbejdere	6	3
Ufaglærte arbejdere	2	6
Tekniske fag	8	—
Handelsfag	3	6
Kontorfag	8	5
Restaurationsfag	2	3
Sundhedsvæsen	7	14
Institutioner	8	3
Husholdning	—	1
Pensionister	4	2
Lærere	8	5
Studerende	7	24
Andre erhverv	5	2
Uopgivet	27	25
I alt	100	100

Elevernes uddannelsesmæssige baggrund fremgår af tabel 3. Gruppen med 8. klasse indeholder foruden dem, som har haft det 8. skoleår, også dem, som har suppleret deres 7 års skolegang med ophold på en ungdoms- eller efterskole.

Tabel 3.

ELEVERNES SKOLEMÆSSIGE BAGGRUND
i procent

	vinter	sommer
Studentereksamen og HF	44	56
Realeksamen	18	20
Mellemskoleeksamen	1	5
10. klasse	22	5
9. —	5	9
8. —	1	—
7. —	9	5
I alt	100	100

Askov Højskoles regnskab

RESULTATOPGØRELSE FOR TIDEN

1. JANUAR TIL 31. DECEMBER 1984

Statstilskud — beregnet	6.189.061	
Lejeindtægter ved udleje af skolens ejendomme	259.785	
Indtægter ved ikke godkendte kurser m.v.	1.733.158	
Skolepenge m. v. — godkendte kurser	<u>3.547.947</u>	
	11.729.951	
Lønninger til leder og lærere	3.558.584	
Vedligeholdelse af bygninger, lokaler, arealer m.v.	1.424.928	
Opvarmning, belysning, kraft og vand	1.016.964	
Rengøring	566.519	
Skatter, afgifter og forsikringer vedr. bygninger	135.226	
Diverse skole- og administratonsudgifter	1.636.839	
Revisionshonorar	103.029	
Diverse udgifter og indtægter vedr. kostafd. m.v.	<u>2.595.793</u>	11.037.882
Resultat før afskrivning og finansiering		692.069
Afskrivninger		<u>0</u>
Resultat af primær drift		692.069
Finansiering:		
Renter af lån med pant i skolens faste ejend.	1.173.099	
Renteudgifter	<u>230.479</u>	
	1.403.578	
Renteindtægter	<u>115.044</u>	1.288.534
Regnskabsmæssigt overskud		<u>÷ 596.465</u>

der i henhold til højskolens fundats og bestyrelsens indstilling overføres til højskolens egenkapital.

BALANCE PR. 31. DECEMBER 1984

A k t i v e r

Omsætningsaktiver:

Kassebeholdning	6.175	
Bankindestående	0	
Postgiroindestående	24.013	
Værdipapirer	110.266	
Mellemregning med elever	113.449	
Restancer vedrørende skolepenge	19.458	
Statstilskud efter gældende lov (beregnet):		
For året 1977/78, rest	0	
For året 1978, rest	0	
For året 1981, rest	0	0
For året 1984	283.328	
Diverse tilgodehavender	338.499	
Diverse forudbetalinger	274.048	
		<u>1.169.236</u>

Anlægsaktiver:

Ejendomme incl. faste anlæg og installationer til kontantværdier	31.743.100	
Energibesparende foranstaltninger, byggeudgifter	0	
Inventar og materiel	1.018.456	
		<u>32.761.556</u>

Øvrige aktiver:

Aktiver tilhørende legater og fonds	221.656	
		<u>221.656</u>
<i>Aktiver i alt</i>		<u>34.152.448</u>

P a s s i v e r

Kortfristet gæld:

Forudbetalte skolepenge og depositum	138.718
Forudbetalt statstilskud for 1985	507.900
For meget modtaget statstilskud for 1983	0
Bankgæld	1.844.884
Andre kreditorer	1.288.002
	<u>3.779.504</u>

Langfristet gæld:

Prioritetsgæld	16.154.172
÷ Regulering af kreditforeningsgæld til kursværdi	1.062.071
Byggelån	0
	<u>15.092.101</u>
Tilsvarende til »Aktiver tilhørende legater og fonds«	<u>221.656</u>

Egenkapital:

Kapitalkonto	15.059.187
<i>Passiver i alt</i>	<u>34.152.448</u>

Til sikkerhed for bankmøllenværender har højskolen indlagt for kr. 900.000 ejerpantebrev med pant i matr. nr. 2E m. fl., 6D og 4BØ. og kr. 25.617 ejerpantebrev i matr. nr. 4J.

Askov, den 1. juni 1985.

Hans Henningsen,
forstander.

/Thormod Christensen,
forretningsfører.

Årsregnskabet er godkendt på højskolens bestyrelsesmøde afholdt i Askov, den 12. juni 1985.

Gunnar Thorlund Jepsen,
bestyrelsesformand.

Revisionspåtegning:

Som højskolens valgte revisor har jeg revideret årsregnskabet for regnskabsåret 1. januar til 31. december 1984 og fundet det i overensstemmelse med højskolens regnskabsmateriale.

Kolding, den 19. marts 1985.

Svend Gaarde,
statsautoriseret revisor.

Askov Lærings regnskab 1984/85

I n d t æ g t

Kassebeholdning ved årets begyndelse	kr. 1.943,20	
706 medlemskontingenter	kr. 42.786,00	
614 abonnenter Dansk Udsyn	- 11.495,00	
Renter og diverse	- 500,87	- 54.781,87
Balance		<u>kr. 56.725,07</u>

U d g i f t

Kontorhold, porto, fragt m. m.	kr. 14.245,75	
Tryksager	- 1.332,24	
Kassererhonorar	- 500,00	
Rejsegodtgørelse	- 5.364,00	
Askovgården	- 1.500,00	
Elevstipendier	- 0,00	
Kontingent til Landsforeningen	- 1.074,00	
Årsskriftet	- 30.445,10	
Repræsentation	- 320,00	
Diverse	- 1.455,00	

Kassebeholdning ved årets slutning:

Kasse	kr. 0,00	
Bank	- 423,19	
Giro	- 65,79	- 488,98
Balance		<u>kr. 56.725,07</u>

Askov, den 1. oktober 1985.

Thormod Christensen.

Regnskabet er revideret og fundet i overensstemmelse med bilagene.

1. oktober 1985.

Jan Glenstrup.

Tove Amand Sørensen.

Elever på Askov Højskole 1985/86

Elever sommeren 1985

- Abildtrup, Knud, Viborgvej 64 st. th., 8000 Århus C
Andersen, Margrethe Toftegaard, Morbærhaven 19-65, 2620 Albertslund
Andersen, Niels, Stengårdsvej 116 st. tv., 6705 Esbjerg Ø
Andersen, Palle, Møllevej 3, Askov, 6600 Vejen
Andersen, Ruth Margrethe, Trøjborgvej 8C, 8000 Århus N
Andersen, Siv Holm, Dyssegårdsvej 35, 2900 Hellerup
Andersen, Tove, Møllevej 3, Askov, 6600 Vejen
Avoghlian, Kambiz, Kvædevej 5, Helsted, 8900 Randers
Azami-Solisian, Farzin, Sct. Peders Gade 14, 8900 Randers
Bang, Jens, Skejbyvej 45, lejl. 77, 8240 Risskov
Bartholomæussen, Birthe, Stationsmestervej 50 m.f., 9000 Aalborg
Berg, Una E. Arnbjørn, Agertoften 3, 2820 Gentofte
Bergenholtz, Anne, Roskildevej 291, 4390 Vipperød
Bernier, Bjarne, Elleholmen 11, 2680 Solrød Strand
Bæk, Jens, Linkenkjærvej 68, 5700 Svendborg
Chereh, Masoud, Lejl. 30, Arbejderbev. Kollegium, Borgm. Jørgensens-
vej, 9000 Aalborg
Christensen, Anni, Holstebrovej 40, Ryde, 7830 Vinderup
Christensen, Mogens Wührnfeldt, Gammegårdsvej 1, Glim,
4000 Roskilde
Christiansen, Anita, Mesterstien 51 m.f. 2400 København NV
Clarke, Helen, 73, Nutford House, Brown Street, London, WH 6AH
Clausen, Ulla, Ulkebøldam 2A, 6400 Sønderborg
Elkjær, Mona, Hybenvej 9 st., 8700 Horsens
Elle, Anne Mette, c/o Solpladsen 10, 9700 Brønderslev
Eriksen, Jørn, Niels Bjerresvej 6, 7620 Lemvig
Ewald, Arne Henrik, Solbakken 9, 2900 Nivå
Fattahi-Hayran, Afsaneh, Galgebakken over 7-3A, 2620 Albertslund
Frangø, Ida Fritse, Lindahlstien 1, 3070 Snekkersten
Gunnarsen, Ole, c/o S. Andreassen, Heimdalsvej 7, 7400 Herning
Hakami-Kermani, Ardeshir, Bavnevej 46, Tvede, 8900 Randers
Hallundbæk, Jeanette, Søndergårdsvej 23, Hammerum, 7400 Herning
Hanghøj, Inge, Ulvej 58², 6715 Esbjerg N
Hansen, Bent, Torvet 9, 9674 Bælum
Hansen, Kjeld Nygaard, Kirstinedalsvej 3 st. tv., 2500 Valby
Hansen, Kurt, Kertinge Bygade 23, 5300 Kerteminde

Hansen, Tim Køster, Folehaven 55, 5700 Svendborg
 Hassanzadeh, Ramin, Kastetvej 3, 9000 Aalborg
 Hoffmann, Lisbeth, Olgasvej 1, 2970 Hørsholm
 Hua Thi, Lien, c/o Østermarken 8, 5881 Skårup
 Høeg, Lene, Stadion Alle 36², 7430 Ikast
 Jacobsen, Anne Abery, Trongårdsvej 46 vær. 61, 2800 Lyngby
 Jensen, Jan Lundtoft, Vestergade 21, 9681 Ranum
 Jensen, Lillian Engberg, Tygestrup 3, 4295 Stenlille
 Jensen, Merete Vind, Viborgvej 64 st. th., 8000 Århus C
 Jespersen, Lene, Vølundsvej 93, 7500 Holstebro
 Jonassen, Finn, Ibisvej 11, 9640 Farsø
 Jørgensen, Annemette, Søndergade 35, 5450 Otterup
 Klinting, Hanne, Møllevej 3, Askov, 6600 Vejen
 Kristensen, Bodil, Vestergade 16 th., 9500 Hobro
 Larsen, Grete Næsbye, Elmelundsvej 4 lejl. 3110, 5200 Odense V
 Lind, Bjørn, Nygårdsterrasserne 247C, 3520 Farum
 Lund, Ella, Skovvangsvej 196² tv., 8200 Århus
 Mikkelsen, Bent Viuf, A. F. Lyngby Storcenter 70, 2800 Lyngby
 Mikkelsen, Charlotte, Kærvej 31, Gram, 8660 Skanderborg
 Misfeldt, Mai Gowes, Kaj Munksvej 17, Ny Høj, 7100 Vejle
 Munksgaard, Ellen, Seminariparken 7, 4300 Holbæk
 Møller, Else Pia, Odensegade 311 th., 8000 Århus C
 Nielsen, Noberto Enrique, Holsteinsgade 42, 2100 København Ø
 Nielsen, Per Abildgaard, Helgebakken 102³, 4000 Roskilde
 Obel, Jeanne, Esrumvej 339, 3000 Helsingør
 Osman, Abdi Mahmud, Rebæk Søpark 5 vær. 633, 2600 Hvidovre
 Packgohar, Nasser, c/o Røgaard's Alle 131², 2900 Hellerup
 Pedersen, Ester Winther, Bygvej 7, 8840 Rødkjærbrø
 Pedersen, Jon Skovgaard, p. t. Strandvænget 27, 6950 Ringkøbing
 Pedersen, John, Øster Uttrupvej 3, 9000 Aalborg
 Pedersen, Marianne, Hybenvej 431 tv., 8700 Horsens
 Pihl, Bente Miller, Toftevængen 103, 3200 Helsingør
 Poulsen, Sonja Ruth, Gurrevej 7 st. tv., 3000 Helsingør
 Poulsen, Susanne, Asagården 81² tv., 7500 Holstebro
 Rad-Malekshahi, Saeed, Fruerbakken 36, 8900 Randers
 Rafaelsen, Anni, Fjordbyen 82, 9000 Aalborg
 Reitel, Vibeke, Gl. Kongevej 130A¹ tv., 1850 Frederiksberg C
 Ries, Jens Erik, Gl. Kongevej 43, 6200 Åbenrå
 Sehested, Marianne K., Chr. Wærumsgade 20⁴ tv., 8000 Århus C
 Shirazi, Majid S., D. fl. hj., Lillehøjvej 29, 8600 Silkeborg
 Skytte, Jørgen, Sdr. Lourupvej 40, 6690 Gørding
 Skaarup, Karin Dixen, Dalbygade 12, 6000 Kolding
 Sohi, Siamak, c/o Sørensen, Carl Johansgade 2⁴ tv., 2100 København Ø
 Svenningsen, Elin Kanstrup, Hovedgaden 55¹, 7752 Snedsted

Svensson, Lissi Tang, Rørmosen 81¹ th., 4000 Roskilde
 Sørensen, Lars Skovgaard, Lyngen 28, 2800 Lyngby
 Sørensen, Lone Renner, Østerdalen 14G, 5260 Odense S
 Taheri-Abkenar, Bahman, c/o Sørensen, Carl Johansgade 2¹ tv.,
 2100 København Ø
 Thalmann, Verena, Glärnischstrasse 45, Ch 8810 Horgen, Schweiz
 Thomsen, Marianne Riisbjerg, Grønvang 19, 7260 Sdr. Omme
 Thøgersen, Britta, Asagergaarden 59² th., 7500 Holstebro
 Vaseei, Seyed Mohammed, Lenesvej 17³ tv., 8220 Brabrand
 Yazdi, Hassan, Vermundsgade 55 st. th., 2100 København Ø
 Yektaparast, Hamid Reza, Kastetvej 3, 9000 Aalborg

Elever vinteren 1985/86

Ahmad-Shater Dadi, Seyed, Trige Parkvej 33² tv., 8280 Trige
 Ahmed, Farik Salih, c/o Simonsen, Stærvej 14, Storring, 8464 Galten
 Aliakbar, Karim, Nyvangsvej 137, vær. 6f5, 8900 Randers
 Alli, Behrouz, Viktoriagade 19 tv., 9400 Nørresundby
 Amidzadeh, Bahram, Gåskærgade 64, 6100 Haderslev
 Andersen, Elsebeth, Ovrøgade 33¹ th., 2100 København Ø
 Andersen, Lykke, Hovmarken 18, 2640 Hedehusene
 Andersen, Runa, Rougsøvej 216, Holbæk, 8950 Ørsted
 Armstrong, Irma Stæhr, Tøjhushavevej 5, 8900 Randers
 Bindeballe, Gudrun, Præsteskovvej 5, 6630 Rødding
 Bustrup, John Aagaard, Bel. Colles Alle 4, 2960 Rungsted Kyst
 Bølling, Karen K., Sadelmagertoftens 86, 8270 Højbjerg
 Børsting, Karen Margrethe Friis, Batumvej 12, Selde, 7870 Roslev
 Christensen, Annette Vad, Jens Baggesensvej 48 st. tv., 8210 Århus V
 Christensen, Asger, c/o Ulvedalsvej 5, 8410 Rønne
 Christiansen, Alan, Nyballe 16, Skelde, 6310 Broager
 Christiansen, Helle, Islandsgade 14, 9850 Hirtshals
 Chokami, Mohammad Reza A., Kirkegårdsvej 50, 9800 Hjørring
 Dahl, Jytte Nielsen, Løget Høj 21A, 7100 Vejle
 Damsgård, Niels-Jørgen, Engvej 3, 7790 Hvidbjerg
 Dauer, Christian, John, Båstrupvej 108, 3480 Fredensborg
 Dodd, Tanja, Frederiksgade 54², 8000 Århus C
 Duus, Anna Kristine, 433941 st. Avenue S., Minneapolis, MN55406, USA
 Folkmann, Inge, Ved Ungdomsboligerne 38² tv., 2820 Gentofte
 Frangø, Ida Fritse, Lindahlstien 1, 3070 Snekkersten
 Galatius, Bodil, Carl Blochs Gade 13, 8000 Århus C
 Garff, Benedikte, Vinrankevej 12, 2900 Hellerup
 Hansen, Bente Haslund, Krattet 324, 8500 Grenå
 Hansen, Birte, Skelvangsvej 6³ m.f., 8900 Randers

- Hansen, Birgit Juul, Raskvej 40, 8763 Rask Mølle
Hansen, Bjarne, Varbergparken 95, 6100 Haderslev
Hansen, Else Marie, Lupinvej 30, 8700 Horsens
Hansen, Elsebeth Skjødt, Herningvej 7 lejl. 66, 9220 Aalborg Ø
Hansen, Hanne Hovgaard, Sønderhedevej 10, 6623 Vorbasse
Hansen, Helle, Tagensvej 169¹, 2400 København NV
Hansen, Peter, Kettingvej 72, 6440 Augustenborg
Hansen, Tage Niels, Amagerbrogade 134, 2100 København S
Henriksen, Birgit, Næsbyvej 12, 8500 Grenå
Holm, Søren Bang, Pilevænget 5, 3060 Espergårde
Hosseini, Seyed Hassan, Guldstjernevej 16 st. tv., 8800 Viborg
Hübsch, Birgitte, Brommevej 27, 3760 Gudhjem
Hædersdal, Astrid, Begtrupsvvej 3, 5700 Svendborg
Illum, Birgitte, Vestervang 38, 8000 Århus C
Jahangiri, Ali, Rosenholms Alle 17 kld., 8260 Viby J.
Jakobsen, Sonja, Sommerstedgade 34⁴ tv., 1719 København V
Jensen, Erling Kvåle, Kragebjerg 1, 4380 Nyrup
Jensen, Linda Dortha, Nyvej 22 B² tv., 8900 Randers
Jensen, Lisa Ann, 4034 Morrill Lane, MPLS., MN55406, USA
Jensen, Merete Juul, Skt. Jørgensgade 8, 5000 Odense C
Jensen, Michael Martin, Troldebjergvej 40, 3370 Melby
Jensen, Peter E. T., Asagården 67² tv., 7500 Holstebro
Jensen, Pia Lena, Vigerslev Alle 84³ tv., 2500 Valby
Jeppesen, Birgit Højhus, Runestenen 11, 8210 Århus V
Jeppesen, Henning, Rondsigevej 117, 6855 Atrup
Johansen, Harald Bitsch, Nylandsvej 15, 4913 Horslunde
Jørgensen, Annette, Stridsmøllevej 17, 8740 Brædstrup
Jørgensen, Hans Michael, 423 7th St. SE., MPLS., MN55414, USA
Karim, Ali M. Abdel, c/o A. Lassen, Frejsgade 3¹ tv., 2200 Kbhvn. N
Klausen, Charlotte Rulffs, Otto Rudsgade 86⁵, 8200 Århus N
Knudsen, Birgitte Bendix, Studiestræde 5, Askov, 6600 Vejen
Kouhestani, Majid, Guldstjernevej 16, 8800 Viborg
Kring, Esther, Mejsevej 1, Øster Snede, 8723 Løsning
Kristensen, Karen Krogh, Østergade 103, 9440 Åbybro
Kristiansen, Kirsten, Engvej 3, 7790 Hvidbjerg
Larsen, Inger, 4. Park Farm Road, Bromley, BR 12PF, England
Larsen, Kristian Bøcker, Montanagade 48¹ tv., 8000 Århus C
Lauritzen, Michael, Lundvej 7, 6800 Varde
Laursen, Greta Vibeke, Haubrovej 8, Hornum, 9600 Års
Laursen, Helle, Kierullfsvej 20³ tv., 4200 Slagelse
Laursen, John Paarup, Nørregade 51¹ tv., 7200 Grindsted
Lillelund, Anna Grete, c/o Læborg Kirkevej 21, Nyby, 6650 Brørup
Lomholt, Birgitte, Tingvej 34, Vindinge, 4000 Roskilde
Lorenzen, Oda, Sønderparken 16 st. tv., 7430 Ikast

Lyngstrand, Anne-Marie, Smedevej 9, 4241 Vemmelev
 Madsen, Dagmar Nørgaard, Tordenskjoldsgade 62 st. th., 8200 Århus N
 Martinussen, Maiken, Knud den Stores Vej 41A¹ m.f., 4000 Roskilde
 Matzen, Leif, Lundtoftvej 5, Hokkerup, 6382 Tørsbøl
 Mogensen, Margrethe, Rostrupsvej 5 st. th., 9000 Aalborg
 Monammadi, Mostafa, D. Flygt.n.j., Hoskiærsvvej 8, 4900 Nakskov
 Mohr, Bolette, Kongens Tværvvej 10, 2000 Frederiksberg
 Munk, Torben, Dronningensgade 86¹ tv., 7000 Fredericia
 Møgelmoose, Ole Ørts, Refsnæs Kongerslev, 9280 Storevorde
 Møller, Charlotte, Bakkevej 8, 6230 Røddekro
 Møller, Eva E. Pontoppidan, Hverringevej 194, 5300 Kerteminde
 Møller, Henrik, Kostervej 48, 4780 Stege
 Mørch-Hansen, Mette, Thyrasvej 3, 2960 Rungsted Kyst
 Nannestad, Bitten, Humlebækgade 4³ th., 2200 København N
 Nielsen, Birgit Merete, »Lykkemose«, Ø. Hæsingevej 59, 5600 Fåborg
 Nielsen, Carsten, Bragesvej 9, 8230 Åbyhøj
 Nielsen, Lise, Kærvej 2, Naur 7500 Holstebro
 Nielsen, Majbritt Ginette, Vindsmindelvej 1, Næstelsø, 4700 Næstved
 Nikoo, Nader, Trige Parkvej 7² th., 8280 Trige
 Palmelund, Alice, Steinmannsgade 11² tv., 8000 Århus C
 Pedersen, Inge-Lise Skovlund, Værbrovej 46, 6-3, 2880 Bagsværd
 Pedersen, Leo H., Baldersvej 18, 9800 Hjørring
 Petersen, Henrik Skovsø, Kildehuset 3 st., lejl. 5, 2670 Greve Strand
 Petersen, Jørn Holm, Lindevej 7, 6440 Augustenborg
 Rasmussen, Anders Torkel, Kornvej 3, 6715 Esbjerg N
 Rasmussen, Anne, Rosenvold 2, 7300 Jelling
 Rasmussen, Lillian Elisabeth, Blobærvej 3, 6600 Vejen
 Rasmussen, Lone Kok, Dybbølgade 20², 8000 Århus C
 Rasmussen, Randi Palmer, Næsgårdvej 16, 8500 Grenå
 Ravn, Karen, Rugvænget 76¹ th., 2750 Ballerup
 Ravnsbæk, Vibeke, Bøgegården 2, Nr. Nissum, 7620 Lemvig
 Ringgaard, Anne Marie, Armvangvej 25, 6800 Varde
 Rolskov, Karen, P. P. Ørumsgade 4⁵, 8000 Århus C
 Skov, Leif, Rådmandsløkken 18A, 6400 Sønderborg
 Skytte, Jørgen, Sdr. Lourupvej 40, 6690 Gørding
 Sorlingborg, Nils, c/o Søren Møllersgade 34 st., 8900 Randers
 Stasinska, Katarzyna, c/o Errebo, Østervang 3, Bløvstrød, 3450 Allerød
 Sølbye, Søren Peter, Kristinehøjvej 56, 3000 Helsingør
 Sørensen, Caroline Magda, RMF529, Freemenshall, Castle Leazes Halls,
 Spital Tongues, Newcastle-Upon-Tyne, NE24NX, England
 Sørensen, Lene Bathum, Bygvænget 2, 7200 Grindsted
 Sørensen, Mette Sand, Helgolandsgade 50², 9000 Aalborg
 Sørensen, Michael Møssing, Kroparken 1, 3500 Værløse
 Sørensen, Peter, Viborgvej 124, 8210 Århus V

Sørensen, Pia, Sønderparken 16, 7430 Ikast
Thiesen, Ole, Christiansgade 25³ tv., 9000 Aalborg
Thorsen, Lene, Janesvej 25¹ tv., 8220 Brabrand
Toftegaard, Anne, Dalgas Alle 117 lejl. 558, 7800 Skive
Tootoonchi, Homayoon, Christiansfeldvej 3A1.17, 6100 Haderslev
Valibeigi, Ali, Rolighedsvej 2, 6100 Haderslev
Vihøj, Marianne, »Vihøjgaard«, Vihøjvej 2, 7870 Roslev
Villadsen, Marianne Nørholm, Volsheden 10, 7861 Balling
Wallace, Clydia, 8807 Midvale N., Seattle, WA, 98103, USA
Winther, Birger, Næsbyhave 12, 5270 Odense N

Højskolelærer Sigurd Juul Andersens legat til Uddannelse for Unge Mennesker

Fra ovennævnte legat er der hvert år nogle portioner til uddeling.

Legatets formål er at give unge mennesker, fortrinsvis sådanne som har været elever på Askov Højskole, mulighed for at udvide deres personlige eller faglige uddannelse, særligt gennem studierejser.

Ansøgninger efter opslag i dagspressen den 1. december til advokat Flemming Neidhardt, 5592 Ejby.

SOMMERELEVMØDE

afholdes i dagene den 20.—22. juni 1986

EFTERÅRS- OG ELEVMØDE

afholdes i dagene 3.—5. oktober 1986

KURSER

PÅ ASKOV HØJSKOLE I 1986

Lange kurser:

1. Vinterskolen 7. januar—21. april.
2. Sommerskolen 1. maj—23. juli.
3. Vinterskolen 1. november—21. april 1987.

Korte kurser:

- 12/1 —25/1 Religion og livsanskuelse.
29/5 —11/6 Fortiden omkring os.
23/6 —29/6 Folkeoplysning i teknologisamfundet.
23/6 — 6/7 Lokalsamfundet og kulturen.
7/7 —20/7 Landet syd for grænsen — og en
hævejstur.
7/7 —20/7 Kunstkursus.
10/11—22/11 Novemberkursus.

Endvidere korte kurser i oktober